

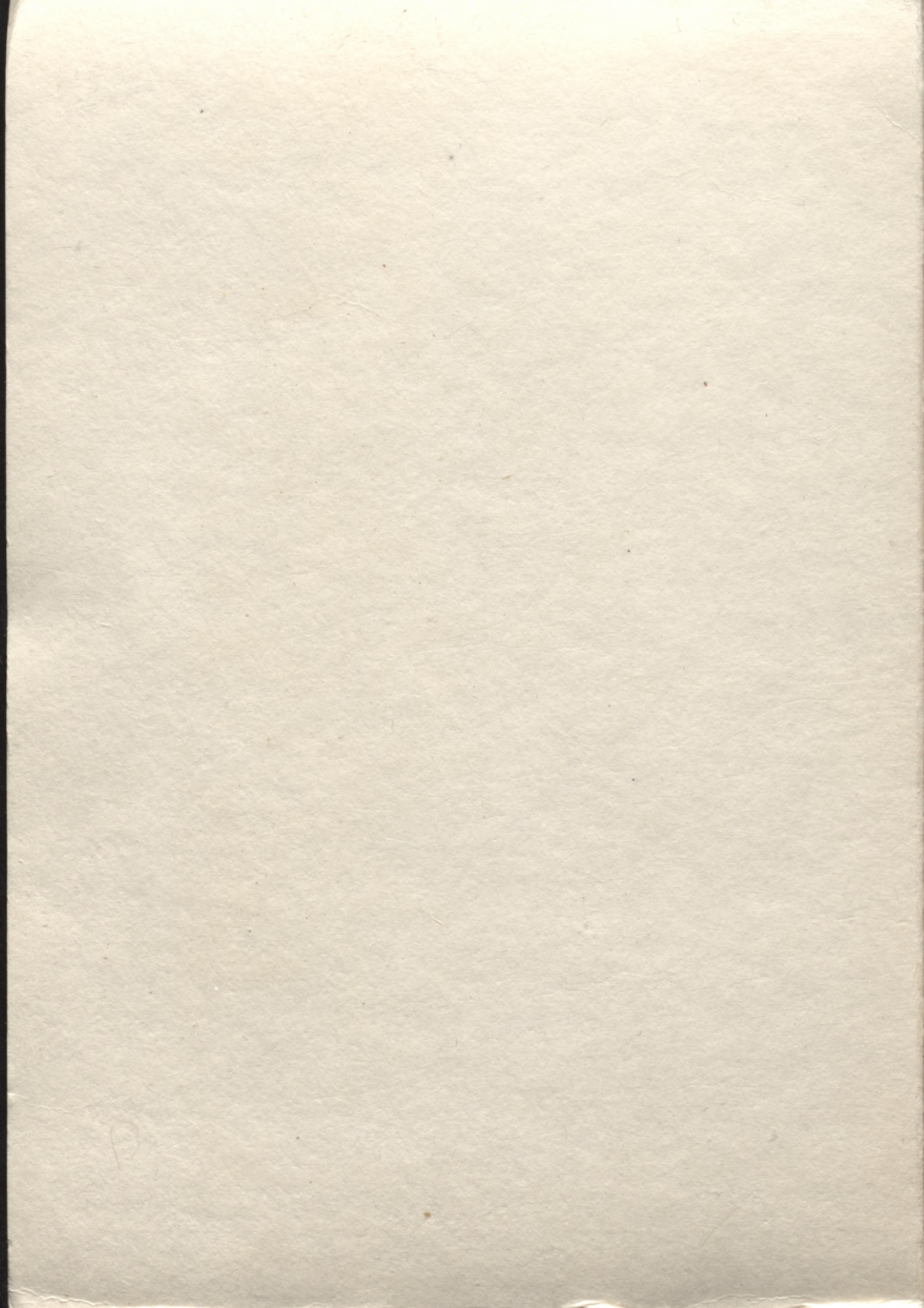
L 89-4
L 428

K R A U D I V E

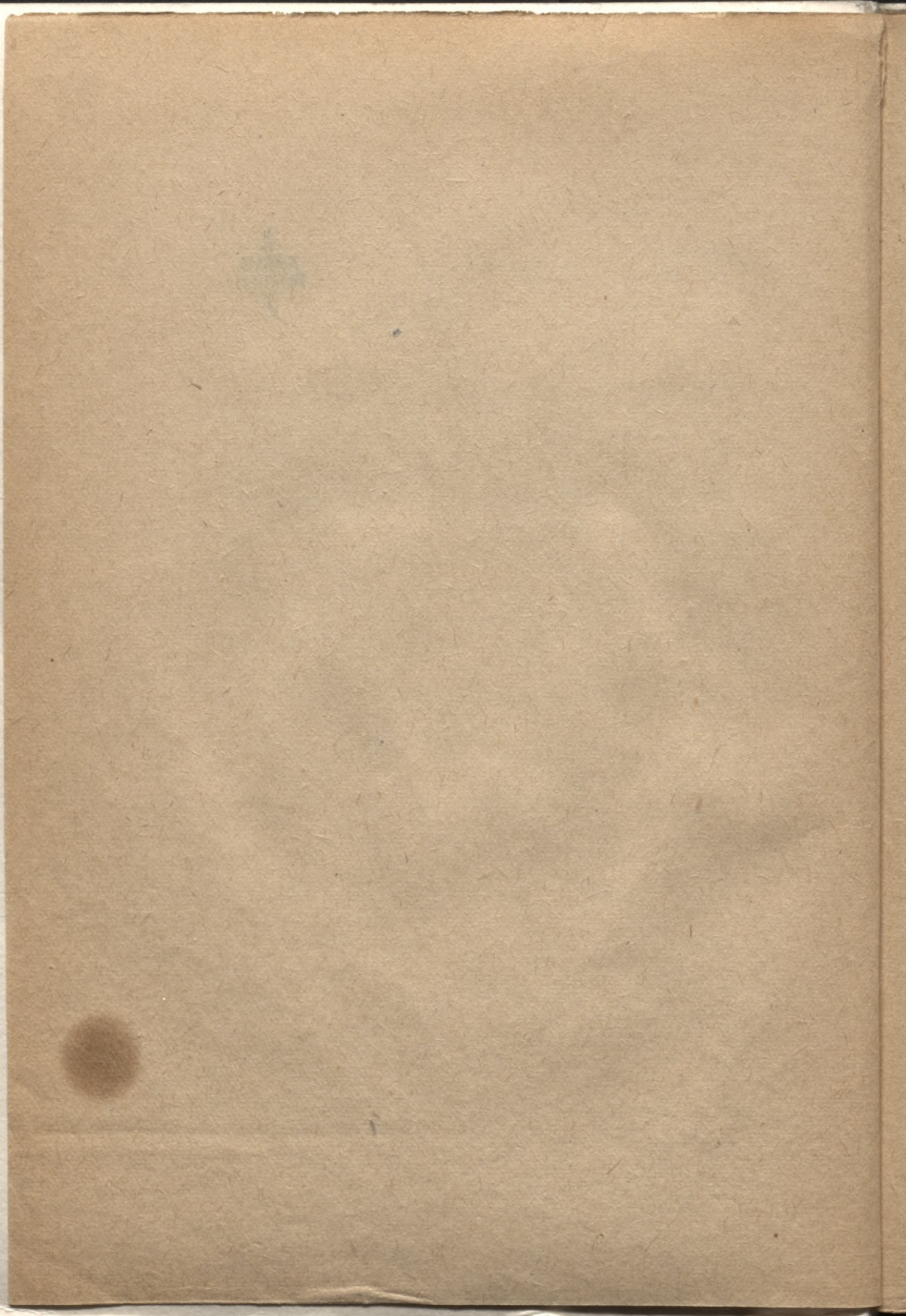
PĀRPERSONĪGAIS
UN
PERSONĪGAIS

K. RASINA
APGADS

KÄLLIS
RÄGINS

89-4
L 428

Darb.
L
10c

KONSTANTĪNS RAUDĪVE

PĀRPERSONĪGAIS
UN PERSONĪGAIS

ATZIŅAS UN IESKATI

1942
ARTIČIJS STĀJAV

K. RASIŅA APGĀDS

RĪGĀ 1942

~~44216x~~ (R)

Afv Nr. II/00114. Metiens 5000. Papīrs no Grafisko materiālu un papīru centrāles noliktavas 61×86 cm. Iespiesta un brošēta 3. spiestuvē Rīgā, Adolf-Hitler-ielā 129/133. Izdota 1942. g. augustā. Maksā RM 3.—.

Latv.
VALSTS BIBLIOTĒKA

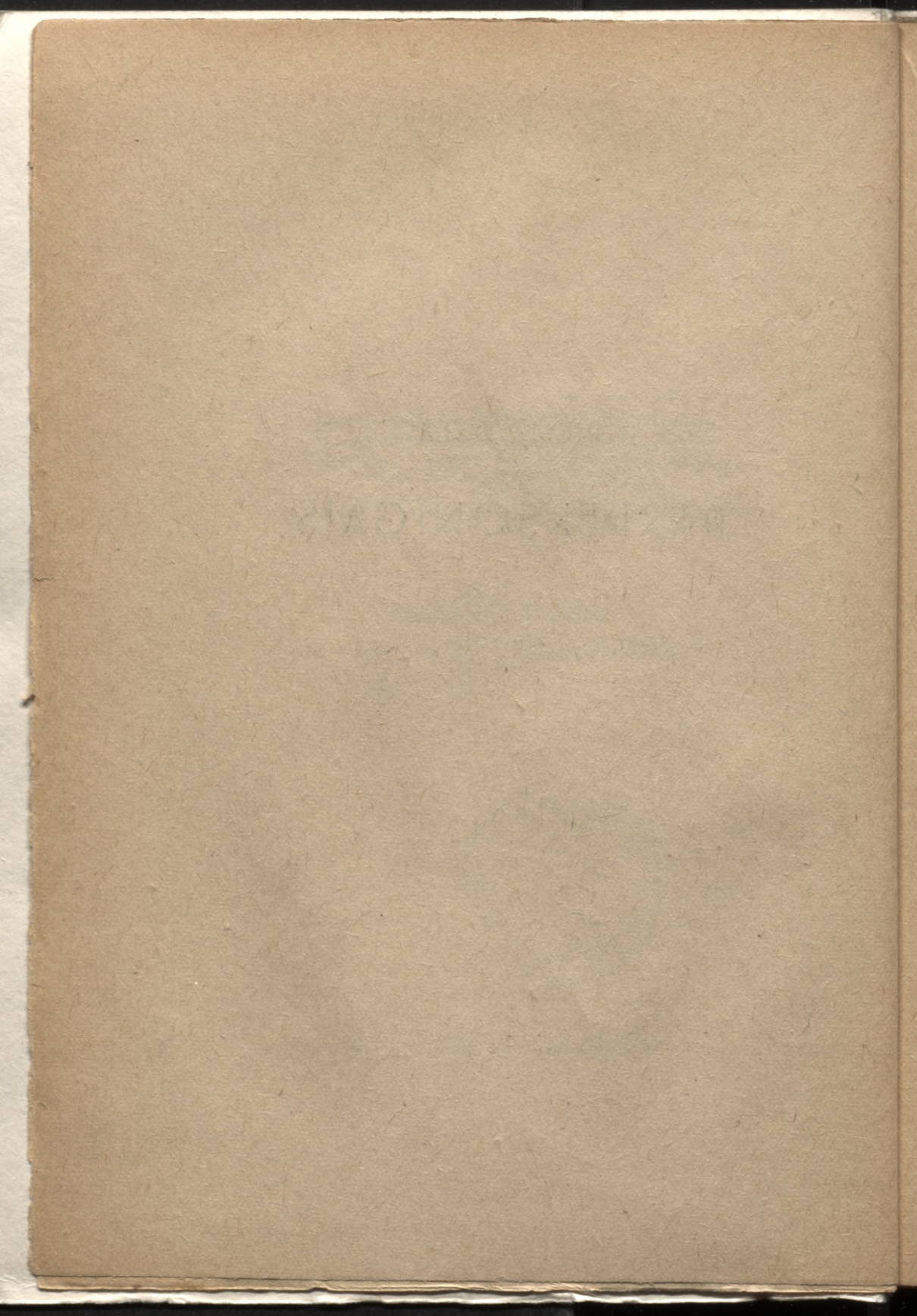
~~90-947~~ 0206077818
pērb. 30. XI 2002 J.D.

3. spiestuve Rīgā, Adolf-Hitler-ielā 129/133

PIRMĀ DAĻA

PĀRPERSONĪGAIS

Priekšvārdi

Šī grāmata, īpaši tās pirmā daļa, man radās pa lielākai daļai boļševiku gadā. Tā bija iekšķīga nepieciešamība, lai, garīgajā postajā dzīvojot, aizsargātu sevi no iekšienes. Boļševiku gads divējādā ziņā ir katastrofāls latviešu garīgajā dzīvē: latviešu pagātnes kultūras nonievāšanā un postīšanā un latviešu garīgās dzīves demorālizēšanā. Šai gadā dzīvie, domājot par mirušajiem, pēdējos uzlūkoja par laimīgiem. Latviešu garīgās dzīves aktīvajās rindās tika radīta pānīka, un katrs uz savu roku raudzīja kā un kur varēdams glābties; pārliecību un uzskatus nomainīja rūpes par kailo eksistenci. Un šais norūpēs par kailo eksistenci sākās latviešu garīgās dzīves demorālizācija. Šai demorālizācijas atmosfērā nebija viegli elpot. Kailie eksistences instinkti pamudināja noliegt savus dievus un locīt ceļus svešu elku priekšā. Paši slavinātāji neticēja vārdiem, ko veltīja šiem elkiem, apzinīgi meloja apgalvodami, ka mēs nu beidzot „dzīvojam brīvajā Latvijā”, ka pienācis laiks, kurā „tikai saprotams Puškins”, kurā „parādās heroiskais pilsoņu kara cīnītājs — sarkanarmietis”, ka boļševiku literātūra „neizvēršas tukšā patosā, neauglīgā cildināšanā vai pelšanā”, ka „latviešu zemnieks ir priecīgs, piedzīvojot padomju taisnīgo agrārreformu”, ka kāda Lēmaņa talants netaisnīgi noklusēts un tā tālāk un tā tālāk. Un visu to rakstīja nevis kādi boļševiki, bet pa lielākai daļai ļaudis, kas vēl pirms dažām nedēļām bija pauduši gluži pretējos uzskatus. Tie bija morālisko pašnāvnieku murgi. Pāršķirstot boļševiku gada

presi, liekas, ka mēs esam dzīvojuši ārprātīgo namā, ka nekad mūsu vēsturē garīgais darbinieks nav bijis spiests sevi tik lielā mērā demoralizēt kā šai garīgās postažas gadā. Terrors, baiļu instinkta ekspluatācija, paredzēts kā varas nostiprināšanas līdzeklis boļševiku sistēmā. Boļševiki nihilistiski smīnēja un labpatikā noskatījās, cik lieliski iedarbojās viņu metodes baiļu satracinātajos cilvēkos. Ir, protams, vieglāk klusēt nekā runāt par lietām, kas tik tuvas un nesenās; boļševiku terora uzdzīto drebuļu upuri vēl dzīvo mūsu vidū. Viņi sevi izpēruši un tagad rauga dziedināt savas brūces, kuņas, liekas, tik drīz neaizvērsies. Ir tāda veca māņticība: paša rokas sistās brūces lēni dzīst. Te jau ierunājas sirdsapziņa. Un ja kāds gribēs apgalvot, ka viņa sirdsapziņa klusē, tad tādu cilvēku mēs vienkārši kvalificējam par noziedznieku. Noziedzniekam nav principu, nav morāles, nav goda un cieņas, bet tikai noziedznieka apziņa, ka „viss atļauts”. Tā, lūk, rodas nihilisms, kas sairdina tautas un individa dzīvo organismu un garīgo vienību. Par to vēl šodien gandrīz neērti runāt, bet Paracelsus (Parazelsus) teicis: „Darum ist der Druck, darum druckt man, auf dass die Wahrheit an den Tag kommt”, — tādēļ ir iespieduma māksla, tādēļ iespiež darbus, lai patiesība nāktu gaismā. — Patiesības labad jārunā. Elpa aizraujas, meli, liekulība un nihilisms smacē nost. Nevar vairs mierīgi vērot pasaules ainavu, jākjūst par cīnītāju. Lielais spāņu domātājs Baltasars Grasiāns (Gracian) aktīvi piedalījās cīņā pret frančiem. Viņš nespēja palikt pasīvs, kad franči apdraudēja viņa dzimtenes vienību. Viņš gāja no viena pulka pie otra, iedvesmodams kareivjos cīņas sparū, apglabādams kritušos, mierinādams ievainotos un mūrējiem aizvērdams acis. Taisnā cīņā pats Dievs stāv klāt, un pelnīti Grasiāns tika dēvēts par „el Padre de la victoria”

— uzvaras tēvu. Ja taisnas lietas dēļ mēs neiedrīkstamies ziedot savu dzīvību, tad daudz nav vērts ne mūsu filozofija, ne literatūra, ne māksla. Ja nu rodas kāds, kas apgalvo, ka viņam viena alga, ko viņš savos rakstos slavina, kā pusē stāv, ja tikai viņš var slavināt un ērti dzīvot, tad tāda nostāja ir nihilistiska. Mēs esam nākuši dzīvē, lai aizsargātu labo un patieso un par to cīnītos, vienalga kur un kādā veidā. Bet īpašu mošumu, patiesības mīlestību prasa no tiem, kas raksta un vēlas, lai viņa rakstus iespiestu. Ja par rakstīto rakstītājs nevar uzņemt atbildību līdz galam ar savu dzīvību, tad mēs tādus rakstus vai nu neievērojam, vai uzskatām par meliem. Cita ceļa nav: saviem vārdiem jāpaliek uzticīgam līdz galam, kauču bez cerībām, bez glābiņa. Kas nespēj šīs konsekvences uzņemt, to mēs varam uzskatīt par cilvēciskā goda un cieņas kapraci: viņā mirusi sirdsapziņa, viņā beidzies cilvēciskais dižums.

Dzīvojot boļševiku gada postažā, rakstīju šo grāmatu, rakstīju to baigā tukšumā, bieži jutos tā, kā jūtas tie, kas mana, ka gaīsa vairs nav, ka krīt galvu reibinošā dziļumā... Un tādēļ arī šī grāmata būs zināma krišana dziļumā, izslēgšanās no ārienes un pievēršanās visiešķīgākajām problēmām, piemēram „Par dvēseles mieru katastrofu laikā”, „Par kontemplāciju” un it īpaši grāmatas otrā daļā. Cīņa, lūk, vienīgais vārds, kas var raksturot šo grāmatu: tā ir cīņa pret un par pārpersonīgām vērtībām, cīņa par kultūru un cīņa pret civilizāciju, un, beidzot, cīņa pret boļševismu, šā gadsimta mēri, kuŗa nāves gājiens aizvien vairāk tuvojās rietumu virzienā. Boļševisma nedzīvajā konstruktīvisma pasaulē sastinga visi radītāji spēki, cilvēki atkrita alas cilvēka stāvotī: no rīta līdz vakaram cilvēks tika trenkāts nāves bailēs un norūpēs par kailo eksistenci. Šai boļševiku gadā vai nu

vajadzēja demoralizēt sevi, proti, iekšķīgi izdarīt pašnāvību, vai pieteikt cīņu... Vientuļo cīņa aizvien šķitusi donkichotiska, jā, tā ir tāda Antiņa loma, bet cilvēciskā goda un cieņas glābšanai šādai cīņai aizvien bijusi izšķirēja nozīme. Pārvarēt nāves bailes un palikt sargpostenī par savu pārliecību un patiesību nozīmē augstākā pienākuma realizāciju, nozīmē sava nolemtā ceļa noiešanu līdz galam. Un še slēpjas cilvēciskās morāles dižums un viņa pārākums par alas cilvēku.

Rīgā, 1942. g. 20. martā.

I

MŪSU UZDEVUMS

Pēc pirmā pasaules kara sabiedriskās dzīves skatuvē parādījās masa. Ar dažādu nabadzīgu ideju un lozungu palīdzību masas vairoja, tām tika piešķirtas pilsoņu tiesības. Bet īstenībā mašu vadoņi, piem., Krievijā, izvērtās par visbīstamākajiem cilvēka ienaidniekiem. Vairojot masas, viņi sistematiski iznīcināja tautu īpatnības un atsevišķa cilvēka individuālo dzīvi. Tādā kārtā viņi domāja apmierināt pūļa prasības un to vadīt. Šis nihilistiskais uzskats varēja vairot masas, bet nevis tās audzināt un vadīt. Izpostīt tautu īpatnējo dzīvi, iznīcināt cilvēka individuālitāti var izveicīgs šarlatāns, varas kārīgs demagogs bez garīgā pārākuma, turpretī vadīt un audzināt var tikai tas, kas pats garīgi pārāks par vadāmo un audzināmo. Īsts tautas vadonis ir vispirms garīgais vadonis, viņš griežas pie citu garīgās iniciatīves un bez tās līdzdalības nevar darboties. Viņš savā būtībā ir brīvs. Viņu var pamodināt darboties iekšējā pārlicība un nevis ārējie motīvi. Šī morāliskā apziņa ir cilvēciskās atbildības pamats. Turpretī masu vadoņi bez iekšējās pārlicības centās pūli apmierināt ar melu propagandu. Viņi negriezās pie cil-

vēka iekšējās neatkarības, bet piespieda paklausīt, neievērojot to, vai tas saskanēja vai nesa-
sқанēja ar cilvēka iekšējo dabu. Piemēram,
boļševiks solīja, meloja, draudēja, bet pats ne-
domāja. Domāt nozīmē izslēgties no ārējiem pa-
raugiem un paklausīt savai iekšējai dabai, būt
saskaņā ar savu atbildības izjūtu. Domātāja
būtne ir augstākā mērā aktīva būtne. Aktīvitā-
tes motīvi aizvien rodas mūsu dziļākā būtībā.
Boļševiks savā būtībā ir pasīvs, viņa dzīvi ne-
nosaka iekšējās, spontānās rosmes, viņš ir līdzek-
lis ārējām, no viņa neatkarīgām kustībām; tādā
kārtā boļševiks kļuva lieks pats sev un bīstams
citiem. Tā arī kļūst saprotama terrora atmos-
faira, kādu rada boļševiku klātiene.

Lūk, boļševiku pasīvitāte ir pretstats katrai
radītājai kultūrai, katram progresam. Boļševika
nostāja pret cilvēces kultūras vērtībām ir nihi-
listiska. Tas kultivē naidu pret vitālo cilvēku,
tas tiecas to atraut no zemes, tiecas to pārvērst
par būtni, kuŗai jākļūst par pasīvu sastāvdaļu
kādā milzīgā mēchanismā — boļševiku valstī.
Masu anarchija mūsu gadsimtu pārvērtā par vis-
tumšāko gadsimtu cilvēces vēsturē. Mūsu
zvaigzne mums nebija labvēlīga: vesela gadsimtu
kultūra tika iznīcināta bijušā Krievijā, veseli mil-
joni labāko cilvēku krita par upuri boļševiku de-
magogijai, un tagad atkal ir vajadzīgi neizskai-
tāmi upuri, lai glābtu Eiropu un tās kultūru no

bojā ejas, kāda tai draud no boļševistiskajām masām.

Kultūras vērtības, ko Eiropa gadsimtos uzkrājusi, ir zeme, kuŗā mēs augām. Ja šīs vērtības mums būtu laupītas, tad mums būtu laupīta arī iespēja augt. Kultūrāla atmosfaira bez priekšrakstiem mūs ierosina pareizā attīstības virzienā. Ne priekšraksti veidojuši cilvēka garīgo seju, bet gan kultūrālā atmosfaira, kuŗā audzis cilvēks. Iznīcināt mūsu gadsimta kultūru nozīmē iznīcināt cilvēcisko atmosfairu, bez kuŗas nevar izaugt ne jaunas ģenerācijas, ne jaunas kultūras vērtības. Boļševisms normālo cilvēces attīstību pārtrauca vismaz uz vienu gadsimtu. Divdesmitais gadsimts būs boļševisma pārvarēšanas gadsimts cilvēces vēsturē. Mūsu uzdevums ir cīnīties pret boļševismu ne tikai uguns, bet arī garīgajā frontē. Boļševisms ieviesies garīgos novados, tas atrodams literātūrā, publicistikā, žurnālistikā, morālajā stājā, mākslā, arī tur, kur šo nozaŗu pārstāvji apzinīgi nav pievērsušies boļševismam. Bet par laimi boļševisms, kas ir pilnīgi amorāliska parādība, nevar atstāt dziļas pēdas turpmākajā cilvēces attīstībā. Vēsture māca, ka franču revolūcijai nebija lemts ilgstoši ietekmēt cilvēces attīstību, jo tā pārāk nomāca cilvēces morālos spēkus. Kur morālās vērtības nenosaka sabiedrības attīstību,

tur sākas vitālo spēku pagurums, apsīkst radošais darbs, sākas dzīves lejupgaita.

Boļševisms ir radikālākais ļaunums, kāds jebkad cilvēces vēsturē piedzīvots kā valsts sistēma. Boļševisma posta mijkrēsli beidza savu dzīvi cilvēks, tā vietā stājās robots, bez pagātnes, tagadnes un nākotnes. Boļševismā materijs triumfē pār garu, civilizācija — pār kultūru: mašīna valda pār dzīvi, auksta aprēķina tiranijā cilvēks tiek pārvērsts no kvalitātes kvantitatē, no pašmērķa — līdzeklī. Boļševisms sabiedrību nevis audzina, bet moka. Un tie, kas uz citu mokām ceļ savu labklājību, ir nicināmi demagogi. Demagogu rīcības vienmēr kalpo personīgai varai vai labklājībai. Boļševisms atmodina tumšos, pasīvos spēkus. Piemēram, dzīvības cēlās dziņas, kuņas kultūras tautas apsarga kā svētumu, boļševisms pārvērš par tumšu izvirtību. Sieviete kļūst „ūdens glāze“, ko izdzēris vīrietis var aizmest projām. Sievietes dvēsele tika izpostīta, pret to izturējās ciniski, netīri. „Tie ir zvēri ! Zvēri! Glābiet mani!“ murgos sauca krievu sievietes dvēsele, bet tai bija lemts baigs liktenis — aizvien dziļāk grimt nožēlojamības mijkrēsli.

Boļševisma vara vēršas pret visu personīgo, pret visu, kam kāds sakars ar cilvēcīgumu. Tas iznīcina cilvēku un viņa dzīvi. Cilvēks tāds sīkums, ko var iznīcināt līdzīgi tarakanam. Un to

boļševisms darīja ar sekmēm: miljoni cilvēku tika brutāli noslepkavoti, atkal miljoni pārvērsti par vergiem.

Boļševiku vara dibinās naidā: boļševiks nīst visu, atskaitot tikai paša naida personifikāciju — boļševiku partiju. Naidam pēdās seko trakojošā postīšanas kāre: tā izpostīja gan materiālās, gan garīgās vērtības. Postīšanā boļševisms tiešām izvērtās par nesalīdzināmu spēku vēsturē, tas šai darbā organizēja visus tumšos dabas spēkus, visas cilvēces padibenes, visus tos, kas bija dzīvē neizdevušies, visus, kas kaut kādā veidā gribēja atriebties dabas cēlajiem un dižajiem spēkiem. Un atriebība nāca: vecās kultūras svētnīcas tika izpostītas; to cēlēji — cilvēki ar dvēselēm — apkauti. Palika pelēka masa, cilvēki bez dvēselēm, cilvēki bez ilgām, cilvēki bez pretestības, masa, nepārredzama masa, kuŗas priekšgalā nostājās noziedzīgi, neatbildīgi elementi, kas neapjēdza, ka valsti nevar uzcelt, ja tai trūkst cilvēku, ka valsts ir apzinīgu, individuāli vērtīgu cilvēku vienība un nevis pelēka, bezdvēselīga masa, kuŗu var stumdīt un bīdīt, kā kuŗu reiz ienāk prātā. Valsts jārada saskaņā ar cilvēku dabu, jāievēro tās vitālās un garīgās prasības; ja tas tiek ignorēts, tad valsts iet savu ceļu, cilvēks savu, un gala iznākums — valsts izvērsas cilvēku cietumā. Un kas tad ir boļševiku valsts, ja ne tautu milzīgs cietums, aiz kuŗa

sienām badā un gaŗlaicībā nonīkst un deģene-
rējas krievu dvēsele. Boļševiku sludinātā „pa-
radīze“ ir nabadzīgās iztēles auglis, nespējīgu
cilvēku kombinācija un nederīgu ideju uzkun-
dzēšanās dzīves īstenībai.

Fanatiķis ir cilvēks ar sašaurinātu apziņu,
viņš redz tikai savu iedomu fantomu. Jo fana-
tiskāks kāds cilvēks, jo nežēlīgāka būs tā
attieksme pret īstenību. Boļševisms, kas lepni
teicās pasauli atbrīvojam no dogmām, patiesībā
pasauli iekala visšaurākā dogmā, kāda jebkad
vēsturē piedzīvota. Kādreiz uztraucās par ka-
toļu baznīcas stingro dogmu, bet salīdzinot to
ar boļševisma dogmu, varētu teikt, ka katoļu
dogma atspoguļojās gotiskajās katedrālēs, dau-
dzajās telpās un blakus telpās, daudzajās ejās
un izejās, daudzajos torņos un tornīšos, no ku-
riem cilvēkam atklājās zemes un debess lietas,
bet boļševiku dogma atspoguļojās čekas drūma-
jos mocību pagrabos, uz kuŗu ieejas varēja rēgo-
ties slāvenie Dantes elles vārdi: „*Lasciate ogni
speranza, voi ch'entrate*“ — atmetiet katru ce-
rību, jūs, kas ienākat —.

Eiropas cilvēkam dogmatisms lāgā nekad ne-
bija pieņemams. Dogmatisms ir kritiskā gara
nāvīgākais ienaidnieks, garīgās iniciatīves iznī-
cinātājs. Atcerēsimies Erasmu, Paracelzu, Mār-
tiņu Luteru un jaunākos laikos Frīdrihu Nīčsi.
Viņi visi dogmu uzskatīja par brīva cilvēka ap-

kaunotāju lietu. Dogmatisks gars nav brīvs. Tikai liela iekšēja brīvība atļauj atraisīties no aizspriedumiem, ļauj objektīvi skatīt un vērtēt.

Dogmatisks cilvēks ir bailīgs. Viņš jūtas apdraudēts, aizstāvas tur, kur neviens negrib uzbrukt. Viduslaiku tā saucamais dogmatisms ir nieks, salīdzinot ar to, kādu mūsdienās izveidojis boļševisms. Un tomēr, lai pārvarētu viduslaiku dogmatismu, bija vajadzīgs ilgs laiks; tāpat būs vajadzīga ilga pacietīga cīņa pret boļševisma nelabvēlīgo ietekmi, būs jācīnās asiem ieročiem ne tikai kaŗa, bet arī garīgajā laukā. Cīņa pret boļševismu pildīs nākamos gaddesmitus.

Boļševisms ar neticamu neatlaidību atkāŗtoja, ka individuālais ir buržuāzistiskais pasaules uzskats, kas atsevišķa cilvēka intereses nostāda augstāk par vispārības interesēm. Tādā kārtā individuālistu ļoti primitīvā veidā identificēja ar egoismu. Slimīgā individuālisma laikmetu, ko tik spilgti kādreiz izteica Štirners, esmu citā vietā nosaucis par literāru kaprīzi*), par literārās oriģinālītātes meklēšanu. Ja indivīds nejutās daļa no totālā, tad viņš sevi nolēmis bojā ejai. Katrs egoisma veids apdraud indivīdu ar atrofēšanos. Vēsture māca, ka indivīds piedzimst, lai radītu jaunas dzīvības vienības. Bet šai vie-

*) Sk. Dzīves kultūrai 230. lpp.

nībā indivīds nedrīkst zaudēt savu absolūti vienreizīgo individuālītāti. Jo kāds vairāk apzinās savu vienreizību, jo lielākas ilgas viņš sevī nes pēc vienības ar citiem. Jo mazāk viņš to apzinās, jo šaurāks būs viņa pasaules loks, jo neiecietīgāka viņa attieksme pret tuvcilvēkiem. Absolūtā nozīmē katrs cilvēks ir vienreizīgs, un citu indivīdu kopībā viņš nekā nezaudē no savas īpatnības. Visus cilvēkus vieno kaut kas metafizisks, kaut kas tīri personīgs. Cilvēku dabiska apvienība iespējama uz tīri individuālas bāzes, tīri metafiziskā nosacījumā. Nācija ir individuāli izteiktu cilvēku kopība, ko atsevišķi vieno neizdibināmais dabas likums. Nacionālā apziņa ir labākais ierocis pret boļševisma bezjēdzīgo masifikāciju, pret primitīvi materiālistisko pasaules uzskatu. Nacionālisms ir dabīga reakcija pret māksloto internacionālismu; nacionālisms ir cīņa pret kvantitāti, cīņa par kvalitāti, par apzinīgo indivīdu. Kur indivīds pazaudē sevi, tur lietas valda pār cilvēkiem.

Kollektīvisms Eiropā nozīmē tikai divas lietas: slimību, kas nākusi no ārienes, un tumšo spēku uzvandišanu masās. Tagad Eiropā, pēc boļševisma kollektīvizēšanas, atdzims vairāk kā jebkad veselīgais, dabiskais, kopībā iesaistītais individuālisms. Atdzims tā iekšējā brīvība, kas citkārt tik lielu darīja Erasmu, Paracelzu, Bachu, Ģēti, Hēgeli un Nīčsi. Arī vadonības princips

raksturo kvalitātes uzvaru pār kvantitāti, individuālisma uzvaru pār kolektīvismu. Individuālisms ir dziļi noenkurojies Eiropas cilvēka zem-apziņā, un tā iznīcināšana būtu nozīmējusi Eiropas dvēseles bojā eju, to drūmo likteni, ko Osvalds Špenglers savā laikā tik pareizi aprādījis.

Ļeņins teicis: nav svarīgi, ka četras piektdaļas cilvēces cilts aiziet bojā, ja tikai paliek viena piektdaļa komunistu. Kopš tā brīža, kad Staļins fanātiskā precīzitātē sāka piepildīt īstenībā šo Ļeņina noziedzīgo un absurdo teoriju, kopš individs kolektīvisma dēļ tika iznīcināts, mēs sākām apjēgt boļševisma sātanisko skurbumu, par kuŗu Merežkovskis teicis, ka šai sātaniskās ekstazes lēkmē cilvēki pārspējuši zvērus un savā asinskārībā apreibinājušies līdz galīgai cilvēcības aizmiršanai. Boļševisms drausmīgs ne tikai ar savu asinskārību, bet arī ar savu kāpināto varaskāri, kas boļševikus bija iedzinis jau orgiastiskā varas ārprātā. To īstenībā pārcietuši, mēs sākām saprast individuālā cilvēka vērtību un apzināties savu uzdevumu, cīnīties par to.

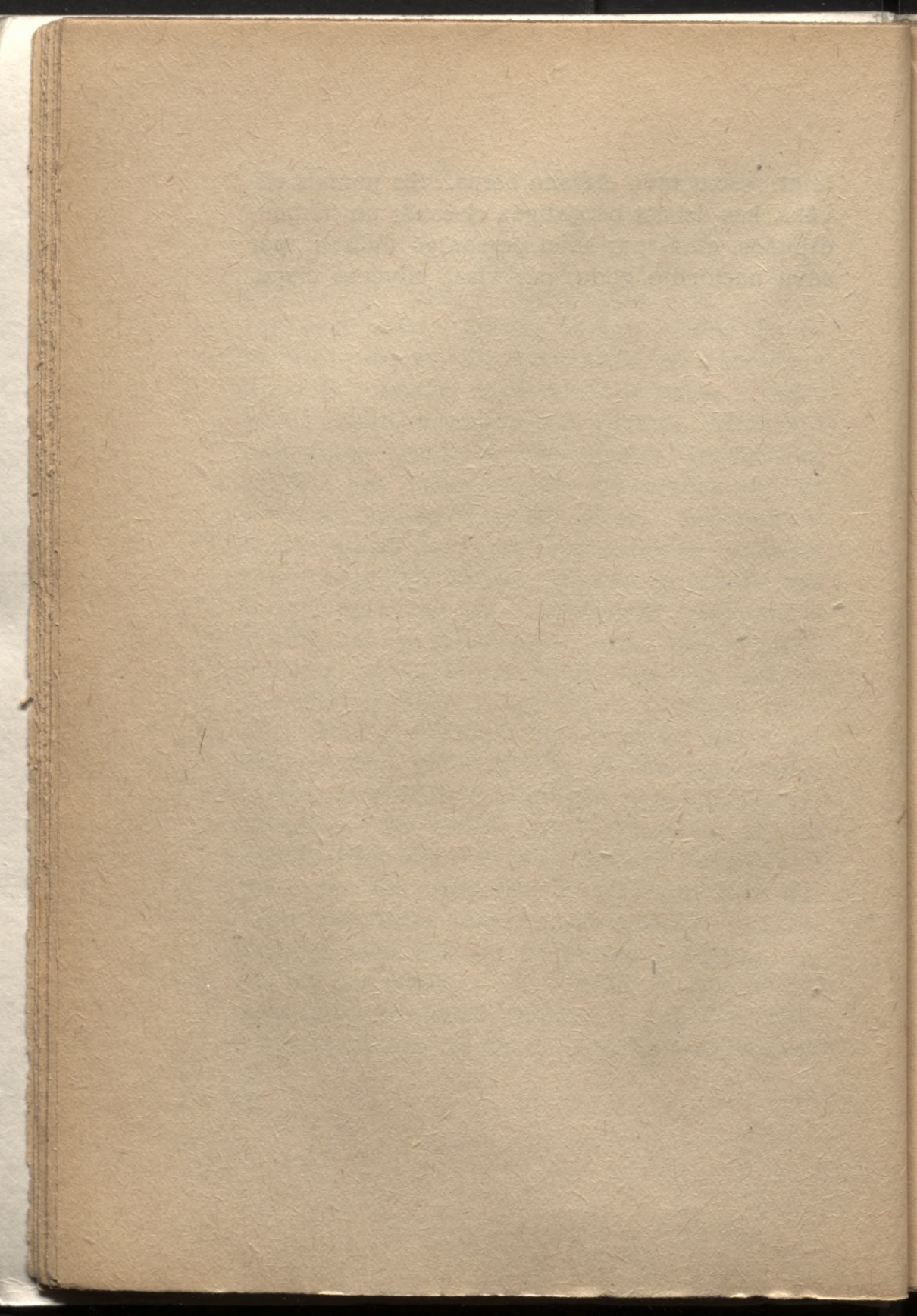
Garīgās vērtības ir vairāk nekā materiālās, zemes metafizika vairāk nekā šķiru sludinātais naids.

Kas lasījis par Romas imperijas pēdējiem gadiem, būs pamanījis pārsteidzošu līdzību ar mūsdienu priekškaŗa cilvēku. Toreiz romietī mita

tieksme pēc cirka, gladiatoru cīņām, zirgu sacīkstēm u. t. t.

Tādos laikos cilvēks parasti paseklinās, apziņa reagē vairs tikai uz ārējiem faktoriem. Cilvēks nav spējīgs nogrimt pats sevī, apcerēt pats savu dzīvi. Tiklīdz beidzas cilvēka iztēle, apstājas progress, apsīkst māksla, tās izpaudumi ir vairāk formālas nekā saturālas dabas. Tādos laikos attīstās mēchanistiskā apziņas ievirze, tīri personīgais izzūd, tā vietā stājas bezdvēseles cilvēks, kas, mēchanistiski iekustināts, spējīgs pastrādāt visnecilvēcīgākās lietas. Boļševiks ir šī mēchaniskā laikmeta reprezentants: zaudējot pats savu individuālītāti, viņš zaudēja sakaru pats ar sevi un kļuva par boļševistiskā mēchanisma locekli, kas, paklausīdams vienīgi ārējiem grūdieniem, pārvērtās par būtni, kas bija spējīga pastrādāt neticamas, apzinīgam cilvēkam neizdomājamas mežonības. Boļševisms ir mūsdienu bezpersonīgā, bezdvēselīgā cilvēka izpaudums. Ja Eiropas cilvēks ir maldījies, aizraudamies no tehnikas, tad viņam tagad jāapzinās, ka ne teknikai jāpakļauj cilvēks, bet gan tehnika — cilvēkam. Šai pārlicībā ir saskatāms vācu cilvēka varenums, viņa nesatricināmā morāle. Mašīnas vien neizšķīr pašreizējo notikumu norisi, bet gan cilvēks — ar dvēseli, ar savu personīgo dzīvi, ar savām sapēm... Tagad cilvēks, labākais cilvēks tik daudz cieš, ka tam tiesības

teikt: esmu savu ciešanu bērns. Šis jaunais cilvēks, kas dzimst bezgalīgās ciešanās un pārbaudījumos, cīnās par savu personīgo dvēseli, par savu nacionālo godu, par visas cilvēces cieņu.

II

KRIEVU TAUTAS BANKROTS

1

Notikumi Krievijā ir atklājuši visā kailumā krievu tautas psīchi un tās nihilistiskās teōrijas, ko pašreiz dēvējam par boļševismu. Ne liberālā, ne radikālā krievu inteliģence nav sasniegusi savus mērķus. Nesasniedza savu mērķi arī tā saucamais tolstojsisms, ko priekškaŗa krievu inteliģence uzskatīja par savas zemes pravieti. Viens no krievu tautas inteliģentākajiem rakstniekiem Merežkovskis 1910. gadā rakstīja: „Šodien krievu brīvības ienaidnieki — Tolstoja ienaidnieki; viņa draugi — tās draugi. Šodien viņš un tā — viens” (Kop. r. 12, 358.). Bet visas šīs krievu inteliģences cerības sabruka 1917. gadā, kad Ļeņins pret Tolstoju un krievu tautu pacēla savas varas draudīgo dūri. Viņš, dažādu ūtopisku teōriju varā atrazdamies, pacēla roku, lai nogalinātu krievu tautas dzīvo Dievu, ko lielā mērā bija ietvēris Tolstojs savā mācībā. Zaudējot savu Dievu, krievu tauta zaudēja arī savu vēsturisko misiju. Krievu tauta iekšķīgi beidza eksistēt, Ļeņins noraidīja arī Tolstoju, to pasludinādams par izsmalcinātāko reakcionāru.

„Mūsu dienās katrs mēģinājums ideālizēt Tolstoja mācību, attaisnot vai mīkstināt viņa „nepretošanos“, viņa apellāciju „garam“, viņa aicinājumu „morāliskajai pilnveidošanai“, viņa „sirdsapziņas“ un „vismīlestības“ doktrīnu, viņa askētisma un kviētisma sprediķus utt. sagādā vistiešāko un visdziļāko kaitīgumu” (Leņins, Kop. r. XV. sēj. 100—103. lpp.). Leņins par reakcionāru sauca visu, kam ir kāds sakars ar dabisko evolūciju, cilvēka dvēseli, tās intimākajām tieksmēm un prasībām. Tālākā atbilstībā mēs redzam, ka Leņina sekotāji krievu tautu varmācīgi piespieda apgulties tai Prokrusta gultā, ko tie sauca par boļševistisko valsti. Kādēļ tas tā notika? Un kādēļ tieši Krievijā un nevis kādā citā Eiropas zemē? Tam ir savi specifiski iemesli, un tos tālākā apceres gaitā raudzīsim aprādīt.

Krievu tauta pasaules kaņā bija tik tālu bankrotējusi, ka tā nespēja vairs pretoties svešajām un aktīvajām boļševisma idejām. Krievu cilvēks savā būtībā ir pasīvs, sievišķīgs. Krievu cilvēku boļševiki pārsteidza viņa dvēseles krēslainajā stundā. Viņam vēl trūka nacionālās apziņas, viņš savu dvēseli vēl nebija tik dziļi apzinājis, lai to spētu aizsargāt pret ārējām, savai dvēselei augstākā mērā kaitīgām un postīgām idejām. Ko gan krievu zemnieks, kas bija audzis pareizticības mijkrēslī, varēja zināt par tādu sociālismu.

ko viņam sludināja Ļeņins. Viņš sākumā nemaz neapjēdza, ka Ļeņina konstruktīvā, galvā aplēstā, dzīvei svešā mācība ir inde, no kuņas viņam būs jāmirst smagā un lēnā agonijā.

Krievu cilvēks, atrauts no savas tautas īpatnībām, padarīts par svešinieku pats sev, kļūva par līdzekli noziedzīgajām un ūtopiskajām idejām.

Krievu cilvēks, zaudēdams pats savu zemi, savu dvēseli, savu kultūru, savas tradīcijas, pazaudēja arī iespēju meklēt jaunas sabiedriskas dzīves metodes. Krievu tautu ieslēdza milzīgā cietumā, kur visus 25 gadus valdīja visnegantākais cietuma režīms, kāds varbūt ir piedzīvots vienīgi vistumšākajos pasaules vēstures brīžos. Šai cietumā sastinga visa dabiskā dzīve, krievu tauta salauztiem un sakropļotiem locekļiem tika varmācīgi turēta Marksa un Engelsa abstrakcijās, Ļeņina nedzīvajās teorijās. Visādiem paņēmieniem tika izpostīta cilvēka iekšējā brīvība, cilvēka pašierosme, cilvēka pašgriba, cilvēka domu brīvība, tik lielā mērā tika izmantots baiļu instinkts, ka krievu cilvēks dzīvoja nepārtrauktos krampjos. Ir neticami, bet fakts, ka krievu cilvēks tik tālu bija terorizēts, ka pat klusībā neiedrīkstējās slikti domāt par padomju dzīves nejēdzībām un barbarismu. Viņš baidījās pats no sevis, viņš kaunējās no paša domām. Šī kroplā dvēsele tika izmantota boļševistiskajai propa-

gandai un tik lielā mērā notrulināta, ka citu pasauli tā nespēja redzēt, kā tikai to, par ko tai stāstīja. Pasaule, kuŗā tai bija lemts dzīvot, nebija īstu cilvēku pasaule, cilvēku, kam bija savas jūtas, savas domas, savas reāģences, bet tā bija bezdvēselīgu parādību, šķitumu pasaule. Ļeņina teorija cilvēku pārvērtā par „serijas cilvēku” — pelēku un nožēlojamu masu. Šī masa paklausīja spēkam, kas nāca no ārienes, vergoja nezinādami — kam un kādēļ.

Krievu tautas kapitulācija svešo, naidīgo spēku priekšā izskaidrojama ar tās kūtrotu, nekustīgo domāšanu. Krievu cilvēks labprāt ieķeras tādā ideju pasaulē, kas viņu atbrīvo no īstenības un pievērš kādai metafiziskai sfairai. Dzīves reālītāti negribēdams pārveidot saviem spēkiem, labprāt atkārtotā domas, kas viņu no šī pienākuma it kā atbrīvoja, viņa acīs to padarīja nenozīmīgāku un pārejošāku. Ar to izskaidrojama krievu apokaliptiskā dvēsele: krievu cilvēkam ir liels tas, kas ir neskaidrs, plašs, pārmērīgs, baigs, murgains, neiespējams u. t. t. Krievu cilvēkam trūkst īstenības izpratnes un reālā saprāta. Šo krievu īpatnējo psihiku ļaunprātīgi izmantoja tie noziedzīgie elementi, pret kuŗiem Eiropa šodien izvilkusi zobenu.

Viens no interesantākiem fainomeniem vēsturē ir krievu revolūcija, un tai, kā katram vēsturiskam notikumam, ir savas vienreizīgas, ne-

atkārtojamas īpatnības. Viena no šīm īpatnībām, ko līdzšinējā revolūciju vēsture nepazīst, ir tā, ka Krievijā īstenībā viss notika citādi, nekā krievu revolucionāri bija domājuši. Krievu īstās revolūcijas nesēji nav ne Ļeņins, ne viņa priekšgājēji, ne pēcnācēji, bet slavofili un narodņiki, kas domāja ne tikai Krievijā nostiprināt tās nacionālo apziņu, apvienot slavu tautas vienā imperijā, bet patiesi kristīgu kultūru izplatīt arī pagurušajā Eiropā. Bet viņu aplēsumos notika kaut kas neparedzēts, un Krievijā uzvarēja tās garam un nacionālai dzīvei visnaidīgākais spēks — Ļeņina sludinātais boļševisms, kas slavofīlus un narodņikus pasludināja par vismelnākajiem reakcionāriem. Kas tie bija par spēkiem, kas sagatavoja krievu revolūciju? Nav vainojami tikai krievu t. s. revolucionāri, kas sacēlās pret caru, pret veco iekārtu, bet vaina meklējama dziļākajos krievu tautas dvēseles noslāņojumos. Šī krievu tautas dvēseles īpatnība bija labvēlīga zeme, kas sekmēja revolūcijas izcelšanos un palīdzēja tās varām nostiprināties. Tādēļ krievu revolūcija nav jāuzskata par pasaules kara epizodu. Krievu revolūcija meklējama tautas dvēselē, un ja tās iznākums nav tāds, kādu to vēlējusies krievu tauta, tad te var būt runa par to nezināmo lielumu, ko paši krievi nebija paredzējuši. Krievu revolūcija notika citādos apstākļos un

kas vairāk liecina par šī valdnieka varmācīgo nekā vīrišķīgo dabu. Viens no vīrišķīgākajiem Romas imperātoriem Marks Aurelijs saka, ka īsto vīrišķību raksturo bruņnieciskums un maigums. Vīrišķīga dvēsele iekšķīgi ir mierīga un brīva, tā atbrīvojas no visa, kas saistīts ar dusmu izvirdumiem un šausmu darbiem. Varmācības vietā tā rauga likt iekšķīgo saskaņā ar labestību. Seneka, kas dzīvoja visvarmācīgākā Romas valdnieka Nerona laikā, atzina, ka cietsirdība ir vājuma pazīme. Pēteris Lielais, varmācīgi saceldamies pret krievu tautas dvēseli, to rupjā kārtā izvaroja un piesmēja. Viņš nekad īsti neiederējās krievu tautas ietvarā, viņš tai palika svešnieks. Puškina „Vaņa jātniekā” ir teikts, ka Pēteris Lielais krievu tautu uzrāvis uz pakaļkājām — на дыбы.

„Дыбы” krievu valodā nozīmē arī moku ierīci, kur uzvilka mocekļus un pēra pātagām. Pēteris dēls, carevičs Aļeksejs, divas dienas pirms nāves tika uzvilktš šai moku ratā un saņēma divdesmitpiecus sitienus.

Dostojevskis sapratis, ka Krievija ar Pēterpils rašanos nonākusi līdz tādām „galējam punktam”, ka tagad „visa dreb virs bezdibeņa”. Pēteris Lielais krievu tautu uzrāva uz pakaļkājām virs bezdibeņa. Bet mūžīgi uz pakaļkājām nevar stāvēt. „Un briesmas ir tās,” saka Merežkovskis, „ka nolaist priekškājas nozīmē iegāzties

bezdibenī**). Pēteris Lielais bija pirmā krievu tautas ārprāta lēkme, pirmā krievu tautas šausmu nakts. Pēterļa Lielā seja bija pārvērtusies dai-
mona sejā. Krievu tauta šausmās sarāvās un Pē-
teri Lielo sauca par Antikristu. Pēterļa Lielā vēs-
ture apdvesta šausmu stāstiem un leģendām. Tā
atradusi izpausmi ne tikai Puškina „Vaļa jātniekā”, bet arī Gogoļa „Akakijā Akakjevičā”.
Un vēl vairāk. Neskaitāmi mocekļi, kuŗu kau-
liem klāti purvu dumbrāji, „ceļas mēļi dzeltā-
najā, choleras piesātinātajā miglā, salasās pulkā
un ielenc granīta kolosu, no kuŗa Jātnieks kopā
ar zirgu gāžas bezdibenī” (Merežkovskis*). Tur-
geņevs Pēterpils vīzijā redz, ka virs pilsētas kaut
kas izdzeltējis, raibs kā ķirzakas vēders — ne
mākonis, ne dūmi — lēni, ļodzoties kā čūska
kustējās virs zemes... Dvesa sapuvis, auksts
gaiss... Šis aukstums nomāca sirdi, acīs sa-
tumsa, un mati cēlās stāvus. Tas bija spēks, kam
nevar pretoties, kam viss iespējams, kas bez re-
dzes, bez tēla, bez saprāta visu redz, visu zina un
kā plēsīgs putns izmeklē savus upurus... Visa
Pēterļa Lielā personība ir tinusies baigā plīvurā,
ko neviens krievu rakstnieks nav drīkstējis pa-
celt līdz redzamībai. Kaut kas tumšs un neatmi-
nams slēpjas Pēterļa valdīšanas laikā. Viņa pil-
sēta apdvesta ar baigumu, tai krievu rakstnieki
saskata krievu tautas bojā ejas sākumu. „Nāve

*) D. S. Merežkovskis, Kop. raksti XII sēj. 9. lpp. M. 1911. g.

Krievijai — dzīve Pēterpilij; varbūt arī otrādi: nāve Pēterpilij — dzīve Krievijai?" saka Merežkovskis.

Pēterļa Lielā personība krievu tautas dvēselei ir sveša, un tikai pēc Oktōbŗa revolūcijas Pēterļa Lielā tēls ceļas no baigās mistikas bezdibeņa un kopā ar boļševismu atkal krievu tautu uzrauj „на дыбы”. Šoreiz krievu tauta tik viegli neatbrīvojās no šīs moku ierīces, un tā salauzta un izpostīta gaida savas atbrīvošanas. Boļševiki Pēterī Lielā saskatīja savu priekštecī un tā cildināšanai netaupīja nedz vārdus, nedz krāsas. Ievērojot krievu tautas attieksmi pret Pēteri Lielo, mēs varam iedomāties, kādas šausmas krievu tautai bija jāpārdzīvo šajos divdesmit piecos gados, kuŗos boļševiki to bija uzrāvuši „на дыбы” — virs šausmu bezdibeņa. Un lūk, jautājums: vai Krievija nav nogāzusies pašreizējos notikumos šai bezdibenī un vai nepaies vairāki gadsimti, kamēr krievu tauta izkāps no šī bezdibeņa.

Krievu tauta, nespēdama pretoties boļševisma aktīvajam elementam, sevi pazemoja, iekšķīgi izpostīja un nolēma tām neapraķstāmajām mocībām, kas tai jāizcieš Solovķu koncentrācijas nometnēs.

Tumši, elementāri spēķi ceļas no krievu tautas un paralizē tās dvēseli. Krievu tautas dvēsele svārstās starp divām galējībām: apokaliptisko un nihilistisko. Oktōbŗa revolūcijā nihi-

listiskais cilvēks iznīcināja apokaliptisko. Krievu tautai ir svešs Vakareiropas samēra gars, kas ir īstas kultūras pamats. Krievu vēsturē, blakus svētajam arvien ņirgājies velns. Par pēdējo cara padomnieku nebija līdzsvarots zinātņu doktors, bet tumšu, mānīcīgu spēku personifikācija — Rasputins. Oktōbŗa revolūcija ir Dostojevskā Smerdjakova revolūcija. Smerdjakovi nogalināja savus tēvus ne tikai idejiski, bet arī fiziski. Oktōbŗa revolūcija kļuva par atvērtu kapu visiem radītājiem darbiem, visai gara kultūrai. Nihilists Smerdjakovs valdīja pār krievu apokaliptisko cilvēku. Vistiešākais Smerdjakova pēcnācējs ir Ņeņins. Ņeņina darbībā nav nekā, kas rada jaunu. Kā sulainis Smerdjakovs nogalināja savu tēvu, tā Ņeņins nogalināja savu tēviņu, noliedza tās garu, izpostīja tās svētumu. Jaunradīšana prasa augstvērtīgas individuālītātes un nevis masu. Oktōbŗa revolūcija izraisīja tumšu naidu pret visu, kas cilvēku atšķīra no dzīvnieka un zvēra; tā, neieredzēdama kvalitāti, visu nogremdēja kvantitatē. Oktōbŗa revolūcijas sasniegumi dokumentējās Smerdjakovu noziegumos: tur viss tika bīdīts no ārpuses, trūka iekšējīgas atbildības, trūka sirdsapziņas, trūka personīgas domāšanas. Varētu teikt, ka Smerdjakovu revolūcija krievu tautu ieģrūda beztiesiskā un drūmā čekas pagrabā. Tie neapstājās nekāda lieluma priekšā. Viņi grāva visu, vien-

alga ko un kam tas piederēja. Savu tumšo elementu varā ierauti, viņi nebaidījās ne no vēstures, ne savas sirdsapziņas, ne savas tautas lāstiem. Oktōbŗa revolūcija krievu cilvēku atrāva no viņa attīstības saknēm, iemeta nihilistiskajā tukšumā un šai tukšumā postīja ne tikai pagātnes vērtības, bet sacēlās arī paši pret sevi, neredzēdami nekāda atrisinājuma Oktōbŗa revolūcijas sekām. Viņi raudzīja ar nedzirdētu demagogiju iegalvot, ka visam tā jānotiek, lai uzceltu jaunu pasauli. Smerdjakovu nihilisms triumfēja, un krievu tauta savos pamatos sašķobījās un sabruka.

2

Raudzīsim izsekot tām domām, kas nodarbināja krievu lielāko un varbūt dziļāko rakstnieku Eiropā — Dostojevski. Dostojevskas pasaulē viss jau paredzēts, nojausts un visam jau aprādītas sekas. Oktōbŗa revolūcija ir notikusi pēc Dostojevskas paredzējuma. Viņš pirmais atklāja revolūcionāro ideju pamatus, tās iekšķīgo dialektiku un radīja nepārspējamus revolūcionāru tēlus. Krievu sabiedrībā 60-tos un 70-tos gados, saka Berdjajevs, vēl nebija ne Stavrogina, ne Kirilova, ne Šatova, ne Verhovenska, ne Šigaļeva. Šie ļaudis krievu tautā parādās daudz vēlāk, proti, 20. gadsimtā, kad krievu tauta pārdzīvoja sociālās dzīves visasākos konfliktus. Dos-

tojevskā ģenijs ir pagriezies pret krievu tautas nākotni, un viņa varoņi runā tādās patiesības, kādas mēs tikai šodien varam saprast. Dostojevskis krievu revolūcijas pamatos redz neticību Dievam, nemirstībai un cilvēka gara brīvībai. Lielais Inkvizītors saka: „Visi būs laimīgi, visi ļaužu miljoni... Mēs liksim viņiem strādāt, bet no darba brīvajās stundās mēs iekārtosim viņu dzīvi kā bērnu rotaļu ar bērnu dziesmām, koņiem, nevainīgām dejām. O, mēs viņiem atļausim arī grēku, viņi ir vāji un nevarīgi... Mēs viņus pārliecināsim, ka viņi tikai tad kļūs brīvi, kad atteiksies no savas brīvības... Nekas un nekad cilvēkam un cilvēku sabiedrībai nebija tik nezturams kā brīvība. Vai redzi šos akmeņus šai kailajā un izdegušajā tuksnesī? Pārvērt tos par maizi, un aiz tevis skries cilvēce kā bars pateicīgi un paklausīgi, kaut arī mūžīgi dreboša.. Cilvēks ir nelaimīgs, viņa liktenis traģisks, tādēļ ka viņš apveltīts ar gara brīvību. Liec cilvēkam atteikties no šīs nelaimīgās brīvības, padari to par vergu ar zemes maizes kārdinājumiem, un tad būs iespējams radīt cilvēku zemes laimi“. Lūk, Dostojevskā — Lielā Inkvizītora padomu ievēroja Oktobra revolūcijas radītāji. Tie debess laimes vietā solīja zemes laimi, un bars viņiem sekoja.

Dostojevskis baigā skaidrībā parāda revolūcijas dabu Šigaleva mācībā, ko romānā „Velni“

Verchovenskis šādi noskaidro Stavroginam: „Kalnus nolīdzināt — laba doma, nevis smieklīga. Nav vajadzīga izglītība, diezgan zinātnes. Arī bez zinātnes pietiks materiāla tūkstoš gadiem... Izglītības alkas ir jau aristokratiskas alkas. Tiklīdz ģimene vai mīlestība, lūk, jau rodas īpašuma vēlēšanās. Mēs iznīcināsim vēlēšanos. Mēs ļausim vaļu plītniecībai, tenkām, denunciācijām; mēs ļausim vaļu nedzirdētai izvirtībai; mēs katru ģeniju noslāpēsim jaunībā. Nekādas diferenciacijas, absolūta vienlīdzība... Vajadzīgs tikai nepieciešamais, lūk, visas zemes lodes devīze kopš šīsdienas. Bet vajadzīgi arī krampji; par to gādāsim mēs, valdnieki. Vergiem vajadzīgi valdnieki. Absolūta paklausība, absolūta bezpersonība, bet vienreiz pa trīsdesmit gadiem Šigaļevs palaiž arī krampjus, un visi pēkšņi sāk aprīt cits citu līdz zināmai robežai, vienīgi, lai nebūtu gaļlaicīgi. Gaļlaicība ir aristokratiska sajūta... Katrs pieder visiem, un visi katram. Visi ir vergi un verdzībā vienlīdzīgi... Pirmām kārtām noslīd izglītības, zinātnes un talanta līmenis. Augstais talantu un zinātnes līmenis sasniedzams tikai augstākattīstītām spējām, tādēļ nav vajadzīgas augstākās spējas“. Tālāk Dostojevskis saka, ka pēc revolūcijām demokratiskas brīvības nebūs. Demokratija nekad nav triumfējusi revolūcijās. Šai vienlīdzības un bezpersonības pasaulē valda tiranniskais

mazākums. „Atstājot neierobežoto brīvību“, saka Šigaļevs, „es to aizstāšu ar neierobežotu despotismu. Piemetinu vēl, ka bez manas sabiedriski atļautās formulas nevar būt nekāda cita“. Lūk, Dostojevskā gaišredzība un patiesība par krievu revolūciju un tās būtību. Vai Ļeņins un Staļins nav Dostojevskā aizredzē radītā Šigaļeva inkarnācija, vai Ļeņinu un Staļinu „eraksturo Šigaļeva apsēstība, kas tiecās iznīcināt cilvēcisko personību, izdzēst cilvēcisko līdzību zemes virsū? Dostojevskis rāda, kādā kārtā krievu revolūcionāri tiecās iznīcināt cilvēcisko esmi un to pārvērst neesmē. Viņš, notēlojot šo bīstamo cilvēku dvēseles, noteic to diagnozi un prognozi. Un tomēr Dostojevskā pareģoto pasauli ieraudzīja tikai tad, kad bija jau par vēlu. Krievu inteligence neaptvēra, cik liktenīga būs tā diena viņu tautai, kad Šigaļevi sagrābs varu. Dostojevskis savā vientulības tornī to zināja. Paklausīsimies, ko saka viņa starecs Zosima: „Tiešām, viņiem ir vairāk sapņainās fantazijas nekā mums . . . Viņi domā, ka visu ierīkos taisnīgi, bet noraidot Kristu, viss beigsies ar to, ka pasauli pārplūdinās asinīm, jo asinis prasa asinis, un kas izvelk zobenu, tas pats krīt no zobena. Ja nebūtu Kristus evaņģēlija, tad cits citu nogalinātu, nepaliktu pat divu cilvēku zemes virsū . . .“

Dostojevskis atklāja, ka negodīgums un sen-

timentālisms ir krievu revolūcijas pamats. Verchovenskijs saka Stavroginam: „Patiesībā mūsu mācība ir goda noliegums, un atklāti pasludinot tiesību būt negodīgam, visvieglāk varēsim pie sevis saistīt krievu cilvēku“. Stavrogins viņam atbild: „Tiesības būt negodīgam — jā, tad jau visi mums pievienosies — neviena nepaliks pāri“. Verchovenskijs atzīst, ka lielā mērā revolūcijas lietai kalpos Fedjka Katordznieks un „tīrie blēži“. „Nu, tie droši vien ir labi ļaudis, dažreiz ļoti noderīgi, bet viņi prasa daudz laika, nepieciešams nenogurdināms možums“. Un mazliet tālāk Verchovenskijs saka, ka pats galvenais spēks, cements, kas visu saista, ir kauns no paša domām; jāpanāk, lai neviena ideja nepaliktu nevienam galvā, lai katrs to uzlūkotu par kaunu.

Kaut gan Dostojevskis ir viskrieviskākais rakstnieks, tad tomēr arī pašiem krieviem viņš likās tumšs, neizprotams, tāpat kā grieķiem visgrieķiskākais grieķis — Herakleits. Dostojevskis vairāk nekā citi krievu rakstnieki sevī apvieno krievu dabas pretrunas. Ja gribam pazīt krievu tautu, tad pietiek iepazīties ar Dostojevski. Dostojevskis ir ne tikai krievu saucējs tuksnesī, ne tikai krievu lielākais nacionālās apziņas modinātājs, bet viņš sevī koncentrē krievu cilvēka labās un sliktās īpašības. Viņš baigā gaišredzībā paredzējis savas zemes likteni, nemal-

dīgi formulējis revolūcijas būtību savā romānā „Velni”, ko tai laikā neviens krievu inteliģents lāga nesaprata, un Turgeņevs, to izlasījis, paraustīja plecus un teica: „Nu, vai es neteicu, ka viņš ir galīgi traks”. Tiešām, savam laikmetam Dostojevskis likās traks, bet mūsu dienās viņš ir neizsmeļams cilvēka dvēseles pazinējs, savas tautas likteņa paredzētājs. Viņš, nepazīdams ne marksisma, ne ļeņinisma, izsaka tā būtību, proti, tā ir kaunēšanās no paša domām, no savas personības, no tās īpatnībām. Krievu revolūcijai cilvēks ir līdzeklis, materiāls, tā neatzīst cilvēka personīgo morāli, tā ir katras cilvēciskās morāles noliegums. Ievērojot revolūcijas dabu, Dostojevskis pret to saceļas, rauga krievu tautas apziņā noskaidrot, ka revolūcija ir apsēstība, ārpūta lēkme, tā paralizē personības gribu, morālisko atbildību. Tā cilvēkā atmodina tumšus, elementārus spēkus. Dostojevskis revolūcionāru uzskata par velna apsēstu, jo tas pats nezina, ko viņš dara, nezina, ka revolūcija aprij cilvēku, ka tā viņu pārvērš par tumšu spēku vergu. Ar to tad arī izskaidrojams revolūcijas nežēlīgums. Patiesi brīvs cilvēks no revolūcijas novēršas un to uzskata par tumšāko spēku uzvaru cilvēkā.

Dostojevskis savā romānā „Velni” rāda, ka revolūcijā triumfē ne tikai Šigaļevi, bet arī Smerdjakovi. Ivans Karamazovs un Smerdja-

kovs ir krievu revolūcijas ciltstēvi, nihilisma personifikācijas. Ivans Karamazovs teorētizē, Smerdjakovs reālizē viņa ateistisko dialektiku. Smerdjakovs ir pūļa simbols, viņš nedomā, bet rīkojas tā, kā citi domā. Kas Ivanam Karamazovam atļauts tikai domās, garā, Smerdjakovam tas jau atļauts īstenībā. Ja Ivans Karamazovs savu tēvu noslepkavo domās, tad Smerdjakovs to izdara īstenībā. Un kas tad ir krievu revolūcija, ja ne tēvu slepkavošana. Oktōbŗa revolūcijā Smerdjakovi noslepkavoja krievu tautas pagātni, noliedza savu tēvzemi, sagrāva tēvu altārus un pāri drupām pacēla savu nihilisma karogu. Smerdjakovi reālizē Ivana Karamazova filozofiju, ka „viss atļauts”. Krievu nihilistiskā inteliģence radīja Smerdjakovu un to sagatavoja revolūcijai. Nihilistu devīze: „viss atļauts”. Šī devīze uzvarēja Oktōbŗa revolūcijā. Dostojevskis jau toreiz zināja, kas draud krievu tautai, tagad to zina visi, bet nu par vēlu.

Nikolajs Berdjajevs krievu nihilismu izskaidro ar Krievijas ainavu. Krievu cilvēks esot iekļauts savas zemes bezgalīgajā plašumā, kam neesot ne noteiktu robežu, ne noteikta rakstura. „Krievu cilvēkam nav noteikta pašuzturēšanās instinkta”, saka Berdjajevs, „viņš viegli sevi sadedzina, izplēn bezgalībā... Viņš maz ko saudzē, viņš maz pie kā stipri saistās; krievu cilvēks, vēl nepazīstot, kā pienākas, kultūru,

pārāk viegli pārdzīvo kultūras krīzes. Tā rodas krievu cilvēkam raksturīgais nihilisms... Krievu dvēsele spējīga radikāliem eksperimentiem, kādiem nav spējīga eiropējiska dvēsele, kas pārāk izveidota, pārāk diferencēta, pārāk ieslēgta robežās, pārāk saistīta ar tradīciju un sava veida padevību. Tikai krievu dvēsele varēja izdarīt tos garīgos eksperimentus, kādus izdarīja Dostojevskis”.

Kādreiz par slavofiliem Gogolis teicis: „Dzirdot viņu slavinājumus, gribas nosplauties par Krieviju”. Slavofili nebija pratuši atrast nacionālo Krieviju. Neatrada to arī narodņiki; piem., Bulgakovs domā, ka krievu nacionālā ideja jāsaprot kā mesiānisms, kuŗā satek apzinīgās nacionālisma jūtas. Tā nacionālo ideju saprata arī Dostojevskis, Vladimirs Solovjevs. Bet īstenībā mesiānisms nav krievu, bet senebrēju ideja. Man jāsaka, ka šīs svešās idejas pārņemšana krievu tautai liktenīga, jo, ievērojot Oktōbŗa revolūcijas notikumus, mēs pārliecināmies, ka šo ideju savā labā izmantoja ne paši krievi, bet krievu senebrēju pēcnācēji.

Narodņiku lielākā kļūda ir tā, ka tie savas nacionālās vērtības nemeklē kultūras vērtību realizācijā, bet tautā, organiskajā, elementārajā dzīvē. Tautas ideālizācijā un kultūras noliegšanā narodņiki pierādīja savu nespēju būt garīgi neatkarīgi. Viņi patiesību meklē nevis sevī,

bet ārpus sevis. Viņi neapzinās personības nozīmi, viņi nepaceļas līdz kultūras vientuļajām galotnēm. Viņiem sveša Ibsena, Nīcšes, Karlailla individuālā un hēroiskā reliģija. Krievu cilvēks tiecas zaudēt savu individuālītāti kolektivitātē, tiecas tautas masas pārvērst par kaut ko līdzīgu Eleuzinas mistērijām. Narodņiks nemeklē glābiņu personībā, bet masās, tautas neapzinīgajos elementos. Personības lielums raksturojams ar to, cik lielā mērā tā spējīga izturēt vientulību, pati savu likteni. Personības kults Eiropā ir radījis hēroisku cilvēku. Krievu tauta hēroiskā cilvēka nepazīst. Lielākais krievu tautas ģenijs Tolstojs neiztur savu vientulību, nekļūst par hēroisku cilvēku, bet tiecas sajaukties ar masu, meklē glābiņu krievu tautas vistumsākajā slānī — „mužikos”. Arī viņš, kuŗa ģenijam pieder visas pasaules apbrīns, līdzīgi slavofiliem un narodņikiem, patiesību un Dievu meklē nevis savā personībā, bet gan krievu masā. Viņš nerāda ceļu krievu masām, bet pats, neizturēdams savu vientulību, nokāpj pie masām. Viņš domāja šādā kārtā iznīcināt to bezdibeni, kas krievu inteliģenci šķīra no tautas, jo starp krievu inteliģenci un tautu pastāvēja nepārvarams antagonisms. Inteliģenci vienkāršā tauta uztvēra kā sev naidīgu spēku. Krievu inteliģence gāja savu ceļu, tauta — savu. Tā līdz Oktōbra revolūcijai īstenībā krievu nacionālā apziņa nebija

atmodusies. Un kā gan tā varēja atmosties, kad tās modinātāji — inteliģence meklēja glābiņu pašā tautā un nevis tauta inteliģencē. Tā krievu tauta neapjauda tās briesmas, kas tai draudēja Oktōbŗa revolūcijas izskatā.

Dostojevskis no sava vientulības torņa redzēja krievu tautas likteņus, tēloja tos savu romānu tēlos, bet viss, ko teica Dostojevskis, viss, ko viņš rādīja savos tēlos, tā laika krievu inteliģencei šķita kā epileptiķa murgi, slimīgas fantazijas vīzijas. Salīdzinot slavofilus un narodņikus ar Dostojevski, iznāk, ka tie ir tīrie provinciāļi. Dostojevskā parādība krievu pasaulē ir vienreizīga. Viņa attieksme pret krievu tautu ir kritiska: viņš neideālizē krievu cilvēku, kā to darīja slavofili un narodņiki, bet bezbailīgi tēlo tās tumšās un gaišās puses, dažreiz pat sapilgtinātās krāsās. Viņš nebēg no krievu inteliģences, kā to darīja Tolstojs, viņš to mīl „krampjaini“, viņš rauga izprast tās dvēseli, cenšas to saistīt ar krievu masām. Dostojevskā mīlestībā ir kaut kas traģisks, kaut kas līdzīgs tai mīlestībai, ar kādu mēs mīlam tos cilvēkus, kas nenovēršami iet pretī savai bojāejai. Dostojevskis bija vienīgais, kas to zināja, un tādēļ viņa izmišums, viņa mokas ir neapraktāmas. Visa Dostojevskā cīņa ir cīņa par krievu inteliģences glābšanu. Dostojevskā epileptiskās lēkmes, simbolistiski uztvertas, pauž krievu inteliģences

lēkmes. Pēdējā un lielākā lēkme krievu inteliģenci satvēra Oktōbŗa revolūcijā. Kas palika no krievu inteliģences pēc šīs lēkmes? Niecīga emigrantu saujiņa, klīstošas ēnas. Boļševisms krievu inteliģencei bija liktenīgā Šatova pašnāvība. Smerdjakovs triumfēja, tas nosēdās cara tronī, parakstīja nāves spriedumu tautas dvēselei, jo inteliģence ir tautas apzinīgā daļa, tautas smadzenes. Iznīcināt kādas tautas inteliģenci nozīmē iznīcināt tās galvu. Smerdjakovs ir krievu masas personifikācija, tās tumšās masas, kuŗās narodņiki meklēja patiesību un Dievu. Krievu inteliģence baŗoja to nezvēru, kas viņu pašu vēlāk aprija. Dostojevskis vienīgais redzēja šo nezvēru savā tautā, to viņš nosauca par „smerdjakovščinu“, un no tās viņš biedināja savas tautas inteliģenci, bet tā, līdzīgi Turģeņevam ar nonšalansi teica: „Nu, vai es neteicu, ka viņš galīgi traks?“ Un Dostojevskis palika viens. Viņš redzēja, līdz kādam bezdibenim nonāks „smerdjakovščina“. Dostojevskis, to saprazdams, pagriež muguru narodņikiem. Viņš meklē patiesību un Dievu pats savā personībā. Viņš savā slavenajā runā Puškina svētkos pusgadu priekš nāves saka: „Ne ārpus tevis ir patiesība, bet tevī pašā, atrodi to sevī, atklāj sevī savu „es“, un tad pārvari sevi un valdi pār sevi. Un tu skatīsi patiesību . . . un kļūsi tik brīvs, kā nekad tu to pat iedomāties nevarēji. Nav pasaules

harmonijas, ja tu pats īgns un augstprātīgs, nesi tās cienīgs un prasi dzīvi par velti, pat nenojauzdams, ka par to jāsamaksā". Dostojevskis sevī pārvar totālo krievu maldīšanos, pirmo reizi pilnīgi nostājas uz savas personības pamata. Viņš meklē sintezi starp krievu un Eiropas cilvēku. Viņš ptiesību vairs nemeklē krievu zemniekā, krievu tautas tumšajos slāņos, bet pats savā personībā. Lūk, te Dostojevskis, pārvarējis krievisko dabu, kļūst par patiesi eiropisku cilvēku. Viņš saskata personības svarīgumu sabiedriskās dzīves augšup veidošanā. Viņš izprot kultūras nozīmi. Viņš redz Krievijas glābiņu nevis tumšajās, elementārajās Krievijas tautas masās, bet apgarotā, kultūrālā personībā. Dostojevskis šo personību arī rauga radīt gaišajā Aļošas tēlā, kam krievu tauta varētu uzticēt savu likteni. Viņš kopā ar Aļošu no metas zemē un skūpstā to, jo viņu pildīja jauna atziņa, ka tā būs personība, kas glābs krievu tautu. Dostojevskī personība uzvar masu. Brāļos Karamazovos Smerdjakovs mirst, mirst masa, dzimst Aļoša, personība, tā tiecas ieplūst dzīvē un to piepildīt ar labo. Tas ir Dostojevskā personīgās uzvaras credo. — Bet tā bija vientuļa uzvara. Smerdjakovi un Karamazovi nebija miruši krievu tautā, tie ņirgājās par vientuļā uzvaru, un krievu tautai sita lielā bankrota stunda — Oktōbrā revolūcija.

III

KULTŪRAS UN CIVILIZĀCIJAS KONFLIKTS

Civilizācija mūsdienās rauga nomainīt kultūru. Šī civilizācijas uzvara nav tikai šķietamība, nav tikai ārēja parādība, bet dziļa īstenība. Tās vilnis aizsniedzis visaugstākās kultūras sasniegumu galotnes. Amerikas debeskrāpis sacenšas ar Eiropas katedrāļu smailajiem torņiem, Amerikas derīguma tendences apdraud Eiropas tīrās zinātnes un mākslas alkas. Eiropas cilvēka garīgo dzīvi aizvien noteikusi kultūra. Kultūras kalpībai pakļāva politiku, oikonomiju un tehniku. Turpretim civilizācija cilvēku pārvērtā par līdzekli politikai, oikonomijai un tehnikai. Te sākās kultūras un civilizācijas konflikts. Kultūra ir — kā Kants teicis — dabas mērķis, bet civilizācija — derīguma mērķis. Civilizācijas utilitārās tieksmes ir nivelējušas kultūras kalngalus. Nepārredzama vienmuļība pilda cilvēka dvēseli. Nav personīgās dzīves dziļuma, traģikas un svētuma. Civilizācija ir plebēju triumfs. Tās māksla, tās literātūra, tās zinātne kalpo plebēju labklājībai, plebēju ērtībām. Kultūra no cilvēka prasa spēku maksimu, spēku augstāko kāpinājumu. Kur tas netiek dots, tur kultūra sāk nīkuļot, zaudē savu spraigumu, sa-

stingst ārējās formās, izvēršas tukšā manierismā un konvencionālismā. Kultūra rodas augstu spraigumu laikmetos: tās izcelšanās ir diža. Lie-lās kultūras ir radušās vissvētākās vietās zemes virsū — tempļos. Tempļi ir dievišķās apziņas materiālizācija, dievišķās mūžības simboli. Grie-ķu kultūra cēlusies no varoņu kulta, kas ir šīs kultūras būtība. Hēroiskā kultūra prasa no cil-vēka vienreizīgu veikumu ar mūžības nozīmību. Civīlizācijas izcelšanās ir pasaulīga: tā ir cīņa ar dabu, tā ir vienas dienas ieguvums, tā ir bez pa-gātnes un nākotnes. Civīlizācija ir vispārīga pa-rādība, kuņai trūkst personīga akcenta. Visur to var atkārtot. Kultūra ir individuāla un neatkār-tojama parādība ar savu īpato dvēseli. Civīlizā-cijai ir metode un ieroči. Kultūra ir senču man-tojums, dēlu svētais sakars ar tēviem. Tā dibi-nās nepārtrauktas evolūcijas ķēdē: jo vecāka kultūra, jo tā diferencētāka un daudzveidīgāka. Civīlizācija ir vienveidīga, standartizēta, tai nav pagātnes, tā lepojas ar sensācijām — viendie-nīgu slavu. Kultūra ir cīņa par mūžīgām vērtī-bām, par mūžīgu dzīvību un slavu, par vienrei-zīgu veikumu un neatkārtojamu varoņdarbu. Kultūra neseko laikam, bet spītē tam. Tā tiecas cilvēciskos notikumus un pārdzīvojumus iemū-žināt nemirstīgos veidos.

Kas būtu grieķu kultūra bez saulainajiem tempļiem, bez neremdināmajām alkām pēc mū-

žīgās gaismas? Kultūra ir cīņa ar nāvi, cīņa pret
iznīcību, pret laiku, kas paiet un nepaliek. Kul-
tūra ir enkurs, kas noenkuro mūsu dzīves brī-
žus, kas paveļ skatu uz pasaules brīnišķīgajām
lietām, māca tās skatīt un mīlēt.

Civilizācija rūpējas tikai par ikdienišķo: mai-
zi un izpriecu. Tā necīnās ar nāvi, tā negrib mū-
žības, tā samierinās ar laika iznīcību. Tā ceļ
savu nākotni uz kapsētām un jautri grib dzīvot
šai dienai. Civilizācijā zūd kosmiskā apziņa, zūd
sakars ar pagātni, zūd radošie spēki, kas ietiecas
nākotnē. Civilizācijas cilvēks tiecas ieslēgties
tagadnes burvībā, tiecas aizmirst māti, kas to ra-
dījusi un bērnus, ko rada. Visreālāk, visbrutā-
lāk civilizācija triumfē boļševismā. Revolū-
cija civilizāciju ir legalizējusi, un boļševiks ir
tās iemiesojums. Kultūra ir daudzu tūkstošu ga-
du nepārtraukts cilvēces pozitīvo veikumu un at-
ziņu uzkrājums. Tā ir iekšēja lieta, tā organiski
saistīta ar mūsu dzīvi. Tā rada likumus un nor-
mas saskaņā ar cilvēka dabu, saskaņā ar viņa mo-
rālisko satvaru.

Kīniešu kultūras noslēpums ir morāliskais
cilvēks, kas taisnīgi darbojas un rīkojas ar taktu
un gaumi. Konfūcijs saka: „Morāliskais cil-
vēks, izcilais cilvēks, dzīvodams vienkāršas
patiesības un uzticības dzīvi, var sagādāt pa-
saulei mieru.” Varenākas, briesmīgākas par
dabas spēkiem ir cilvēciskās kaislības. Dabas

spēki nodara daudz mazāk ļauna nekā cilvēciskās kaislības. Šīs kaislības var savaldīt un pareizā gultnē ievirzīt morālie likumi. Cilvēces vēstures sākumā pielietoja fizisko spēku, lai savaldītu cilvēciskās kaislības. Bet, attīstoties kultūrai, cilvēce atklāj morālisko spēku, kas ir varenāks un iespaidīgāks nekā fiziskais spēks. Ķīniešu kultūru var apzīmēt par vienu no dabiskākajām morāles kultūrām. Kristīgā mācība daudzējādā ziņā cilvēka dabisko morāli nepareizi ievirzījusi. To dziļi jau ieskatījis Frīdrichs Nīčše (Nietzsche) aizrādīdams, ka cilvēka daba nav amorāla, ka cilvēka daba nav ļauna. Ne cilvēkā kristīgā mācība meklē cilvēcisko vērtību centru, bet gan ārpus cilvēka, ārpus esmes robežām. Atraujot cilvēku no viņa paša dabas, no viņa saknēm, no viņa vērtību centra, to pārvērs par būtni, kas noliedz pats sevi. Paskāls, šīs domas varā atrazdamies, saka: „*Le moi est hais-sable*” — mans Es ir nīstams. Ja sākam ienīst savu Es, savas esmes vērtību centru, tad esam pazuduši, tad esam bojā gājēji. Šo kristīgās morāles bezdibeni ļoti labi apzinājās Paskāls, bet viņš, meklēdams ceļu uz sevi, saplosīja pats sevi briesmīgā agonijā. Tādēļ neviena pasaules kultūra nevar uzrādīt tik drāmatisku morāles cīņu, kādu izcīnījis Eiropas cilvēks. Eiropas cilvēks nevienu vien reizi ir izvilcis zobenu, lai aizstāvētu pats sevi. Kas gan cits ir humānisma laiks

ar Erasmu, Servantesu, Paracelzu priekšgalā, ja ne cīņa par Eiropas cilvēka Es centrālajām vērtībām? Kas gan cits ir renesanse, ja ne cīņa pret viduslaiku baznīcas sistēmu, kas cilvēkam bija noliegusi priecāties, kas gan ir Nīčses gigantiskā cīņa, ja ne gadsimtu izmocītā cilvēka prasības pēc sava Es brīvības, pēc veselīgas, dabīgas morāles? Ķīniešu kultūra šai ziņā var nodēvēt par paraugu Eiropas dabīgās morāles atdzemdināšanai un nostiprināšanai.

Ķīna ir klasiskā kultūras zeme. Ja mēs iemetam kaut vienu skatu Konfucija mācībā, tad tūliņ mums pavežas brīnišķīgā ķīniešu kultūras ainava: ķīnietis, audzināts saskaņā ar savu dabu. Konfucija mērķis ir mācīt un attīstīt cilvēku, lai tas varētu kļūt kaut kas pats par sevi un būtu derīgs valstij. Visi spēki jāziedo dzīvei, visi pienākumi jāizpilda dzīves laikā. Kad viņam prasa par nāvi, viņš atbild: „Es vēl nesaprotu dzīvi, kā lai es saprotu nāvi?” Ķīniešu kultūras centrā ir dzīve un dzīvais cilvēks, kas, pakļauts debess augstajiem likumiem, taisnīgi un pareizi pilda dzīves likumus. Taisnības un mīlestības likums nosaka ķīniešu kultūras morāliskos pamatus. Šī morāle ir ķīniešu kultūras neiznīcināms valdnieks, kas to pasargājis no bojā ejas tūkstošu gadu skrejā, kuņā daudzas tautas parādījās uz vēstures skatuves un atkal drīz nozuda. Ķīniešu morāle ir viņu kultūras cements, kas saglabājis

un kopā saturējis ķīniešu tautas vitālos un radošos spēkus. Ķīna pazinusi daudzus kaŗus, pārdzīvojusi daudzus iekārtojājus, bet tie nav spējuši ne iedragāt ķīniešu tautas morāli, ne pakļaut savai ietekmei. Tas tādēļ, ka Ķīnai ir savas kultūras saknes, kas nav metafiziskas, bet gan konkrētas: tās ieaugušas ķīniešu zemē, ķīniešu laukos, ķīniešu pagodās, ķīniešu ticējumos, ķīniešu dabā. Ķīniešu kultūrai tik dziļas saknes, ka ārējās katastrofas tos spēj pieplacināt zemei, bet nekad — izraut no saknēm. Tiklīdz kaŗa negaisi rimstas, tiklīdz debess noskaidrojas, zeme klājas ar zaļumu un saknes ar atjaunotu spēku dzen jaunus dēstus.

Ķīniešu vēsturē pazīstam daudz posta, bet šis posts ir momentāns, to ķīniešu tauta aizvien panesusi un pārcietusi nesatricināmā mierā, kā mēs mēdzam pārļaut bargus negaisus, gaidīdami jauka laika iestāšanos. Ķīniešu kultūra izaugusi no pozitīvās attieksmes pret cilvēku. Pirmais teikums, ko ķīniešu bērniem māca skolās, ir: cilvēka daba ir laba.

„Mēs ik uz soļa vēl cīnāmies ar gadījuma milzi, un pār visu cilvēci vēl līdz šim valdījis neprāts, bezprāts. No nākotnes nāk vēji slepenām spārnu vēdām, un smalkas ausis aizsniedz laba vēsts. Jums, šīs dienas vientuļiem, jums, kas no sabiedrības izstājušies, jāizaug izvēlētai tautai: — un no viņas pārcilvēkam. Patiesi, par atvese-

Jošanās vietu vēl jātop zemei." — Ko nozīmē mums tagad šie vārdi, kurus Nīcše mums rakstīja 1883. gadā starp 3. un 13. februāri savā Zaratustras I. daļā? Vai viņš nebija pirmais lielais vientulīgais zibšņojums pie tā laika tumšajām debesīm, vai viņš nevēstīja jauno laiku, kam būs jādzimst sāpēs un mocībās? Nīcše simbolizē cilvēciskās morāles augšāmcelšanos Eiropā; Nīcšes filozofijā cilvēks kļūst nozīmīgs pats sev un ar saviem tikumiem tiecas „kalpot zemes nozīmei”. Ķīniešiem šo morālisko patiesību mācīja Konfucijs jau priekš kādiem 2500 gadiem: „Morāles likums, kas atrodas ārpus cilvēka, nav morāles likums”. Īstā morāle nedibinās ne bailēs no Dieva, ne bailēs no netikuma, bet gan katra cilvēka personīgajā gribā. Un tādēļ svarīgi cilvēkā audzināt labā gribu. Un to ķīnieši dara, likdami bērniem mācīties, ka cilvēka daba ir laba.

Ķīniešu morāles izejas punkts ir pienākums. Pienākums saista un uztur visas būtnes. Pienākuma ceļš ir taisnais ceļš. Tādēļ gudrais sevi identificē ar pienākuma likumu. Viņš tikumīgi izkopj savu raksturu, viņš pētī debess likumus, kas tam rakstīti. Viņš nogrimst visu lietu dziļumā, lai satvertu vissmalkākos to noteikumus, kas parastajam cilvēkam nav uztverami. Viņš attīsta savas gara vistīrākās un augstākās spējas, viņš visus likumus ievēro ar taisnu prātu,

viņš pieskaņojas jau atzītajiem likumiem un piekopj to, ko jau agrāk tikumīgi cilvēki ir piekopuši, viņš nemitīgi tiecas pazīt jaunus likumus, kas vēl nav noteikti; viņš stipri saistās ar visu, kas ir godīgs un taisns. Ķīniešu cilvēkam nav svarīgs ārējais stāvoklis: visdārgākais, kas cilvēkam jāglābj, tā ir viņa persona. Ķīnietis ārējos notikumus uzņem mierīgi, viņš vairāk rūpējas par iekšējo nekā ārējo pasauli: notikumos cilvēks var zaudēt to, kas viņam pieder, bet nekad to, kas viņš pats sevī ir. Tādēļ tie, kas ir kaut kas paši sevī, ir spējīgi notikumus vērot gudri un saprātīgi, tādā kārtā apliecinādami savu individuālo personu. Šī morāliskā apziņa ķīniešu kultūru ir darījusi par patiesi nemirstīgu kultūru: tā kalpojusi cilvēka un zemes nozīmei. Viskonsekvētāk, visnoteiktāk to apzinājis Nīčše (Nietzsche), Eiropas Konfucijs: „Visi tikumi jāved atpakaļ uz zemi, jā, atpakaļ uz miesu un dzīvību: lai tie piešķir zemei tās nozīmi, cilvēcīgu nozīmi”. — Ķīniešu kultūra jāuzlūko par klasiskās kultūras paraugu*).

Bet tagad, blakus klasiskās kultūras zemei raudzīsim apcerēt klasisko civilizācijas zemi — Ēģipti.

Kultūra vai civilizācija izaug no zemes, kuņā dzīvo zināmu cilvēku vienība; piegriežoties šai

*) Par ķīniešu kultūru un cilvēku tuvāk skat. manā grāmatā „Dzīves kultūrai”.

cilvēku vienībai, varam izskaidrot kādas kultūras vai civilizācijas būtību.

Vidus laiku arābu autors Magrizi min ēģiptiešu parunu: „Ārzemnieks, kas dzer Nīlas ūdeni, aizmirst savu dzimto zemi“. Šīs parunas dziļākā jēga ir tā, ka svešnieki, ienākot Ēģiptes civilizācijas atmosfērā, zaudē savas zemes īpatnības. Viņi nezaudē savu aktīvo spēku, bet gan sāk dzīvot citu dzīvi, atraisītu no savas dabas dziļēm un iekļautu ēģiptiešu civilizācijas negrozāmās formās un formulās. Ja ķīniešu kultūru raksturo mātišķīgs maigums, nesaraujama saistība ar cilvēku pirmelementu — zemi, tad ēģiptiešu civilizāciju raksturo aktīva vīrišķība, atraisīšanās no zemes metafizikas un pievēršanās formām, formulām, tas ir stingrajiem, ar prātu aplēstajiem nosacījumiem. Šī starpība mūs jo vairāk pārsteidz tādēļ, ka ēģiptieši, tāpat kā ķīnieši, ir zemkopju tauta. Bet ēģiptiešu zemkopībai ir cits raksturs nekā ķīniešu. Ēģiptiešu tauta kā vēsturiska parādība, atrodas ārpus dabiskās attīstības orbītas, jo tā savu dzīvi veidojusi uz mākslīgās bāzes, un šis apstāklis tad arī nosaka Ēģiptes īpatnējo attīstību, kas tik ļoti atšķiras no ķīniešu kultūras, kas vēsturiski attīstījusies uz dabiskās bāzes. Ēģipte ir oaze, kas atrodas starp divi tuksnešiem šaurā strēmelē gar abiem Nīlas krastiem.

Šīs zemes auglība ir mākslīga, jo pati Ēģipte

ir neauglīga, zeme izdegusi, un nepārtrauktais karstums to pārvērtis pelnos un putekļos. Tuksnešainajai zemei, kur lietus maz līst, Nīla sagādā zināmas kultivēšanas iespējas, bet šīs iespējas ļoti ierobežotas. Cilvēka saprāts Nīlas plūdu destruktīvo dabas procesu raudzīja pārvērst par zemes labklājību. Tātad Ēģiptes labklājība nav dabas dota, bet ar cilvēka saprātu atkarota no dabas destruktīvajiem spēkiem. Kā mūsdienās eksplozīvo enerģiju ar saprātīgu aplēsi pārvērš par derīgas enerģijas avotu, tā Nīlas plūdu katastrofu ēģiptieši pārvērtā par augstākās auglības elementu. Jau pašā pirmatnējākā Ēģiptes attīstības posmā mēs redzam, ka cilvēks izgājis cīņā, lai pārvarētu dabas bīstamos spēkus. Šai nemitīgajā cīņā ēģiptieši nevarēja attīstīties kā atsevišķu individu tauta, bet gan kā vienība, kas, aizstāvot dažus derīguma principus par savas dzīves izejas punktu, veidoja savu labklājību. Un ēģiptiešu cīņa ar dabas katastrofālajiem spēkiem īpaši attīstīja matēmatiku, ģometriju un citas formāla rakstura zinātnes, kas bija nepieciešamas applūdināšanas sistēmas uzbūvei un cīņai pret tuksnesi. Ēģiptiešu attīstība tātad sākas nevis spontānā garīgo spēku rotaļā, bet gan aplēstā nepieciešamībā, nemitīgā cīņā ar dabu. Tā Ēģiptē izveidojās vīrišķīgais elements, mūžam kustīgais un aktīvais. Sievišķīgi pasīvais elements Ēģiptes attīstībā ir pilnīgi svešs. Ēģip-

tes attīstību nosaka skaudra un praktiska vīrišķība, ko veidojuši specifiski nepieciešamības apstākļi un nevis spontānais darbošanās prieks. Tātad ēģiptiešu attīstības vēsturi nosaka ekskluzīvi vīrišķīgais elements, kurpretī sievišķīgais elements te ir tikai bioloģiska parādība. Vīrišķīgais elements, bez sievišķīgā klātienas, dzīvi padara ārišķīgu, formālu un vēsu. Šī vīrišķīgā elementa visraksturīgākais izpaudums ir ēģiptiešu piramidas. Ja sievietes nojausmu pilnā dvēsele ietiecas mistikas novados, tad vīrišķīgā dvēsele, nevarēdama šādā kārtā pārvarēt iznīcības nenovēršamību, tiecas to pārspēt ārējiem līdzekļiem. Ēģiptes māksla ir ārēja stilizācija, tai trūkst individuālā aromāta, tās formas ir konvencionālas un sastingušas. Ēģiptes mākslai trūkst radošo impulsu, trūkst savas dvēseles. Ēģiptē valda praktiskas zinātnes — medicīna, matemātika, tehnika. Praktiskās zināšanas dzīvi var padarīt pilnīgu ārēji, bet ne iekšēji. Tādēļ nav nejaušība, ka grieķu kultūra pārvērtās aleksandrinismā tieši Ēģiptes zemē.

Ēģiptiešu literātūru raksturo ideju nabadzība, un savā būtībā tā ir civilizācijas literātūra — tā aizvien kalpo kādam derīgam mērķim. Tā māca visādas praktiskas zināšanas, tīri oportunistiskas gudrības, praktiskās darbības normas, padomus, kas nodrošina panākumus un sekmes. Iekšējās morāles vietā māca ārējās uzvešanās rutīnu. Ēti-

kas vietā valda utilitārisms un prāgmatisms. Tātad arī šai ziņā forma svarīgāka nekā saturs. Kļūst arī saprotams, kādēļ ēģiptieši bija vairāk norūpējušies par ķermeņa nekā dvēseles glābšanu no iznīcības. Mūmija ir ēģiptes civilizācijas simbols.

Arī reliģiozā literatūra, piramidu teksti māca praktiskās zināšanas; tās domātas aizkapa dzīves labklājībai, un apbrīnojami sīki ir izstrādāti paņēmieni aizgājēja labklājības nodrošināšanai aizsaulē. Arī še pāri visam stāv derīgums — centrālā ēģiptiešu vērtība.

Ēģiptiešiem trūkst lielas epopejas, liela varoņepa. Tiem nav ne Homera dziedājumu, ne Nibelungu. Turpretī viņiem ir traktāti par pareizo toni sabiedrībā, sentimentālas dzejas un laika kavēkļa lasāmviela. Literatūrā aprakstīti dekoratīvie fantazijas apsnidzinātie dārzi, lai izklaidētu lasītāju un liktu tam aizmirst, ka dzīvo tehnizētā tuksnesī.

Liels ēģiptes pazinējs A. Jeramijs (A. Jeramius *Allgemeine Religionsgeschichte*, 1924. g., 74. lp. p.) saka, ka ēģiptieši nepazīst mītu par pasaules galu. Tas nozīmē, ka civilizētās dzīves mākslotībā cilvēki zaudē dzīves intensitāti. Vitālās bezmērības tieksmes tiek sagrozotas ar pasaules gala vīzijām. Bet ēģiptietis, mākslīgi audzināts, nepazīst šīs brāzmainās dzīvības jū-

tas. Ēģiptietis dzīvi uztver kā nemainīgu, pastāvīgu — permanenci.

Balstīdamies savu iestādījumu stabilitātē, resp. savā teknikā, viņš pazaudē katru dinamisko darbību dabas norisē. Pasaules gals dziļākā būtībā nozīmē pasaules atjaunošanu. Bet ēģiptiešu nemirstības forma arī ir permanentas būtnes nemirstība un nevis kaut kas tāds, kas mainās.

Ēģiptē rakstītas daudzas annāles, bet neviena vēsture. Ar precīzitāti reģistrēta ārējā vēsture, bet trūkst iekšējās vēstures vitālās atbalss. Šo atbalsi jūt tikai tās tautas, kam ir sava iekšējā vēsture. Grieķi, piemēram, nav pratuši reģistrēt savu ārējo vēsturi, bet iekšējo visā dzīvīgumā un krāšņumā uzglabājuši Illiādā un Odisejā. Ēģiptieši nepazīst mītu radošo skurbumu, ko pazīst ķīnieši, grieķi, indieši. Ir gandrīz neticami, ka ēģiptiešu civilizācija savas pastāvēšanas ilgajos gados nav spējusi kultūrāli apaugļot nevienu tautu, nav atstājusi nevienu savas civilizācijas turpinātāju. Ķīna apaugļojusi un izaudzinājusi Japānu, Grieķija — Romas imperiju; grieķu-romiešu kultūra — Eiropu. Radīšanas skurbumu pazīst tās tautas, kas savā attīstībā nezaudē sakaru ar dabu. Ēģiptieši, pārvarot dabu, pazaudē sakaru paši ar sevi: viņi sevī iznīcināja savu personīgo stāstu. Ēģiptes dievi un faraoni ir lelles, ārējas figūras, kuņām nav savas biogra-

fijas. Ēģiptes pētnieks Erman-Ranke (*Ägypten*, 1923. g., 299. lp. p.) saka: „Gandrīz visi ēģiptiešu dievi ir nedzīvas figūras, bez īpatnējiem, sevišķiem vaibstiem. Tie cits no cita atšķiras tikai ar vārdu un ārējo izskatu”.

Ēģiptiešu dzīves stilu noteica konvencionālisms, kas ir kaut kas bezpersonīgs. Visa ēģiptiešu dzīve iespiesta konvencionālās un formālās spailēs. Konvencionālisms ir izteiktā konservātīvisma forma. Vēsturē nav pazīstama konservātīvāka tauta par ēģiptiešiem. Piramidas, mūmijas ir Ēģiptes konservātīvisma pieminekļi. Ne saturs pārdzīvojis ēģiptietī, bet forma. Viņu nemirstības ilgas ir tikai šīs pasaulīgās dzīves turpinājums. „Ēģiptietis, pilnīgi orientēts šai dzīvē, negrib mirt un vienmēr cer, ka aizsaulē varēs turpināt savu zemes dzīvi. Tādēļ viņš rauga nerunāt par nāvi, un, tā sakot, domādams saistīt dzīvi ar vārdu, mirušo valstību sauc par dzīvības zemi, kur cilvēks dzīvs aiziet atpūsties. Šī pati tauta, kas vairāk kā jebkuŗa cita grandiozā kārtā sarga savus mirušos, bez apstājas, gandrīz aiz principa, atturas runāt par nāvi un tās fainomeniem. Visu, kas zīmējas uz nāvi, uz kapu, uz mirušo valstību, tā uzskata par kaut ko nepieklājīgu un ietīsta eufonisma iezīmētās metaforās.” (*Herm. Grapow: Die bildlichen Ausdrücke des Ägyptischen, Leipzig, 1924.*)

Mēs redzam, ka ēģiptiešiem nāve ir kaut kas

nepanesams un nepieklājīgs, viņi nav spējīgi rādīt aizkapa dzīves ainavu, kas kaut kādā ziņā atšķirtos no zemes dzīves. Ēģipti pavirši apcerot, mēdz saukt par „nemirstības klasisko zemi.“ Nepamatotā nemirstības nimbā ietītas ēģiptiešu tā saucamās nemirstības alkas. Patiesībā nemirstības alkas, kādas mēs pazīstam Grieķijā vai Eiropā, ēģiptieši nav pazinuši. Ēģiptei bijuši sveši visi lielie dabas impulsi. Tādēļ tai trūkst veselīgas un dzīvas reliģijas. Ēģipte atklāj civilizācijas mākslīgu, antinaturālu raksturu. Ēģiptietis nav veidojis un attīstījis savu dzīvi saskaņā ar dabu, bet gan no dabas atšķirtā, tehnizētā pasaulē. Šī supracivilizētā tauta savu reliģiju dibina primitīvā un elementārā kultā: dzīvnieku kultā. Un šo visprimitīvāko reliģisko uztveri trīs gadu tūkstoši nebija spējīgi pārveidot, un tas vien jau liecina, ka ēģiptiešiem pilnīgi trūka iekšējās radošās dzīves; no ārienes nākušo reliģiju bez fantazijas vitālajiem spārnieniem viņi nespēja pārveidot. Kā māksla, tā reliģija ir vitālās apziņas nepārtraukta radīšana dabas bezgalīgo iespējamību klēpī. Bet Ēģiptes vitālā apziņa ir sekla un neizjūt patiesās radīšanas mocības.

Civilizācijas noteikumi ēģiptietiem pārvērš par ārēju fantomu, kas nepazīst savu privāto dzīvi. Viņa dzīve ir oficiāla, tā atkarājas no vietas, kādu tas ieņem valstī. Katrs ēģiptietis ir nevis

tas, kas viņš pats sevī ir, bet gan tas, kāda vieta viņam ierādīta publiskajā mašīnērijā. (Vai šī ēģiptieša dzīves ainava mums mazliet neatgādina mūsdienu mākslīgo, antinaturālo valsti — boļševismu?) Ēģiptes oficiālajam cilvēkam trūkst savas dvēseles, viņš nejūt savu individuālītāti un to neapliecina. Ēģiptes civilizācija bija izveidojusi vienu visiem kopīgu dvēseli — vienas un tās pašas domas un reakcijas. Tā ir kolektīva dvēsele. Individs izzūd aiz ierēdņa un priesterā viepļa. Pats faraōns arī nav personība, bet tikai publiskās cienības priekšmets. Faraōnam trūkst biografijas, sava dzīves stāsta, nav varoņdarbu, kas kultūras zemēs karaļus dara slavenus. Svarīgāks par individuālo personību Ēģiptē ir sociālais stāvoklis, proti amats. Tādā kārtā Ēģipte izvēršas par ierēdņu tautu, kas valsti veidoja intelektuāli un nevis saskaņā ar dabu un morālajiem impulsiem. Spontānais jau bija kļuvis par oficiālo, dabiskais par konvencionālo, radošais par nedzīvu formu. Uz kapu sienām ēģiptietis rakstīja nevis par personīgo likteni, bet par amatiem, kādus bija pildījis, par oficiālajiem uzdevumiem, kurus bija veicis, tituliem, kas dekorēja viņa personu. Civīlizācijā izzūd intīmā apziņa, izzūd visa personīgā problēmatika: personību aizstāj tituls, dvēseli — ierēdņa vai priesterā svinīgais amata tērps. Ierēdnis — birokrats ir Ēģiptes civilizācijas radītājs. Tādējādi

Ēģipte, bez individuālās dzīves klātienes, kļūst par praktiskā konvencionālisma — receptu formulu (mūsdienās lozungu) zemi. Persona, kurai trūkst individuālītes, ir laimīga, ka tai viss tiek pasniegts jau gatavā veidā. Šo civilizētā cilvēka tieksmi apmierinādama, Ēģipte pārvērtās par veikalu zemi; tikai veikala jēdziens te jāsaprot plašākā nozīmē nekā mēs to paraduši uztvert Eiropā: Ēģiptē pat tempļi bija veikali, kur ievāca nodevas par labumiem viņpasaulē.

Ķīnas un Ēģiptes apcere palīdz noskaidrot kultūras un civilizācijas īpatnības. Abas šīs zemes savā attīstībā — Ķīnas kultūra un Ēģiptes civilizācija, nonākušas līdz pēdējām robežām, vēsturiski tās sevī noslēgtas un pabeigtas. Ķīnā kultūru nav apdraudējusi civilizācija, un Ēģiptes civilizāciju nav ietekmējusi kultūra. Citāda aйна mums atveŗas raugoties Eiropā. Eiropā civilizācija un kultūra viena otru ietekmē, un šī ietekme mūsdienās pārvērtusies jau neizlīdzinātā konfliktā. Eiropas kontinentam zudušo cilvēku kolonija ir Amerika. Izceļotāji, apmetušies svešā kontinentā, raudzīja ieauģt svešajā zemē bez tradīcijām, bez pagātnes, bet to nespēdami, viņi cēla savu eksistenci virspusē; ar katru gadu vairāk tehnizējoties, viņi aizģāja no dabas, aizģāja no tā, kas kādreiz bijuģi, tādā kārtā radīdami tā saucamo amerikanizēto kul-

tūru, kas, dziļāk analizējot, izrādās par civilizāciju. No otras puses, internacionālie papagaiļi — boļševiki, nepazīdami savu dzimteni, neatzīdami cilvēces pagātņi un tās uzkrātās vērtības, raudzīja abstraktā ceļā konstruēt boļševistisko valsti, kas, atrazdamās konfliktā ar dabiskajiem cilvēka impulsiem un tieksmēm, iznīcināja cilvēcisko klimatu un to aizstāja ar mākslīgām un pretdabīgām teorijām. Kā amerikānisma, tā boļševisma parādīšanās uz vēstures skatuves nozīmē civilizācijas nostiprināšanos uz Eiropas kultūras lēses. Bet civilizācijas iebrukums Eiropā mobilizēja tās kultūrālās potences. Eiropu civilizācija ir skārusi tikai perifēriski, un tās dziļākie noslāņojumi palikuši nebojāti. To ievērojot, mums kļūst saprotams, kādēļ boļševistiskās teōrijas Eiropu nevarēja ietekmēt tādā veidā, kā tas noticis pasīvajā, kultūrāli maz izkoptajā zemē — Krievijā. Eiropas kultūrālā apziņa, reaģējot uz civilizācijas invāziju, radīja to kustību, kas saskatīja cilvēces glābiņu nevis dabas pārvarēšanā, nevis teknikā, bet dabas saprašanā un dzīvā cilvēka morālisko spēku izkopšanā. Tagadējo Eiropas cīņu pret boļševismu un amerikānismu varētu nosaukt par kultūras cīņu pret civilizāciju.

Eiropas kultūras attīstības vēsturē cīnījušies divi kultūras virzieni — klasiskais un romantiskais.

Klasiskā kultūra ir imanenta, tā zināmā robežojuma lokā ir realizējusi kādu pilnību. Tā sevī ir noslēgta un pabeigta, tā tiecas pēc stingrām formām, nepieļauj vaļības, tai trūkst netveramā plašuma. Klasiskās kultūras cilvēks ir kā trauks, kas sevī uzņem dzīves saturu. Klasiskā kultūra cilvēka dziņas, trauksmes, kaislības un pārdzīvojumus ievirza stingrās formās un noteiktā gultnē. Klasiskā kultūra prasa, lai mēs augot sev atrastu piemērotu, savai dabai atbilstošu formu, kas vispilnīgāk varētu ietvert mūsu būtību. Mums jāapzinās savas dabas robežas un tais jāpaliek, atsakoties no tā, kas mums ir svešs. Tas nozīmē: — kā Ģēte (Goethe) teicis — mums jādzīvo pilnīgi sevī — *vollendet in sich*. Kas neprot atrast savas dabīgās robežas, vai kas tās pārkāpj, sevi nevar uzskatīt par īstu, par esošu, bet par kaut ko šķietamu.

Klasiskā kultūra visās lietās gremdējas dziļumā, meklē saskaņu, saista un apvieno ārējo dzīvi ar cilvēka būtības centru. Tā izpaužas pareizā formas un mēra izjūtā. Tā māca, ka katram individam jāatrod sava forma, kādā tas sevi vispilnīgāk var realizēt, visvairāk iekļauties dzīvē un sabiedrībā. To ievērojot, cilvēks var sasniegt patieso brīvību. Klasiskā kultūra, meklējot piemērotu formu un robežas subjektīvajām tieksmēm, dvēseles enerģijām, radīja līdzsvara mācību, ko tik simboliski sevī apvieno un sa-

skaņo Ģēte. Klasiskais cilvēks nav ne pagātnes, ne tagadnes, ne nākotnes cilvēks, bet gan visu šo triju laiku sinteze: tas apzinās pagātnes nozīmi, prot ieņemt vietu tagadnē un, to pildot ar saviem gara spēkiem, apaugļo sevi un citus nākotnes iespējamību realizācijai. Klasiskā kultūra tiecas vairāk pēc gudrības nekā pēc zināšanām, vairāk pēc totālās nekā partikulārās pasaules ainavas. Tā rauga nodibināt līdzsvaru starp individuālo un sociālo, starp pārpersonīgo un personīgo, starp teoriju un dzīvi. Šī stāvokļa neievērošana nozīmē sabrukumu, attālināšanos no dabiskā centra kā arī savas personīgās dabas robežu pārkāpšanu.

Līdztekus šim klasiskās kultūras virzienam Eiropas attīstībā, redzamu vietu ieņem romantiskās kultūras virziens. Romantiskā kultūra savā būtībā ir transcendentāla, tā pilnību meklē bezrobežainībā, tā savā attīstībā zemes virsū nēsasniedz savu pilnību, tās formas nav stingras, un tai arvien izmanāmas tieksmes, kas raujas uz bezgalīgo, uz neaprobežoto, neaptveřamo, neapjauřamo. Romantiskā kultūra ir metafiziska, tā tiecas pēc izziņas par to pasauli, kas ir aiz reālā robežām, tā meklē pilnību mūžībā un bezmērībā. Kristīgā kultūra pēc saviem principiem ir romantiska. Romantiķim ilgas pašas par sevi jau ir mērķis. Ja klasiskā kultūra ir apmierināta pati sevī, tad romantiskā neklusināmā nemierā rai-

sās nost pati no sevis, tiecas sevi pazaudēt mū-
žīgā nemiera klaidā. Tādēļ romantiskā pasaule
ir ietīta transcendentālā, zilgā skumju plīvurā.
Romantiķiem pilnība šai zemē nav iespējama.
Šo romantisko kultūru varbūt vispilnīgāk izteica
kristīgie mistiķi — svētā Teresa, San Huan de la
Kruss; un šīs kultūras visaugstākais uzlidojums
ir 19. g. s. Eiropas romantisms savu izpaudumu
guva Hölderlinā, Novalisā, Baironā, Šlēgelī.
Zenta Mauriņa romantisma būtību ietver se-
kojošos 4 momentos: 1) romantisms apzīmē
izplūstošo kā pretstatu stingri veidotam, frag-
mentāro kā pretstatu veselam. 2) Romantisms ir
subjektīvais kā pretstats objektīvam. 3) Roman-
tisms ir ilgu un sapņu pasaule kā pretstats ikdie-
nībai, kā protests dzīves īstenībai. 4) Roman-
tiķu mākslu raksturo aizmūža jautājumi, meta-
fizisku mīklu minējumi. (Jānis Poruks un ro-
mantisms, 14. lpp.). Hēgelis ar ģeniālu iejūtu
visu kristīgo kultūru apzīmē par romantisku
kultūru. Kristīgās pasaules dvēsele vistiešāk un
visvienreizīgāk atspoguļojas gotiskajā mākslā.
Gotiskās mākslas dvēsele ir nemiers un netve-
rams viļņojums. Gotiskā mākslā neviena forma
nav noslēgusies, iekļāvusies pati sevī — to aiz-
vien var papildināt, veidot vēl pilnīgāku. Go-
tiskās katedrāles savā arhitektonikā slēpj kaut
ko irreālu, kaut ko tādu, kas tiecas atdalīties no
zemes un ieplūst mūžībā.

Eiropas kultūras attīstībā klasiskais virziens aizvien cīnījies ar romantisko vai nu viens otru apkaņojot, vai arī papildinot. Renesanse, raugoties ārā no kristīgās pasaules, rauga atdzemdināt klasiskās kultūras ideālu. Renesanses ideālu cīņa ar kristīgajiem ideāliem, varbūt, visdziļāk saviļņojusi cilvēka intimo dvēseli, apaugļojusi to un radījusi patiesi dziļāko Eiropas pasaules uzskatu. Renesansē romantiskais, maigi sievišķīgais elements it kā apskaujas ar stingro, noteikto, klasisko ideālu — formu un mēru sajūtu. Renesanses mākslā, renesanses literatūrā, renesanses zinātnē saturs un forma ir cieši, organiski saistīti. Viduslaiku kokainās, nedzīvās, stingušās madonnas atdzīvojas, to formās jūtama dziļa dzīvība, dziļa harmonija starp īstenību un metafiziku. Renesanse sevī sintezē turpmākās Eiropas kultūras attīstības visas iespējamības. Renesanse tiecas aizvērt kristīgās pasaules bezgalīgās debesis un pār cilvēku galvām atvērt cilvēcības debesis. Šo cilvēcisko debesu vislielākais atvērējs bija Leonardo da Vinči, bet šī laikmeta vistragiskākais cilvēks, kurā kristīgais princips cīnījās ar pagānisko, bija Mikel-Andželo. Šis laikmets Eiropas kultūras attīstībā vēl ir pārāk maz izpētīts, bet nav šaubu, ka tieši šis laikmets ir mūsu laikmeta tēvs. Tas ir laikmets, kad rietumu dvēsele tragiskā nemierā, lielā spītā un sāpēs raudzīja izteikt savu intimo dvē-

seli: tai modās neremdināmas alkas pēc dzīves prieka, pēc dzīves pilnības. Cilvēkam atkal šī zeme nav tikai asaru liekna, bet paradīze. Šai laikā mostas dziņa meklēt un pētīt īstenību. Metafizikas vietā stājas zinātne. Renesanses cilvēks netiecas vairs pēc neiespējamā, viņš tiecas pēc tā, ko var realizēt īstenības robežās. Renesanses īstenības nemieru varbūt visspilgtāk raksturo Kolumbs, kas dodas nezināmajās, plašajās jūrās, un spāniešu konkistadori, kas tiecās iekarot tālo, nepazīstamo īstenību. Renesanses nemieru neraksturo ilgas, kas pašas sevī jau nes mērķi, bet gan ilgas, kas tiecas pēc īstenības. Šī īstenība ir pati dzīve, kas uzstāda lielus mērķus un neatrisināmus jautājumus. Viduslaiku naivā ticība baznīcas dogmu visvarenībai sabrūk, un cilvēks, pamodies īstenības skarbajās skavās, — kā to raksturīgi ilustrē Mikel-Anželos savā Rīta atmošanās, — uzņemas ārkārtīgu piepūli: pētīt pasaules ainavu. Tieksme pētīt pasauli cilvēkā atmodina atziņu, ka pasaules nenoiteiktajā plūsmā vienīgā pieturas vieta ir pats cilvēks. Tā ir apziņa, kas cilvēku atraisa no viduslaiku māņticības, no viduslaiku miglainības un liek tam apzināties, ka mūsu tieksmes ir brīvas pašas sevī un mēs paši varam noteikt to virzienu. Tā pamazām no viduslaiku misticisma caur Džordano Bruno un Jēkaba Bōme's pan-

teismu mēs nonākam pie modernās zinātnes — Keplera, Galileja, Ņutona.

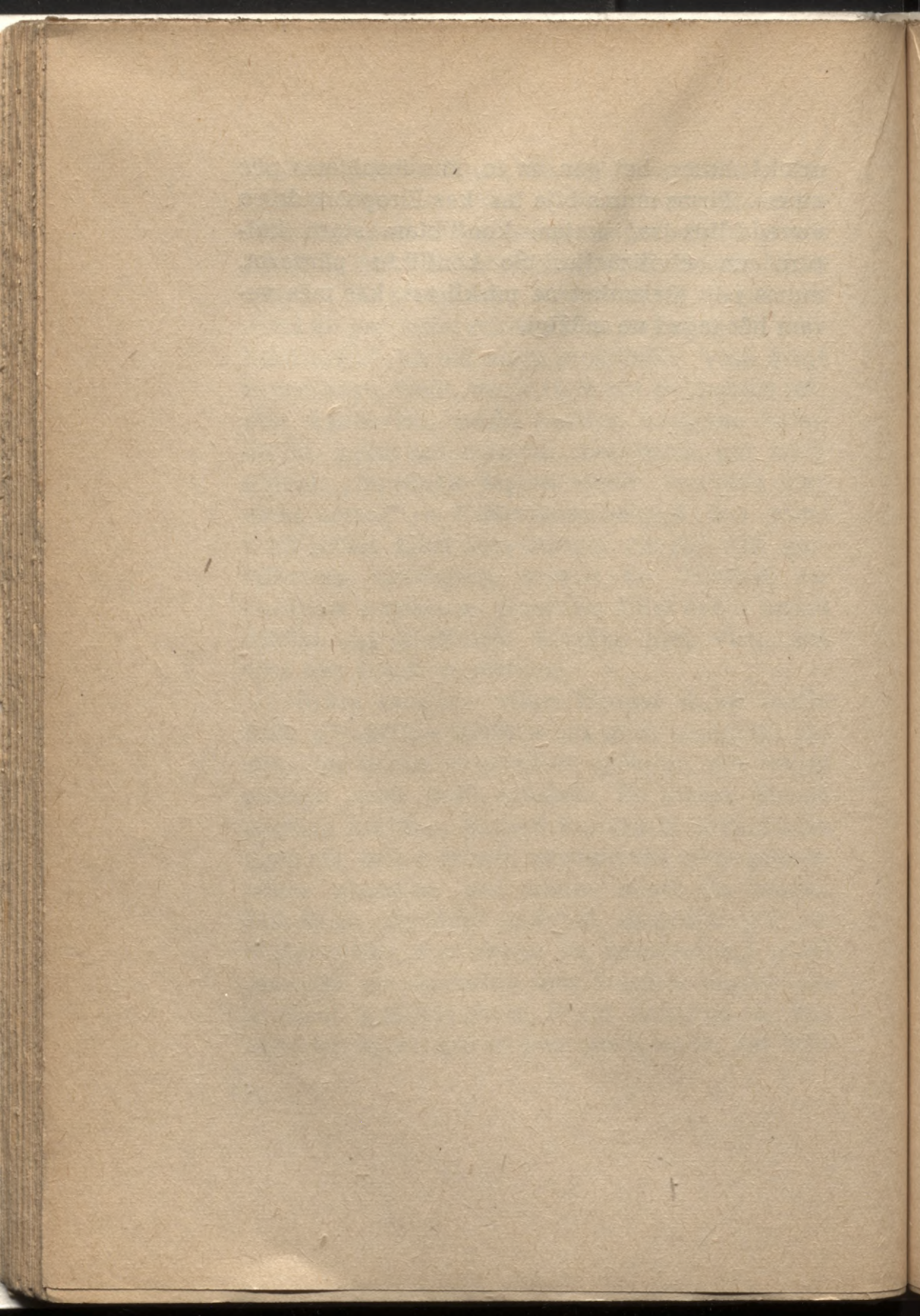
Renesanses mierīgās un dziļās mākslas formas un zinātnes ideāls Eiropas apziņā nostiprina klasisko kultūru, bet, tikko tā modusies, jau šim renesanses ideālam pretī stājas pārmērīgais, izmisušais. Mierīgās un daiļās formas pārveidojas un paplašinās līdz grandioziem apmēriem. „Mākslā,” saka Ortega, „sāk valdīt kolosālais, pārcilvēcīgais un ārkārtīgais. Gaume atstāj Apollonu un uzmeklē Heraklu. Daiļš ir tikai herakliskais.” Klasiskās kultūras pabeigtajās un daiļajās formās atkal ieraudas romantiskā nemiera flauta, kas aicina cilvēku uz pārmērīgumu, uz pārcilvēcīgumu, uz ārkārtīgo. Šī Eiropas duālistiskā kultūras attīstība ir traģiska. Tai trūkst centrālā ideāla, ap kuŗu varētu grupēt pārējos dzīves ideālus. Tādēļ Eiropā rodas pesimisms un skepse. Šo Eiropas dvēseles traģisko stāvokli vispilnīgāk atklāj Šopenhauera filozofija un mūsdienās — Unamuno nedrošības filozofija. Pilnīga kultūra nav iespējama, tāpat kā nav iespējama pilnīga sabiedrība. Pilnība iespējama tikai citā pasaulē, citā dzīves kārtībā. Tikai šīs pilnīgās pasaules simboli ir iedomājami un pielūdzami. Kā Šopenhauera, tā Unamuno pasaule būtībā ir pesimistiska, traģiska un neatpestīta. Šopenhauers ir 19. gadsimta bezizejas filozofs, Unamuno — 20. gadsimta.

Eiropas kultūras iecerētāji, gribēdami pārvarēt kristīgo kultūru, tiecas pārvērtēt visas līdzšinējās vērtības, lai to vidū atklātu kādu centrālu vērtību, kas noderētu par jaunās dzīves izejas punktu. Par šīs jaunās kultūras iecerētājiem mēs varētu uzskatīt Nīčsi, Ibsenu, Dostojevski. Visi viņi sevī pārdzīvoja kristīgās kultūras konfliktu ar īstenību. Šie lielie cilvēki raudzīja uz mest plānus un skicējumus nākotnes pasaules ēkai. Viena lieta visus viņus vieno: tā ir personīgā pārvarēšana un ietiekšanās pārpersonīgajā. Nīčse un Tolstojs varbūt visdziļāk savīļoja Eiropas domas: Nīčse jāuzskata par nacionālsociālisma tēvu Vācijā, Tolstojs — par krievu sociālisma radītāju. Bet te jāatzīmē, ka Tolstoja nodomiem nebija lemts piepildīties, jo dabīgo krievu zemniecības kustību iznīcināja intelektuālizētais, no dabas atraisītais boļševisms, kas jāuzskata par Tolstoja sociālisma nodevību. Boļševisms ir sacelšanās pret krievu tautas reprezentatīvo cilvēku — mužiku. Ar mužika iznīcināšanu Krievijā tika iznīcināta katra veida sociālā attīstība. Boļševisms ir visantikultūrālākā parādība pasaules attīstības vēsturē. Tas, saceldamies pret dabisko sabiedrības attīstību, pret cilvēku un tā personīgo dzīvi, sagatavoja priekšnoteikumus Eiropas kultūras bojā ejai. Boļševizētajā Krievijā mēs varam izsekot krievu kultūras bojā ejai: vērojot šo augstākā mērā tragisko

ainavu, mēs atklājam, ka dzīve ar katru dienu kļūst sīkāka, atsevišķa cilvēka darbi top nenozīmīgāki, pati dzīve saraucas un noslīd savās prasībās līdz viselementārākām eksistences prasībām. Tā, piemēram, Majakovskis dzied par dzīvi kā par raibu reklāmu, kā par „degošu publisku māju”, kā par kailu prostituēto. Viņa dzeja ir padibeņu dzeja, tur ir runa par publiskām mājām, kautuvēm, mēslu kastēm, krogiem, kafējnīcām, nakts patversmēm, matrožiem, par sifilitiķiem: „Iekritušie deguni, zinait — es jūsu dzejnieks esmu!” — Boļševisma baigajā ēnā esme it kā izzūst, kļūst bezsaturīga, cilvēki sāk garlaikoties; rakstnieki, atrauti no dzīvības radošajiem pamatiem, pievēršas tikai ārējo formu rotaļai, vai nihilistiski nostājas pret visu, kas sevī nes dzīvības vērtības.

Nīcses saceltais vilnis Eiropas dzīvē radīja dziļu pārvērtību cilvēkos un tajos modināja apziņu par dabas varenajiem spēkiem, par dabas mūžīgo esmi pašā cilvēkā. Šī atziņa Eiropā paglāba kultūru. Patiesā kultūra ir nevaldāmas ilgas pēc dziļas dzīves, nevaldāmas alkas pēc labākas pasaules, pēc jaunas zemes un debess. Mūsdienu cilvēkam jāpārvar amerikāniskā un boļševistiskā civilizācija un nesalaužamā gribā jāaizstāv un jāpiepilda sava kultūras misija. Un to darot, jāskatās dzīvē, izejot nevis no tā, kas bijis, bet no tā, kas ir; jāiet nevis uz to, kas bijis

priekš mums, bet gan uz to, kas iespējams pēc mums. Pirms mums bija tas, kas Eiropas kultūru noveda līdz traģiskajam konfliktam starp kultūru un civilizāciju. Šo konfliktu pārvarot, mums nav jāaizmirst ne mirkli tas, kas mēs varam būt tagad un mūžīgi.

I S T E N Ī B A S C I L V Ē K S

Aristotelis kādreiz cilvēku nosaucis par *zoon politicon* — proti, par sabiedrisku dzīvnieku. Cilvēks cieši saistīts ar to vidi, kuŗā tas dzīvo, ar ainavu, kuŗā tas iekļauts, ar pirmatnējiem instinktiem, kas viņa dzīvei piešķir toni un nokrāsu. Gadu tūkstošus ilgā kultūra, kas pamazām cilvēkā modinājusi viņa individuālo apziņu, nav tomēr cilvēku spējusi atbrīvot no viņa visprimitīvākās tieksmes — pēc bara. Vakar Eiropas kultūra nenogurusi cīnījusies par individa tiesībām sabiedrībā, par individa personīgo dzīvi, par individuālizēto cilvēku. Eiropas kultūras ideāls: individuāli brīvs un neatkarīgs cilvēks kopībā ar citiem. Bet kā ir ar šo Eiropas kultūras ideālu? Vai tiešām šo ideālu var uzskatīt par realizētu Eiropas sabiedrībā?

Eiropas sabiedrība nav gluži vaļsirdīga pret saviem ideāliem. Tā dažreiz par patiesu atzīst to, kas derīgs. Bet ja šis ieradums kļūst par mūsu personības centrālo ieražu, tad, meklējot patieso, to sajaucam ar derīgo. Un derīgo uzskatīt par patieso nozīmē melot. Visretākā būtnē, ko sastopam sabiedrībā, ir patiesais cilvēks. Un tā kā šie cilvēki tik reti, mēs pēc tiem izjūtam vēl lielākas alkas, bez viņu klātienes mums grūti elpot.

Modernais cilvēks tik lielā mērā sevi piesātinājis ar derīguma teorijām, savu darbību iesaitījis tik lielā mērā to realizācijā, ka sevi pārvērtis par šo teoriju kalpu. Jā, šodien cilvēks mazāk sevi apzinās nekā pagājušos gadsimtos. Tas tādēļ, ka mūsdienu cilvēks zaudējis vissmalkāko dziņu sevī — dziņu pēc savas vientulības, dziņu pēc patiesās dvēseles. Mūsdienu cilvēkam trūkst vaļsirdības gaisa, viņš baidās no vientulības, bet negrib atzīties; viņš meklē glābiņu nevis sevī, bet tumšās un neskaidrās mācībās, kas viņu vēl vairāk ierauj šķietamību pasaulē: viņš skatās un neredz, viņš kaunās atzīties un baidās izdomāt savas domas līdz galam. Tā ir mūsdienu cilvēka dīvainā mistika, kuŗas pamatā ir bailes. Un tas varbūt tādēļ, ka par spīti tā saucamajam zinātnes progresam, par spīti dažādām gara zinātnes teorijām, cilvēks pārāk tālu aizgājis no sevis, pārāk maz ko zina par savu iekšējo dzīvi. Šīs mazās zināšanas par sevi pašu ir taisni tas, kas viņu attālina no vientulības, no patiesiem cilvēkiem, no Dieva.

Lasot mūsdienu rakstnieku darbus, bieži prātā uzpeld doma, kādēļ tie cits no cita tik maz atšķiras, liekas, ka tie izgatavoti vienā fabrikā. Tas, varbūt, tādēļ, ka mūsdienu cilvēks tik maz zina pats par sevi, viņš aizgājis no sevis tik tālu, ka sevi pazaudējis intelektuālajās šķietamībās. Tās ir bailes un kauns no sevis paša, tā ir nedro-

šība un nenoteiktība pašam par sevi, tā ir aiz-
iešana no sevis, lai pēc iespējas līdzinātos vis-
pār atzītajam. Mūsu darbs, lai tas būtu kādas
dabas būdams, ir tikai tad labs, ja tai jūtams pats
darītājs, ja tai atklājam tādu pasauli, kas bez
viņa mums būtu palikusi uz visiem laikiem ap-
slēpta. Tāds darbs ir nozīmīgs, tas turpina dzī-
vot sava darītāja dzīvi. Eiropas augstākais ko-
pības ideāls prasa individuāli augstvērtīgas per-
sonas. Eiropas kopība augstākā nosacījumā ir
brīvu personu apvienība, kas pazīst personīgo
dzīvi un augsti godā kopības principus. Perso-
nīgā brīvība ir Eiropas cilvēka cīņas galvenā
jēga, un ja to tam laupītu, tad viņa cīņa zaudētu
spraugumu un dzīve — nozīmi. Dzīvot — eiro-
pietīm nozīmē sevi brīvi apzināties; un kad šī
apziņa aptumšojas, tad aptumšojas arī dzīves
jēga. Kas tad ir Eiropas dzeja, ja ne brīvības
reibonis; kas tad proza, ja ne brīvības aizrau-
tība; kas ir māksla, ja ne brīvības pārdzīvojums.
Ja visu to laupa mūsu dvēselei, tad tā sastingst,
un tās lidojumam vairs nav telpas.

Pēdējie gadu desmiti ir Eiropas cilvēka sma-
gākie pārbaudīšanas gadi. No savas vientulības
atraits, tas aizmirst pats sevi, atceras sevi tikai
ārēji un vispārēji. Un kas viņā palicis, to ap-
draud tumši, stichijiski spēki. Eiropas cilvēks
pašreiz ierauts cīņās, un šīs cīņas iznākums ir
viņa dzīvība vai iznīcība. Mums lemts dzīvot

lielos satricinājuma gados. Mēs šausmās nodrebināmies, mēs kā murgos pārvelkam roku pār pieri un lāgā nevaram atgīsties, vai viss, ko redzam, ir īstenība vai sapnis. Šai cīņu augstajā uzliesmojumā mēs tiekam sāpīgi atmesti paši sevi, un cik daudziem tagad nav jāapzinās, cik tuksnešaina ir tā zeme, kurā tas bija audzis. Tādos laikos nav citas izvēles, vai nu tu pats esi kaut kas un uzvari, vai esi nekas un zaudē. Šodien neviens sevi nevar uzskatīt par laimīgu, bet vismazāk tas, kam nav sevis paša. Šodien mūsu omulību nevar nodrošināt sociālās dzīves labklājība, šodien mēs esam iemesti arēnā, kur mums var palīdzēt vienīgi personīgā drosme, personīgā griba, kopības ideāla dižums. Kam tā trūkst, to liktenis neievēro, tā vēlēšanās paliek nepiepildītas. Ja cilvēks maldās, tad vaina meklējama viņā pašā: tas nozīmē, ka savas dzīves tapšanas procesā viņš nav sapratis savas personības un savas vientulības nozīmi. Šī fakta saprašanā atklājas ceļš uz to cilvēku, ko mēs varētu saukt par īstenības cilvēku. Un lielu cīņu laikos, lai cilvēce paglābtu sevi, tai vajadzīgi tādi cilvēki. Tagad ir runa par cilvēka, par personizētā cilvēka vai masas uzvaru. Ja masa uzvar, tad Eiropas kultūrai un ideāliem beigas, ja personizētais cilvēks — tad iestāsies Eiropas atdzimšana, lielu mērķu realizācija. Un lūk, atrodoties šīs alternatīvas priekšā, mums asi jāap-

zinās, ka šo mērķi var sasniegt, sevi tuvinot hēroiskā cilvēka ideālam. Vēsture nav sentimentāla. Lielas ciešanas, liela izturība, pārmērīga piepūle tiek prasīta no mums. Un tā mums jāreālizē, ja negribam sastingt polītiskā anarchijā.

Šai skarabajā klimatā mums par visu vairāk vajadzīga tikumiskā pašdisciplīna, un tā dārgi maksā: jāspēj pārvarēt bailes no vientulības, no sāpēm... no nāves... Ja mēs izejam cīņā par lielām idejām, tad mums pašiem iekšēji jābūt lieliem. Lielas idejas nevar piepildīt mazisks, nedisciplinēts puļa cilvēks. Lūk, tādēļ mūsdienu cilvēkam svarīga vientulības izpratne, jo tā ir pašaudzināšanas pamats.

Lielu ideju un darbu cilvēki ir dziļas vientulības apdvesti. Mikel-Andželo, kas ar savu mākslinieka personības spēku radīja veselu laikmetu, jāuzskata par sava laikmeta vientulīgāko cilvēku. Viņš savā dzimtenē nepiederēja ne pie kādas mākslinieku grupas, viņa lepnums bija tas, ka viņš bija viens. Un tas ir universāli nozīmīgs likums, jo visi, kas veikuši kaut ko patiesi lielu, savā laikmetā jutušies visvientulīgākie cilvēki. Sabiedrība, kuŗā lemts dzīvot šiem lielajiem radītājiem, savos spriedumos, savos uzskatos, savās ierašanās ir nemainīga. Neaiziet savā vientulībā, nepalikt vienam ar sevi, nozīmē sevi izkausēt, ieplūdināt vispārībā. Šīs briesmas jau

skaidri apzinājās Servantess teikdams, ka drošāk atrasties ceļā nekā palikt iebraucamā vietā.

Bet katra aiziešana vientulībā ir saistīta gan sabiedriskas, gan personīgas dabas grūtībām. Cilvēks neticami jūtīgs pret to, ko par viņu domā un runā citi. Viņā ir bara instinkts, tumši un neskaidri viņš jūt šo atkarību. Lūk, šī atkarības sajūta rada bailes no vientulības. Mēs varētu saukt tikai to par personizētu cilvēku, kas savā vientulībā šīs bailes pārvarējis, sastapies sevī ar to, kas pieder tikai viņam vien, iemācījies klusā balsī sacīt to, kas pirms viņa vēl nebija pasacīts. Tāds cilvēks kļūst pavēlnieks pats sev, kļūst par kramu un šķiltavām sava likteņa rokās. Šo cilvēku galvenā īpašība ir, ka tie neļauj iejaukties citiem viņu vientulībā, neļauj, ka citi par tiem rūpējas, nepieņem citu palīdzību: viņi savā vientulībā ir savas pasaules sākums un gals. Iekšējās augšanas likums prasa noslēgšanos no ār pasaules; ielaist sevī ār pasauli nozīmē sevi sarūgtināt, nozīmē ļaut savus dievus aplūkot neticīgām un ļaunām acīm. Cilvēki, kas nav izauguši līdz savai vientulībai un tai sevi nav veidojuši, ir ziņkārīgas un nepateicīgas būtnes. Kādreiz Mikel-Andželo rakstīja savam draugam Gondi: „Nepateicīgais ubags jau tā radīts: ja jūs viņam palīdzat viņa postā, viņš saka, tas esot viņa paša nopelns. Un ja labvēlība pārāk neapšaubāma, tad nepateicīgais ilgi gaida,

kamēr labvēlis izdarīs kādu nenoliedzamu kļūdu, lai būtu kāds iegansts par labvēli melst ļaunas valodas un tā atbrīvoties no pateicības”.

Iekām cilvēks pats sevī nebūs atklājis savas personības vienreizības un atminējis savu aicinājumu, tikmēr viņš nevar būt par locekli kultūrālā kopībā. Jo kur atsevišķa cilvēka disciplīna un tikumi ir zemi, tur zems arī kopības gars. Sabiedrības norūpes tātad sākas norūpēs par atsevišķa cilvēka veidošanu. Jo kultūrālā sabiedrība, jo atsevišķu cilvēku garīgā dzīve diferencētāka. Kur atsevišķs indivīds tiek aizmirsts, tur kultūrai draud lielas briesmas. Nav šaubu, ka vieglāk valdīt par masu nekā personizētu cilvēku kopu. Bet izšķirējos vēstures un dzīves pagriezīenos viss, kas dzīvē bijis viegls, ātri zūd. Ko mēs pārāk viegli veicam, tam mēs lāga nevaram ticēt. Dzīvē, vēlu vai agri, uzvar vērtīgākais. Nejausības mūs var pārsteigt, bet tām nav varas pār mums valdīt. Nevērtīgos bīda un stumda ārējās varas, vērtīgo vada viņa paša griba. Kam ir griba, tam ir noteikts mērķis, un to tas reālizēs par spīti velnam un nāvei, kā to simbolistiski tēlo Dūrers savā gleznā „Bruņnieks, nāve un velns”. Eiropas vientulīgākais un hēroiskākais vīrs — Fr. Nīcše šo zīmējumu uzskatīja par augstāko vīrišķības un varonības simbolu. Griba ir Eiropas cilvēka ētoss, gribā izpaužas Eiropas cilvēka pārākums pār au-

strumu cilvēku. Atsevišķu cilvēku un tautu liktenis izveidojas nežēlīgā gribas spēkā. Kam trūkst personīgas gribas, tas viegli top par ārēju lietu mednieku, tas zaudē savu individuālo un nacionālo apziņu, tam nav sava dziļuma. Tas grib dzīvot tikai ārēji. Kultūra un reliģija tam pārvēršas par sportu. Ne personīgie, ne nacionālie mērķi nepiepildās. Tādēļ Eiropā par visu svarīgāka ir atsevišķa individa vērtīgums. Te slēpjas eiropieša pārākums, te ir viņa uzvaras garantija.

Bailes no vientulības raksturo iekšķīgi nabadzīgus cilvēkus un tautas. Lielu mērķu dēļ jāiedrīkstas palikt vienam. Kam nav šīs iedrīkstēšanās spējas, tam nav ne savu ilgu, ne savas dzīves, ne sava goda. Šai apziņā ir kaut kas konkrēts; ja mēs nokļūstam naudas hazardā, tad tas nozīmē, ka lieta valda pār cilvēku. Nauda gūstama tirgū, un nekas nav tik nāvīgs cilvēka personīgajai dzīvei kā tirgus. Iznireļi, vientulībā nerūdītie, sevis nepazinēji grib naudu. Spēcīgi cilvēki, stipras tautas par lielāko bagātību uzskata morālo spēku. Kur morāles nav, tur zūd jēga par mākslu, literātūru un citām gara zinātnēm. Tikai augstvērtīgais rada, un tā ir morāliskā cilvēka augstākā bagātība. Mēs dzīves pilnestību baudām tikai radišanā; jo vairāk radām, jo vairāk baudām. Lietu vergi, morāliskās dzīves plebeji ienīst dižos, un kādēļ viņi to dara?

Tādēļ, ka viņiem liegta dzīves pilnestības bauda, tādēļ, ka viņi nepazīst šo augstāko dzīvot prieku, tādēļ, ka viņi nenostājas suverēni iepretī lietu pasaulei. Garā vulgārais nepazīst šīs bagātības neizsmeļamos avotus. Viņš nekad nesapratīs šīs bagātības svētību. Garā vulgārais izslēdz radīšanas prieku; tātd baidīties no savas vientulības, nozīmē deģenerēt savus tikumus. Viņš savos dziļākos pasākumos ir tikai balamute, viņa rīcībās slēpjas kāds aprēķins, vai kāds zems nodoms. Lai pārvarētu garā vulgāro cilvēku, kas katrā no mums vairāk vai mazāk iemājo, jāmeklē sava vientulība, kuŗas labvēlīgākā atmosfērā mēs soli pa solim iegūstam savu esmes kontinentu. Ja to nespēsim, tad vīru vietā stāsies iznīreļi, sieviešu vietā — mašina. Mūsu dziļākie dzīvības instinkti prasa, lai mēs sevi saglabātu dziļi personīgā apziņā, un lai mūsu darbs tiktu atlīdzināts nevis pēc nostrādātām stundām, bet pēc kvalitātes. Ja mēs visu to nebūsim atzinuši, tad mums nekādas varas nevarēs palīdzēt, nekādi vārdi, kaut tie kā vīrāka mākoņi veltos pār mums. Īstenība nav sentimentāla, tā prasa vīrus, darbus un gribu.

Mēs dzīvosim briesmās tikmēr, kamēr mūsos nebūs uzvarēts garā vulgārais. Vai labākie mūsu vidū to apzinās? Mēs esam sasprindzinājuši muskuļus lēcieniem, bet vai mēs esam brīvi un vai mūsu kājas nesapīsies pašu astēs? Lūk,

mūsu cīņas iznākuma svarīgais noteikums. Mēs gribam dzemdēt, mēs meklējam vietu, kur šī dzemdēšana varētu piepildīties. Un bieži ir tā, ka pārlietās mokās, pārlietā piepūlē negrib redzēt to, kas ir paties, negrib redzēt to, ko pats dzemdē. Vajag daudz tvirtinātas gribas, lai šo negribu pārvarētu, lai mēs iemācītos skatīties patiesību. Mums jāķūst par patiesības skatīšanas draugiem: ja tā mums trūkst, tad mūsu aprēķinos var rasties sāpīgs deficīts. Patiesības skatīšana lai ir mūsu centrālā vērtība. To mēs tik labprāt esam darījuši teorijā, tad lai nu tas notiek arī īstenībā. Bet cilvēciskā sfairā vienmēr ir bijis tā: teorija pievelk — īstenība atbaida. Mēs drebošām kājām ejam pētīt īstenības zemi, mums bailes no īstenības. Un ja šīs bailes no īstenības nespēsīm pārvarēt īstā brīdī, tad likteņa vissmagākie sitieni mums nebūs aiztaupīti. Bālasinīgie bēg bailēs no īstenības. Viņi meklē tversmi glēvā optimismā. Optimisms ir visu glēvo bruņas, un tas izplatās tur, kur baidās no īstenības, kur īstenību nevar izturēt. Dzīvē, galu galā, neuzvar optimisti, bet gan tie, kam ir stiprāka griba, suverēnāka attieksme pret dzīves īstenību, lielāka patiesības mīlestība. Īsti hēroisks cilvēks pazīst sāpju un ciešanu dzelmes, bet tām paceldamies pāri, iztur dzīvē un cīņās līdz galam. Optimisms patiesībā ir glēvuļu augstprātība: tie nepazīst savas iekšējās dzī-

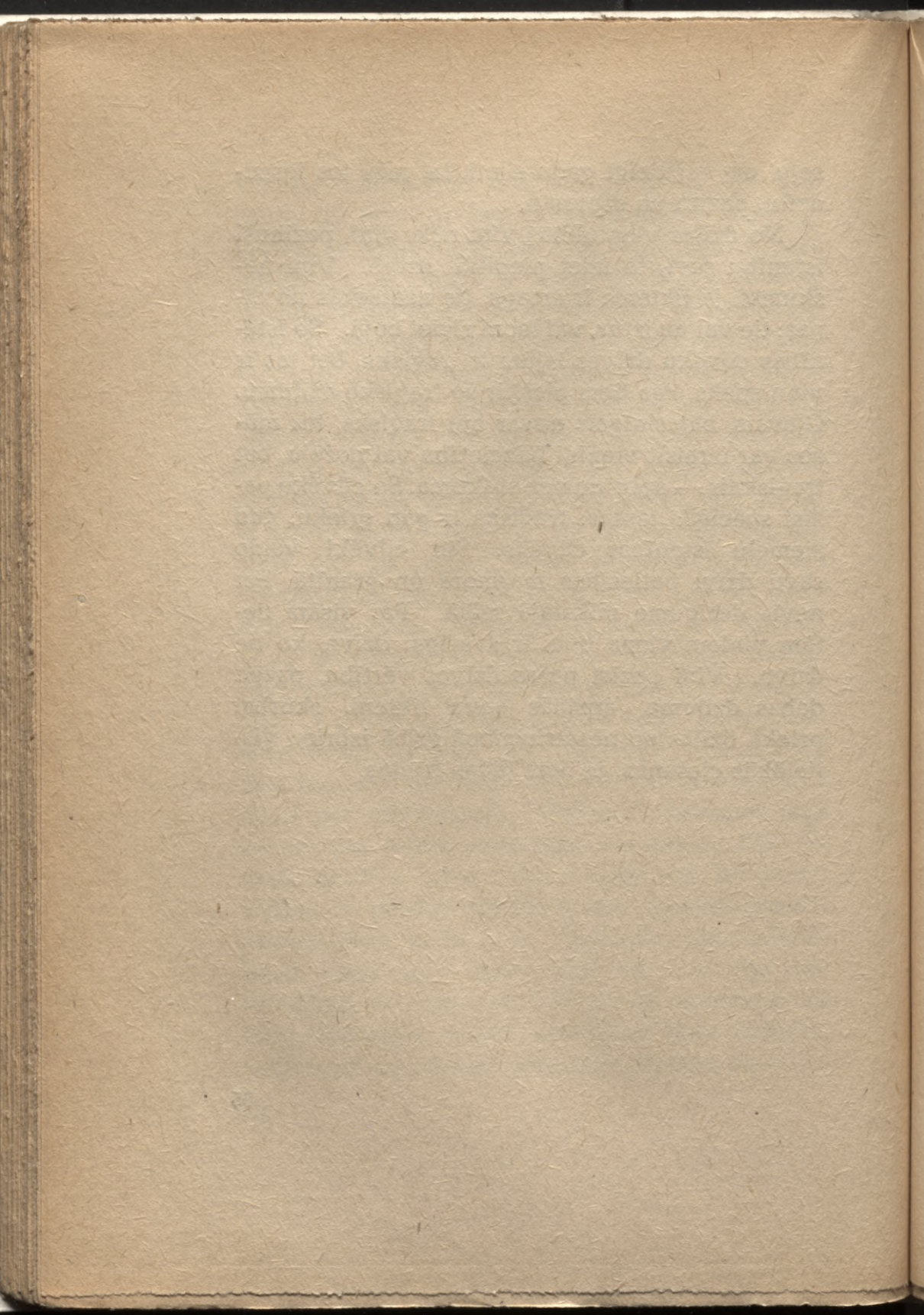
ves dzelmes, tiem trūkst savas personīgās gudrības. Optimisms būtībā ir frivols, tas labprāt par visu pasmejas, sniedz citiem padomus u. t. t. Un šie cilvēki vēl apgalvo, ka viņiem pieder patiesās dzīves noslēpumi. Bet patiesībā viņu dvēseles spēka vietā mājō glēvulība, radīšanas pārpilnības vietā — nabadzība, viņi nepazīst godbijības ne liela prieka, ne dziļu ciešanu priekšā. Optimisti visumā ir naīvi racionālisti.

Tā saucamie pesimisti parasti ir pārprasti cilvēki. Viņi skumst, viņi priecājas, viņi ieskata cilvēka dižumu un tā mizēru. Šos cilvēkus es gribētu saukt par īstenības cilvēkiem; viņi ir pretstats tiem, kas visu kritizē un, paši nekā neradot, nepazīst radīšanas mokas. Viņi ir pretstats ideālistiem un materiālistiem, jo abi šie cilvēka tipi nepazīst īstenības dzelmainību, nepazīst tās nopietnību, tās dziļās prieka un sāpju alkas. Šie īstenības cilvēki saprot, ka tie ir viņi, kas veido vēsturi un nevis ārēji notikumi, kā domā materiālisti un ideālisti. Viņi nav naīvi jūsmotāji, jo viņi pazīst darba sūrumu, bezmiega nakšu baigumu. Viņi nav fatālisti, jo viņi zina, ka fatālistiem trūkst īstenības izjūtas, ka tie nespēj iekļauties skarbās dzīves ritmā. Šie cilvēki, augdami bargajā īstenības klimatā, izveido stingru vērtību hierarchiju, un to izveido nevis tādēļ, lai par to runātu, bet gan reālizētu. Ja ir tehnika, tad tai jābūt izmantotai šo augstāko

vērtību reālizācijai, ja ir garīgi spēki, tad viņi rauga tos pārvērst par savas īstenības daļu; ja viņiem ir lemts karš, tad viņi rauga izturēt kara bardzības, ja viņiem ir lemts miers, tad viņi to bauda, radīdami kultūras vērtības. Bez šiem cilvēkiem neviena valsts, neviena partija, neviena kultūras nozare nevarēs justies droša, nevarēs uzvarēt īstenībā. Ja gadās uzvaras bez šiem cilvēkiem, tad tās nav ilgstošas uzvaras. Kur nav šo vīru, tur nav patiesības. Un uzvara nepamet tos, kas paliek uzticīgi patiesai lietai, viņi uzvar, ja arī ne dzīvē, tad nāvē. Ar meliem neviens ilgstoši nav uzvarējis. Meli vajadzīgi glēvajam optimismam, kas sola katru dienu jaunus labumus. Īstenības cilvēki jūtas nevis kā lūdzēji, nevis kā draudētāji, nevis kā varmākas, bet kā savu dziļāko pārliecību, savu vērtību piepildītāji. Ap viņu galvām arvien zaigo neiznīcināmās slavas vainags. Un kaut pret viņiem būtu visa pasaule, tad tomēr tie būs viņi, kuriem būs lemts pārradīt pasauli. Viņi ir šīs pasaules jēga un nozīme, viņi ir visu laiku varenums, bez viņiem cilvēku dzīve būtu rotaļlietiņa notikumu virknē, jo vienīgi viņiem piemīt drosme ieskatīt pasauli tādu, kāda tā ir. Vienmēr tādi cilvēki bijuši katrā tautā, katrā laikmetā. Ja viņi nav ieraudzīti, nav saprasti, tad tas vēl nenozīmē, ka viņu līdzdalība dzīves veidošanā būtu izslēgta. Viņu gars neredzami veido un pārrada pasaules

seju, un vajadzīgi gadu simti, lai mēs tos ieraudzītu, pazītu un saprastu.

No dziļas vientulības viņi nāk; viņi, pazinuši īstenību sevī, to iziet piepildīt dzīvē. Viņi neskumst, ja liktenis ir smags, tie neatsakās no cīņas: tie vai nu iztur, vai lepni aiziet bojā. Šo īstenības cilvēku dzīves izjūta ir traģiska, bet tas ir viņu spēks, kas tiem piešķir šo traģisko dziļumu. Glēvtais, bālasinīgais nevar būt traģisks, tas mūsos var izraisīt vienīgi līdzcietību vai nožēlu, bet traģiskais — apbrīnu bez atlikuma. Šo cilvēku pazīst spēcīgās tautas: traģisks ir gan grieķu, gan ziemeļu īstenības cilvēks. Šie cilvēki veido savu dzīvi patiesības marmorā un granītā, bet nevis derīguma mīkstajā mālā. Par visām lietām viņiem viena lieta ir svarīga: dzīve, ko tie dzīvo. Viņi pazīst pašas dzīves vērtību, pazīst dabas dziļumu, apzinās savu likteni, skurbst prieka dzīlēs un nesatricināmā gribā izbrien vislielākās ciešanas, ja tiem tādas lemtas.

DAIĻUMS UN PATIESĪBA

Sokrats, pastaigādamies Atēnu ielās, mācīja ļaudis, ka daiļais ir patiesais, vai: kas ir paties, tas arī daiļš un otrādi. Identificējot daiļumu ar patiesību, Sokrats neapzinājās bezdibeni, kas šķīr šos jēdzienus vienu no otra. Kas ir daiļš, vēl nav paties, un kas ir paties, vēl nav daiļš.

Runājot par patiesības problēmu, minēsim Teodora Celma apceri par šo jautājumu un norādīsim uz tās rezultātiem. T. Celms savā apcerē patiesības problēmu tvēris tās totālajā skatījumā, tādējādi parādīdams šīs problēmas gan gaismas, gan ēnas puses. Viņš uzņēmis pūles aprādīt šķietamo „patiesību” un pacelt apziņā to, ka ir nemainīgas, visiem laikiem identas patiesības: „Patiesība ir sprieduma saskaņa ar esošo”. Ja spriedums ir bijis paties, tad nekādi vēlāki laiki un notikumi tā patiesību vairs nevar atcelt. „Būtne, kas pacēlusies kaut līdz vienai vienīgai patiesībai, ir jau kaut uz brīdi bijusi mūžīgas nozīmības joslā, ir, tā sakot, kaut uz brīdi ieelpojusi mūžības gaisu”. (Patiesība un šķitums, 29. un 30. lpp.).

Sokrata mācībā par daiļā un patiesā identitāti mēs atklājam teorētisku un aistētisku vēr-

tību sajukumu, patiesības sajukumu ar psīchiskiem patiesības pārdzīvojumiem. Lai mēs turētos pie kādas vērtību teorijas turēdamies, „vienmēr jāatzīst, ka ir vismaz dažas relatīvas vērtības, kas ne tikai var būt dažādas dažādiem vēsturiskiem laikiem, dažādām sabiedriskām šķērām, dažādiem subjektiem... bet pat — dažādas vienam un tam pašam subjektam dažādos gadījumos... Ja vērtību spriedumu sajauc ar teorētiskiem..., tad vērtību relatīvisms viegli var pārvērsties patiesību relatīvismā... „Patiesības“ var pastāvēt tikai sakarā ar kādu reālu pārdzīvojumu, ar psīchiskām būtņēm, kas spējīgas spriedumu pārdzīvot“. Bet patiesība nav jāsauc ar reālītāti, jo reālītāte nav tas pats, kas reālie patiesības pārdzīvojumi, bet pāri neprobežotai daudzējādībai gan pārdzīvojumu, gan notikumu skālā, jumjas patiesība „absolūti vispārnozīmīga, t. i. visiem vienādi patiesa, nevienam aplama“ (Ibid, 45. lpp.).

Patiesības kritērijs tātad izslēdz katra veida subjektīvismu un relatīvismu, turpretī daiļais pieder subjektīvai sfairai, un tā būtība nav iekļaujama vispārnozīmīgā, resp. universālā definējumā. Spriedumi par daiļo aizvien bijuši atkarīgi no cilvēcisko pārdzīvojumu mainīguma un noskaņas. Kas vienai tautai ir daiļš, tas otrai tāds nav. Šopenhaueram (Schopenhauer) daiļais nozīmē beziekāres skatīšanu, grieķi pirms Sok-

rata par daiļo uzskatīja to, kas ir labs, viņiem daiļais un labais ir kopjēdziens — kaloskagatos. Tātad daiļais grieķiem ir ētiska norma. Interesanti piezīmēt, ka daiļuma problēma varbūt ir vispretrunīgākā problēma vērtību filozofijā. Ne tikai katram laikmetam, ne tikai katram filozofam, bet gandrīz katram attīstītam individam ir savs vienreizīgs priekšstats par daiļumu. Daiļuma subjektīvo vērtību varam apcerēt no untumainā un mainīgā cilvēka pārdzīvojuma viedokļa. Dostojevskis romānā „Idiots” liek teikt kņazam Miškinam: „Brīnišķīga seja. Ak, kaut viņa būtu laba, tad viss būtu glābts”. Šis atzinums, līdzīgi grieķu atzinumam, ir varbūt pareizākais daiļuma dabas raksturojums.

Daiļā un nejaukā nozīme mums atklājas spontāni. Daiļš īpaši ir tas, kas ir labs, nejauks — kas ļauns. Daiļais cilvēku aplaimo. Tādēļ bieži mēdz daiļo identificēt ar laimi.

Daiļuma izjūta, kā mēs redzam, sakņojas subjektīvā pārdzīvojumā, un tādēļ to nevar identificēt ar patiesību, jo patiesība balstās sprieduma absolūtā objektivitātē. Patiesībai nav nekā kopēja ar pašu subjektivitāti, mūsu personīgo dzīvi, mūsu patiku un nepatiku. Patiesība ir pārpersonīga un pārcilvēciska vērtība. Jau pagātnes kultūrās mēs varam pārliecināties, ka patiesība nerespektē ne jūtīgumu, ne ciešanas, ne pārdzīvojumu. Tā sava katēgoriskā prasījuma dēļ

gatava iznīcināt mūsu subjektīvo dzīvi, tā tiecas ieskatīt lietu galīgo būtību. Kants savā ētikā nepieļāva melus pat tai gadījumā, ja no tiem atkārtos otra cilvēka dzīvība. Un juzdams, ka paliekot cilvēciskajā sfairā tas grūti izpildāms, Kants savā tikumības prasījumā gāja tik tālu, ka ieteica cilvēkam atraisīties no savām dziņām, iekārēm, iegribām, kaislībām, afektiem... vārdu sakot, pēdējā nosacījumā Kanta morāle ir askētiska — tādu praktiski piekopa viduslaiku kristīgie un budisti. Patiesības iejaukšanās cilvēka dabā cilvēkam ir nodarījusi vairāk ļauna nekā laba. Mēs varam dzīvot tikai tādu dzīvi, kādu daba mums piešķīrusi un nevis tādu, kādu cilvēks iedomājas. Iznīcināt mūsos dziņas, kaislības, afektus nozīmē izdzēst dzīves daudzkrāsainību un to pārvērst „pelēkā teorijā”, kā teicis Ģēte (Goethe). Patiesība savā būtībā ir agresīva, tā nerēķinās ne ar mūsu pārdzīvojumiem, ne mūsu patiku, ne mūsu nepatiku, ne mūsu ciešanām, ne mūsu prieku. Dzīve iepretim teorētiskajam cilvēkam izveidojusi īstenības cilvēku, proti tādu cilvēku, kas apveltīts ar takta izjūtu, kas teoriju mēdz secināt no dzīves un nevis dzīvi no teorijas.

Te nu rodas jautājums, kas vairāk inspirējis cilvēku, daiļuma vai patiesības ideāls? Iemetot skatu kultūras vēstures attīstībā, mēs viegli pārlicināties, ka daiļuma ideāls vairāk cilvēci in-

spirējis nekā patiesības. To pierāda antīkā Grieķija, Provansa, Renesanse, 17. g. s. franču kultūra. Grieķijā priekš Sokrata par patiesību kā augstāko vērtību nebija pat runas. 17. un 18. gadsimtos Eiropā patiesība visumā bija tas, kas patika. Tiklīdz patikas ideja zaudēja savu prestižu, Eiropas kultūra sāka slīdēt uz leju, un tas tādēļ, ka ievērojot patiesības katēgorisko objektivitātes prasījumu, cilvēka daba, it kā kaunēdamās, ierāvās sevī un tās daudzkrāsainā pārdzīvojumu pasaule aizslēpās aiz „pelēkajām teorijām”. Visattīstītākajās zemēs māksla vairs neieņem pirmo vietu, tā, pārvērtusies par tradīciju, paslēpās mūzejos vai grāmatās. Uz cilvēciskās skatuves parādās intelektuālizētais cilvēks, kas vairs nerāda ar savas dabas apslēptāko dziņu palīdzību, bet visu darina pēc intelekta slēdzieniem. Tiklīdz intelekts pārņēma cilvēka vadību savās rokās, cilvēka personīgā dzīvē daiļumam vairs netika piešķirta pirmā vieta, to aizstāja derīgums. Un šis intelektuālizētais cilvēks par daiļu uzskata to, kas ir derīgs un otrādi. Tā ir tā pati sokratiskā maldīšanās, bet daudz vulgārākā un zemākā pakāpē. Sokrata atklātā patiesība attīstības plūsmā zaudē savu ētiski cildeno raksturu un kļūst par pašmērķi, par untumainu tirannu, kas, cilvēka spontāno dabu aprobežojot, to atrauj no organiskās attīstības, cilvēku pamudinot paša intelekta darināju-

mus uzlūkot augstākus par dabas darinājumiem, tā organisko aizstājot ar konstruktīvo, individuālo ar standartizēto. Tādēļ kļūst saprotama Nīcšes (Nietzsche) sacelšanās pret Sokratu — viņš to uzlūko par pirmo dekadentu. Nīcše saka, ka Sokratam dzīvot nozīmēja ilgstoši slimot. Nīcšes uzbrukumi Sokratam ir pareizi tiktāl, cik tas zīmējas uz Sokrata patiesības vulgārizāciju, bet nepatiesi, kur viņš Sokratu salīdzina ar briesmoni teikdams, ka tas sevī slēpis visus ļaunos netikumus un vēlēšanās. Sokrata ironija ir pārākuma apziņa par sava laika ļaudīm. Sokratu notiesāja ar nāvi nevis tādēļ, ka viņš nebūtu godājis Olimpa dievus, bet tādēļ, ka viņa pārākums aizkāra pārējos atēniešus. Sokrata intelektuālais pārākums apdraudēja hellēniskās kultūras tradīcijas, tās dogmatismu un pavēra ceļu nevis grieķu dekadencei, bet gan tās tālākai attīstībai, virzienā uz patiesības pusi. Ja tālākā cilvēces attīstībā Sokrata patiesība uzvar Sokrata daiļumu, tad te vairāk vainojama cilvēka untumainā daba nekā pats Sokrats. Cilvēkam visgrūtāk nākas ieturēt mēru un līdzsvaru sajūtu; tas aizvien svārstās starp galējo subjektīvismu un galējo objektīvismu, neiedomādamies, ka dzīves burvība atrodas šo galējību līdzsvarā. Platons nav Sokrata tezes piepildītājs, un kaut gan pēc dabas liels mākslinieks, viņš noliedza daiļumu. Tā viņš neapzinīgi bija nonācis

pie atziņas, ka patiesības un daiļuma ideāls ir nesavienojami pretstati, un viņš patiesības labad aizliedz daiļumu. Kristiešu kultūrā, kas lielā mērā veidojās jaunplatoniku ietekmē, patiesības ideāls galīgi uzvarēja daiļuma ideālu. Kristiānismā daiļums pārvērtās nejaukā kultā, citkārt Olimpa skaistie dievi kļuva par ļauniem gariem. Dievišķais Pāns tapa par riebīgu velnu, Afrodīte — par raganu un grēcīgu pavedēju.

Kristiānisms, pretēji grieķiem, daiļo uztvēra par kaut ko grēcīgu; cilvēks pēc kristiešu domām ir nejauks radījums, un daiļums ir tas, kas aizklāj šo nejaukumu; tādā kārtā, velna maldināts, cilvēks nespēj ieskatīt savu grēcīgumu, savu ļauno dabu, ko pārspēt var vienīgi ar lūgšanu un ticību Dievam. Kristīga cilvēka dzīve ir tikai ceļojums pa asaru un bēdu lieknu uz mūžīgo svētlaimes mājokli, ko Dievs cilvēkiem sagatavojis debesīs. Lūk, tādā kārtā cilvēciskās dabas galējības iznīcināja samēra izjūtu, — šodien teiktu, takta izjūtu, kas nepieciešama pareizas dzīves veidošanai.

Daiļuma kults audzis un nostiprinājies uz dabas pamata, patiesības — uz cilvēka spriedumu mainīgā un bieži aplamā pamata. Prasība pēc daiļuma iemājo cilvēkā kopš tās dienas, kad tas parādījās dabas ainavā. Šo daiļuma prasību cilvēkā nevarēja apklusināt ne Platona, ne viņa sekotāju, ne kristīgo noliegums. Vērojot sie-

vieti, kas sevī viengabalaināk nekā vīrietis uzglabājusi pirmatnējās dzīves nokrāsu, mēs pārlicināties, ka viņa visos laikos, neapzinīgi vai apzinīgi, saglabājusi daiļuma izjūtu. Ja viduslaikos mūķene nevarēja tīksmināties ar daiļām rotas lietām, krāšņām drānām, tad viņa savu daiļuma prasību veldzēja ar daiļām domām, daiļiem vārdiem, kuŗos ietvēra savu dvēseli. Te mēs varam minēt svēto Teresu, kas savas dvēseles pārdzīvojumus pratusi tik daiļi izteikt kā neviens pirms viņas. Visdaiļākos, vismaigākos vārdu plīvuros viņa ietīsta Kristus personu, un tas viņai aizstāj to konkrēto daiļuma pārdzīvojumu, ko daždien sievietē pārdzīvo, tīksminoties ar daiļām rotām, daiļām drānām, daiļiem vīriešiem. Kas cilvēkā no laika gala ir iedzimts, to nekādas pārlicības, nekādi morāliski prasījumi nevarēs izdzēst, vienīgi šīs dziņas izpauduma attīstību var apturēt vai to uz kādu laiku sakropļot. Ko mūsos ieguldījusi pati daba, tas, lai cik lielā mērā mēs to noslodzītu, aizvien atrod kādu spraudziņu, pa kuŗu izspraukties ārpusē. Daiļuma prasība vissakņaināk ietvērusies mūsu jūtīgumā: cilvēks daiļo vairāk pārdzīvo, izjūt nekā saprot. Sieviete, būdama jūtīgāka nekā vīrietis, asāk reaģē uz daiļo. Šī sievietes jūtīguma dispozīcija ir tas pamats, kādēļ tai daiļums daudz tuvāks nekā vīrietim. Sieviete netiecas daiļo izskaidrot, tas ar viņu organiski saaudzis, tas ir vi-

ņas būtības neatņemama sastāvdaļa. Sievietē runā pati daba, un sieviete dara gudri, ka viņa tiecas dabas tieksmes vairāk piepildīt dzīvojot nekā tās izskaidrojot. Sieviete jāuzskata par daiļuma sargātāju zemes dzīvē jau tādēļ vien, ka viņa bieži kalpojusi par mākslas inspirācijas avotu; sieviete ir pamodinājusi trubadūrus sacerēt mīlas dziesmas, bruņiniekus veikt varoņdarbus, rakstniekus radīt darbus, zinātniekus pētīt cilvēka dabu u. t. t. Sievietes klātie kultūras veidošanā ir daudz lielāka un dziļāka nekā mums sākumā liekas. Īstenībā kultūras sākums meklējams tai cilvēciskās attīstības posmā, kad vīrietis — laupītājs pārvērtās par sievietes gūstekni. Kailo instinktu vietā stājas apdvēselota erotika, un vīrietis necentās vairs sievieti iegūt kā laupītājs, bet atturīgi gaidīja tās aicinājuma vai norādījuma mājienu. „Šais jaunajās dzimumu attiecībās, kurās sieviete kļūst par vīrieša audzinātāju, atklājas smalkās pieklājības (*cortezia*) kultūra. Šī jaunā uzskata kalngals ir Dante. Dzejnieks savus darbus rakstīja mīlas svētlaimē drebēdams. Tas bija sievietes kults, kas viņu pārkala jaunā vīrietī. Tikai tad Dante elpo, kad viņš jūt Beatričes mājienu un atļauju“, saka Ortega (Mīlestība un gudrība, I. iesp. 217. lpp.). Daiļuma kultūra, kas izaugusi no cilvēka visdziļākās dabas, ir nesusi cilvēcei krāšņus un bagātus augļus. Bet cilvēks, nepalikdams uzti-

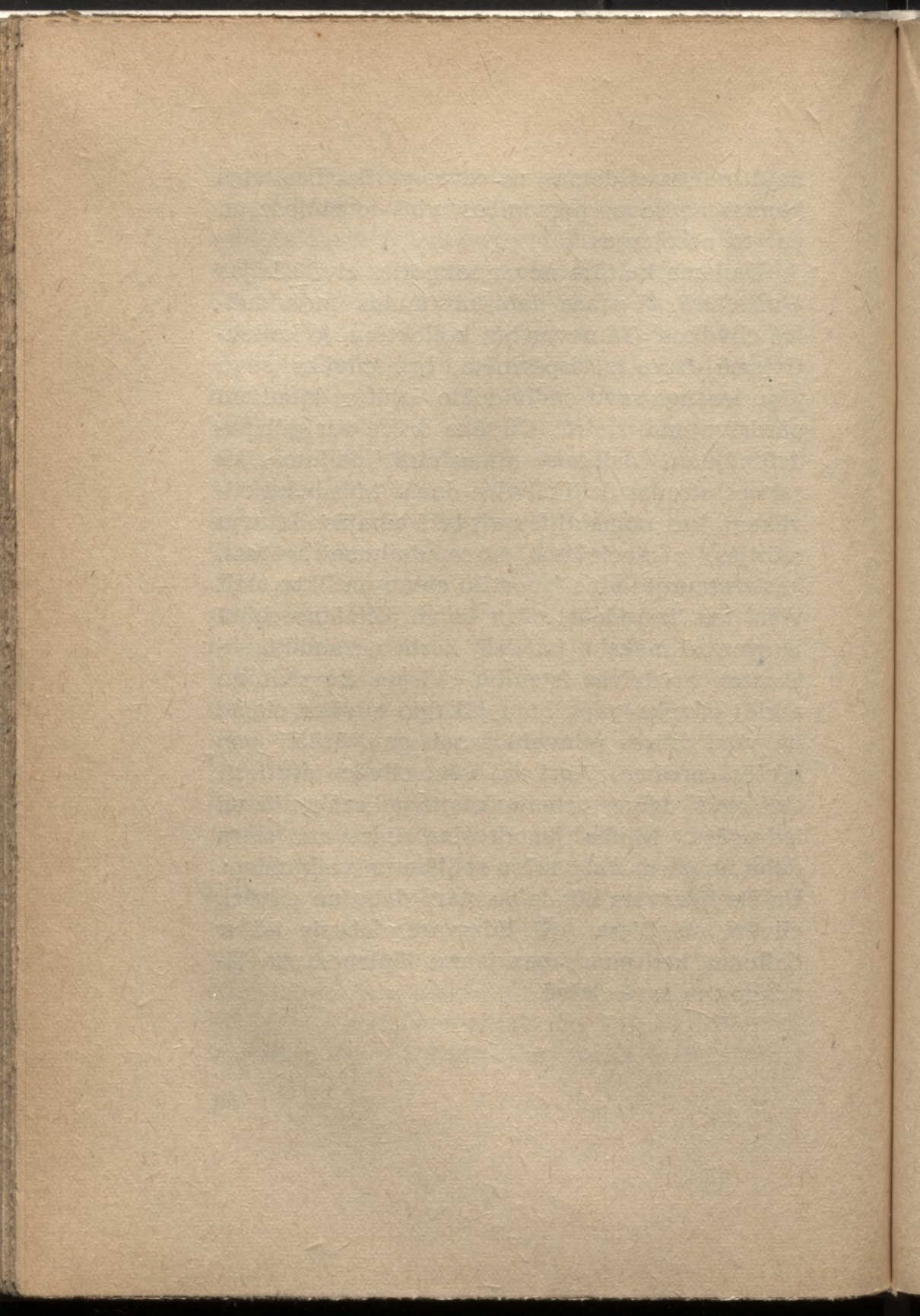
cīgs daiļuma kultam, dabas visdziļākām tieksmēm, pievēršas sava prāta, resp. intelekta darinājumiem. To darīt viņu pamudina tā saucamais patiesības kulta, kas rada tās teōrijas, kas vairāk kalpo dažādiem šķitumiem un maldiem nekā pašas patiesības atklāšanai un tās dabas ieskatīšanai. Tā patiesības formula, par ko runā Teodors Celms, nav pretrunā ar cilvēka dabu, bet gan veids, kādā ceļā mēs varam nonākt pie patiesības atzīšanas. Tas manuprāt, atziņas cilvēka augstākais uzlidojums. Bet lai paceltos šim lidojumam, lai neiestigtu šķitumā un skepticismā, vajadzīgi spēcīgi gara spārni, nemaldīga īstenības izjūta, reāls pasaules priekšstats; ja visa tā trūkst, tad patiesība pārvēršas absurdās dogmās, kā to dara civilizācijas pasaulē, piem., pragmatiki, kas atzīst, ka patiesība ir tas, kas derīgs; un ja tā domā, tad savu nozīmi zaudē ne tikai patiesība, bet arī daiļums. Civīlizācija (skat. nodaļu par kultūras un civilizācijas konfliktu) ir pārprastā patiesības kulta sekas. Civīlizācijas pasaulē sastopam visas tās negatīvās īpašības, ko „patiesības“ kulta ietvēris savos maldos: agresivitāti, dekadenci, skepticismu, intelektuālismu u. t. t. Un tas tādēļ, ka patiesības meklējumi saistīti ar ārkārtīgām grūtībām un tās meklējumos cilvēks nonāk pretrunās ar savu visdziļāko dabu. Daiļuma noliegšana ir viena no šo pretrunu visnegatīvākām sekām. Eiropas dzīvē

civilizācija gūst aizvien lielāku nozīmi, nejaukā tēlojums rakstnieku darbos izspiež daiļā tēlojumu, cilvēks pamazām zaudē Dieva līdzību un kļūst par pretīgu embrionu, par mērkaķi. Darviņa evolūcijas teorija draudēja aizskatot visu cilvēcisko, gadu tūkstošos krāto kultūru un cilvēku padarīja par dzīvnieku citu dzīvnieku vidū. Mēs zinām, cik kāri civilizētais mežonis šo uzskatu piesavinājās un uzskatīja to par vienīgi nemaldīgo un neapgāžamo. Tā ir cilvēka dabas galējības tieksme, kas, aizmirstot dabas radīšanas brīnišķīgo mītu, sevi ieslēdz dogmatiskā šaurībā. Un nāca tāds laiks, kas bez samēra un takta izjūtas objektīvo vērtību dēļ ziedoja subjektīvās vērtības. Dvēseles dzīvi pārvērtā par laboratoriju, kurā gribēja izpētīt un atklāt neizdibināmo cilvēka dvēseles dabu. Šī nostāja sekmeja dvēseles deģenerāciju un aizsērēšanu, tās tieksmju vulgārizāciju un atkailinājumu. (Neaizmirsīsim, kādu ietekmi uz gara dzīvi atstāja tā saucamā seksuālpsīcholoģija; tās ietekmē rakstnieki domāja, ka viss ir atļauts un par visu bez aizmirstēm var rakstīt, kā to darīja arī īstenībā Džoiss, Lorens u. c. pārsmalcinātie neirastenīki un intelektuālisti). Cilvēks vairs nebija cilvēks. Ar cilvēku bija atļauts vispretdabiskākais eksperiments, kāds, piemēram, dokumentējas mūsdienā boļševismā. Četras piektdaļas iedzīvotāju noslepkaivot kādas nepārbaudītas teorijas dēļ

Leņinam likās nieka lieta, un nebūtu nekāds brīnums, ja līdzīgas sašaurinātas un dogmatiskas apziņas indivīdi izdotu rīkojumu, ka cilvēku liķi nav aprokami, bet izmantojami kādam derīgam mērķim. Tas taču ļoti labi saderas ar utilitāritātes ideālu. Še dzima progresa nejaukums. Derīgs bija vairs tikai tas, kas derēja materiālistiski brutālajā nozīmē. Dvēsele un gars, kas neiekļāvās absolūtās utilitāritātes principā, no cilvēka dzīves tika izmests kā nevērtīgs balasts. To ievērojot, mums kļūst saprotams, kādēļ Padomijā baznīcas tika pārvērstas par zirgu staļļiem, klubiem, noliktavām u. t. t. Lūk, dogmatizētā „patiesības” kulta sekas. Cilvēks nonācis strupceļā. Zem viņa kājām zūd īstenās dzīves sajēga. Viņa apziņā aptumšojusies cilvēka dievišķā izcelšanās. Cilvēku uzskatīdams par dzīvnieku sugas līdzgaitnieku, viņš rauga to pārvērst par dzīvnieku arī īstenībā. Boļševisms ir šī cilvēka dzemdināts un apbruņots: maldīgi domā tie, kas boļševismu uzskata par primitīvu parādību. Boļševisms ir civilizācijas iznākums, tas ir pretdabīgs un savā būtībā despotisks. Boļševiks teorētiskajā domāšanā, savas dogmas robežās, ir salīdzināms vienīgi ar grieķu sofistiem un viduslaiku scholastiem. Boļševika dogmatiskā galva ir precīzs domāšanas mēchanisms, tas ne par matu nenovirzās no tām centrālajām dogmām, ko boļševisms kanonizējis. Boļševiks

nejūt ne savas domas, ne savas pārlicības, viņš kaunas no savas personības, viņš to noliedz un par to nospļaujas.

Daiļuma kultūra nevar sakņoties civīlizācijas atmosfērā, tā prasa dabiskas tautas, individuālus cilvēkus. Tā nevar būt kolektīva, jo kolektīvismā dzīve ir vispārināta, bet cilvēks savu jēgu ierauga savu individuālo izjūtu, domu un pārdzīvojumu sfērā. Cilvēka dzīve var gūt padziļinājumu daiļuma atmosfērā, daiļuma, kā saknes atrodas dziļi cilvēka dabā. Mūsdienu cilvēkam, kas nomaldījies visdažādākajās šķītumu teorijās, nepieciešama jauna daiļuma kultūra, kas restaurētu viņa izpostīto cieņu un liktu atzīt visu, kas ir radošs mūsu dzīvē. Zinātnei būtu jāuzmeklē māksla, lai tādā kārtā nezaudētu saskarsmi ar dzīves īstenību. Visam, ko redz un atklāj cilvēka gars, būtu jākalpo cilvēka cieņai un viņa dzīves pilnveidošanai gan ārējā, gan iekšējā nozīmē. Agri vai vēlu cilvēce atgriezīsies pie šī dzīves pamata, kas tagad sašķobīts un iedragāts. Mums jānodrošina līdzsvars starp dabu un garu, starp mūsu spējām un veikumiem. Un šis līdzsvars būs laipa starp dabu un cilvēci, cilvēci un Dievu. Šī līdzsvara debesis lai ir daiļums, kas mums par jaunu jāpieņem un jānostiprina savā dzīvē.

VI

PAR DVĒSELES MIERU KATASTROFU LAIKĀ

I

Cilvēka iekšējais miers saistīts ar gara vientulību un brīvību. Miera brīdī cilvēks izslēdzas no ārējās pasaules un sevi vairs nesalīdzina ar citiem.

Tas nav egoisms, kas palīdz cilvēkam palikt mierīgam vēl tad, kad pasaule draud aiziet bojā, šai gadījumā cilvēks nav tik daudz norūpējies par ārējo pasauli, bet par to, lai vislielākā postā viņa dvēsele paliktu valdniece pati par sevi un uzticīgi izturētu līdz galam. Vislielākais zaudējums dvēselei ir, kad tā paliek neuzticīga pati sev. Ir tāds dvēseles miers, kas rauga atvairīt visus trokšņus un varmācības: tas ir aktīvais miers, miers, kas palīdz mums pārciest pārbaudījumus un tos uzņemt it kā mūsu likteņa nenovēršamu daļu. Šis miers, par kuŗu mēs te gribam runāt, nav mūsu dvēseles inerts stāvoklis. Tas ir stāvoklis, kas aizsarga mūsu cilvēciskās robežas. Nemierā, līdzīgi salai jūrā, mēs pazaudējam savas personīgās dzīves robežas, mēs kļūstam par nenoteiktās un nepārredzamās masas sastāvdaļu. Miers ir mūsu dzīves straumes

gultne: cilvēks brīvi var darboties saskaņā ar augstākajiem motīviem. Šis miers prasa, lai cilvēks atnestu visu lieko un sevī paturētu tikai to, kas dzīvē svarīgs. Liekais mūs izklaidē un nomāc: lielie un stiprie cilvēki visos laikos ir piederējuši ar visu būtību tam, ko viņi domājuši vai veikuši. Vajag daudz miera, lai dzīvē spētu atšķirt svarīgo no nesvarīgā, lai spētu darboties saskaņā ar svarīgo un atnest norūpes par to, kas nav svarīgs.

Ir vēl cits dvēseles miers: pasīvais miers, kas tiecas mūsos pārvērsties par kaut ko līdzīgu fiziskajam miegam. Šī miera neatvairāmā pavadone ir vienaldzība; vienaldzība pret to, kas notiek mūsos, pret to, kas norisinās ārpus mums. Šis dvēseles stāvoklis liecina, ka mūsu dzīvības apetīts apsīcis, mūsu dzīves barometrs neglābjami sāk slīdēt uz nulli, uz iznīcību. Patiesais miers ietveŗas dvēseles aktivitātē un absolūtajā brīvībā.

II

Ir kāds pilnības punkts, kur nemiers un dzināšanas sasniedz augstāko līdzsvaru, kur mūsu vispretrunīgākās jūtas atrod izlīdzinājumu. Šim pilnības punktam nav sakara ar materiju, kas pati pakļauta šim spēkam. Pie šī punkta nonācis, cilvēks sevi apzinās asi un neatvairāmi. Šis punkts ir tagadnes apzināšanās. Un tagadni mēs

visskaidrāk apzināties, kad ar pagātni esam tikusi galā, kad no tās jūras esam izkāpuši dvēseles miera krastā, kad esam ieguvuši līdzsvaru starp „bija“ un „būs“. Pareizi saka kāds ķīniešu gudrais: „Cilvēkam lielāka līdzība ar laikmetu, kādā tas dzimis, nekā ar saviem senčiem“. Lai sevī apzinīgi un dziļi uzņemtu tagadni, jāiegauvē, ka steiga ir tagadnes lielākais naidnieks. Steiga raksturo verdziskas un nebrīvas dvēseles: viņam nav nekā, un viņas nekam nepieder. Steiga ir daudzu mūsu neveiksmju un nelaimju māte. Tas ir stāvoklis, kas cilvēku aizved pie nekā. Ja steidzīgais, piemēram, sasniedz to, pēc kā viņš ilgojies un tiecies, tad viņam nebūs laika sasniegto baudīt un ar to tuvāk iepazīties. Tas ir nožēlojami, viņam nav neviena mērķa, ko viņš patiesi varētu sasniegt... Vajag iznīcināt ideju par mērķi, kas nekad nav sasniedzams. Jo pretējā gadījumā mēs nekad īsteni nedzīvojam. Mērķis, kas nav sasniedzams, vienmēr atrodas nākotnē, un cilvēks, tiekdams pēc šī mērķa, nekad neapstājas tagadnē, vienīgajā un patiesajā mūsu esmes reālītātē. Ir svarīgāk apzināties to, kas mēs esam šē tagadnē nekā to, kas mēs būsim nākotnē. Ja mēs tagadnē būsim labi realizējuši savu cilvēcisko dzīvi, tad arī nākotnē būsim nozīmīgāki un nepieciešamāki. Visa cilvēciskā kultūra ir pēdējo pārliecību sistēma tagadnē. Mums skaidri jāpārredz savas pasaules

architektūra un jāzina, kas tagadnē ir iespējams un kas nav iespējams. Citādi mēs paši sev laupīsim iespēju patiesai dzīvei. Mums jāzina, kādēļ mēs kaut ko darām un kādēļ nedarām. Mums katram ir tikai viena dzīve, tādēļ tā nedrīkst būt gadījuma dzīve. Mūsu personīgā un sabiedriskā dzīvē krīze sākas tur, kur mēs paliekam bez savas pasaules, kur mums trūkst dzīves, ko pašiem dzīvot, kur mums nav vietas, kur realizēt savus ideālus. Tagadne ir cilvēciskās dzīves līdzsvars starp divām galējībām — pagātnei un nākotnei. Galējības vienmēr ir destruktīvas, tās dzīvi chaotizē vai nu virzienā uz augšu, vai arī virzienā uz leju. Kultūrvēsturē mēs pazīstam kā pagātnes, tā nākotnes cilvēka tipus. Abi šie cilvēki ir bijuši vienādi nelaimīgi; kā piemēru šē varētu minēt Oskaru Uaildu: viņa dvēseles traģēdija sākās apziņā, ka viņš nav dzimis īstā laikā. Viņa laiks esot bijis tad, kad Olimpā mituši grieķu dievi, un Sokrats, pastaigādamies Atēnu ielās, mācījis pazīt individuālo brīvību. Oskars Uailds, tiekdams uz pagātnei, pamazītnēm sevi izolēja no tagadnes un mira kā viens no visvientuļākajiem sava laika cilvēkiem. Šē sākas pagātnes cilvēka liktenīgā maldīšanās, proti, tas pagriež muguru tagadnei un iet uz pagātnes ēnu pasauli, tā pamazām īstenības pasaulē kļūdamas par ēnu. Nākotnes cilvēka būtība ir tā pati: traukdamsies pāri tagadnei, viņš

aiziet gaŗām dzīvei līdzīgi bultai, kas nerasniedz mērķi. Bet cilvēku ilgu un piepildījuma mērķis ir tagadnē. Nākotnes cilvēka tragēdiju visspilgtāk ilustrē Frīdricha Nīcses (Nietsche) dzīve. Nīcsē, par spīti savai ģeniālītatēi, par spīti savam dvēseles dziļumam, nespēj sevi pasargāt no tās briesmīgās izolācijas sajūtas, kuŗas iespaidā viņš rakstīja savu *Ecce homo*. Te viņš tēlo savas dvēseles tragēdiju nākotnes tukšajā telpā, kur nav neviena skatītāja, kur saucienam nav atbalss. Baigs klusums un izmisuša cilvēka iedriktēšanās uzsāk cīņu pret to drausmo izolācijas spoku, kas viņu nomāca un iedzina ārprātā.

Visa cilvēciskā laime sākas un beidzas tagadnē, un laimīgs ir tas, kas savā gudrībā ir tik mierīgs, ka sevī var saglabāt līdzsvaru starp pagātņi un nākotņi, kas iegūst tagadnes zemi, tai iesaug un to pārvalda. Tāds cilvēks zina, ka pagātne nav jāmeklē, tā jau ir mūsos, un nākotne vienmēr pārvērtīsies tagadnē, un tādēļ ir gudri dziļi apzināties tagadni un stiprām rokām to paturēt sev.

III

Dzīves māksla ir atkarīga no tā, cik lielā mērā protam izmantot savas spējas. Bet ļoti reti mēs to darām. Mēs pret sevi bieži izturamies nevīžīgi, un nevīžība ir mūsu būtības visradikālākais paseklināšanas līdzeklis. Cilvēks, iz-

mests savas esmes virspusē, vienmēr nolemts bojā ejai un pazušanai. Cilvēks par kaut ko top tikai savas esmes iekšīgumā.

Mūsu rīcībā gandrīz vienmēr atrodas pietiekami daudz līdzekļu, lai mēs varētu paši ar sevi tikt galā. Bet nedrīkstam sev meklēt glābiņu ārpus sevis, tad mēs drīz pazaudēsīm to pēdējo gaismu, kas mums dota. Lai dzīvotu, mums jāskatās uz visām parādībām, kas norisinās mūsos un ārpus mums, ar savām iekšīgajām acīm. To darot, mēs pārlicināsimies par tām daudzajām iespējamībām, kas mūs ved uz dvēseles mieru un savas dzīves personīgo realizāciju.

Bet lai varētu orientēties dzīves nedrošajā kontinentā, jāzina, ka daudz kas neatkarājas no mums.

Jau grieķu stoīķi izšķīra divas lietas, proti: ir apstākļi, kas atkarājas no mums, un ir arī tādi, kas neatkarājas no mums. Tādēļ sapratīgi ir tie cilvēki, domā grieķu stoīķi, kas ievēro tos apstākļus, kas atkarājas tikai no viņiem un par pārējiem nerūpējas. Bet ar šo stoīķu atziņu mēs nevaram samierināties; mēs nevaram no savas apziņas izdzēst to, kas neatkarājas no mums un kas mūsu apziņā laiku pa laikam paceļas visā kailajā bardzībā. Kā tikt pāri tam, kas neatkarājas no mums? Mēs bieži, līdzīgi grieķiem, ienīstam to, kas mums ir neskaidrs un skumstam par to, kas neatkarājas no mums; dzimšana, sli-

mība, miršana . . . Kalderonu visvairāk nodarbināja doma par to, ka cilvēks ir būtne, kas nav brīva. Viņa patētiskais tēls Sigismunds parādās važās sakalts. Viņš saka: „Un kaut man vairāk dvēseles, tad tomēr man mazāk brīvības nekā pārējām būtnēm“. Jo vairāk cilvēks sevi apzinās, jo kvēlāk viņš ilgojas pēc brīvības, bet gluži brīvs cilvēks nevar būt, sevišķi, ja ir runa par to, kas atrodas ārpus cilvēka, par to, kas stāv pāri cilvēkam. Mēs brīvību varam apzināties tikai sevī, mēs bieži esam netaisnīgi paši pret sevi, saukdami sevi par niecīgiem un nevarīgiem. Vislielākas izredzes uz iekšķīgo mieru tam, kas meklē saskaņu ar pasaules kārtību, kas atrod izlīdzinājumu starp to, kas atkarājas no viņa, un to, kas neatkarājas no viņa. Bet man liekas, ļoti grūti izšķirt, kas atkarājas un kas neatkarājas no mums : mēs esam visas radības līdzstrādnieki, nav nekā tāda, kas atkarātos vienīgi no mums, mēs esam ieausti universā un pildām savu vietu saskaņā ar savām dziļākajām būtības rosmēm, kas vienmēr nāk no kādiem neaptveramiem dziļumiem un pakļauj mūsu gribu un mūsu domas saviem noteikumiem. No mums atkarājas pašauties dzīvei arī tad, kad prieks dzīvot mūs atstāj.

IV

Lai sagatavotu ceļu uz iekšējīgo mieru, jāiemācās saskatīt dzīves totālā ainava. Šī skatīšana ļoti grūta lieta; vieniem ir acis tikai zināmai un speciālai dzīves ainavai; citiem vairākām un dažādākām ainavām. Pareizāk un dziļāk uztvers dzīves ainavu tas, kuŗa acis nemitēs pasaulē atklāt dažādību un raudzīs veco vienmēr papildināt ar jauno. Tādā kārtā pārceļoties no viena apziņas veida uz otru, mēs sevi radām iespēju sevi izplēst pasaulē. Ja mēs to nedarām, tad mūsu ziņkāre iemieg un mūsu ekzistences dziņas mūs pārvērš par ārējo funkciju līdzekli. Apzinīgas dzīves galvenais noteikums ir: nepalikt vienā un tai pašā dzīves ainavā. Mums jārauga atbrīvoties no vienām un tām pašām domām. Tie, kas paliek vienā un tai pašā dzīves ainavā, savu apziņu sašaurina un dzīvi pavada esmes virspusē, bet tie, kas savu apziņu izplēš ar dažādības un jaunā palīdzību, sevi uzņem dzīves ainavas plašumu un dziļumu. Lai šo otro esmes ceļu staigātu, tad jāiegaumē, ka visu šo iespējamību avots ir pats cilvēks: viņš var būt savas esmes nomads un var būt tās kultivētājs. Visi mēs varam lasīt vienu un to pašu grāmatu, bet ne vienādi to varam saprast. Vieni lasa grāmatu, lai ap sevi radītu patīkamu gara atmosfairu, citi lasa, lai mācītos, vēl citi, lai

meklētu to, kā viņiem pašiem trūkst. Še mēs varam pārliecināties, ka grāmata, atstājot autoru, kļūst par visdažādāko nodomu mērķi un avotu. Tādēļ par grāmatu vai cilvēku spriežot, mums vispirms jāspriež par sevi, jo bieži grāmatu noraidām tādēļ, ka tā nav spējusi apmierināt mūsu iepriekšējo nodomu. Ja mēs gribam palikt taisnīgi, tad skaidri jānošķir tas, ko mēs meklējam, no tā, ko mēs atrodam. Mēs nedrīkstam apkārt staigāt vienīgi kā ieguvēji vai vienīgi kā devēji, mums jāspēj iekšķīgi diferencēties; mums jāielaiž sevī visi gaismas stari, kas nāk no ārpusē, un jāizlaiž ārā tie, kas nāk no mūsu iekšienes.

Ceļā no totālās dzīves ainavas uz partikulāro, atsevišķo esmi, mums sevī jāatklāj kāds centrs, no kuŗa mēs varam pārrudzēt kā to, kas ir mūsos, tā arī to, kā mūsos nav. Meklējot šo centru cilvēkā, mēs pārliecinājamies, ka cilvēks savā esmes sfairā nedara gandrīz neko citu, kā tikai citus apskauž, imitē un rauga tos pārspēt, tā aizmirstot vissvarīgāko — realizēt sevi pašu. Bet kā atklāt sevī šo centru, no kuŗa mēs varam iesākt seviš veidošanas darbu? Kamēr tas nav atrasts, tikmēr mēs nevaram būt mierīgi. Kad mēs to meklējam, mums vienmēr liekas, it kā tas no mums attālinātos. Dzīve pa lielākai daļai aiziet ietīta nomāktības un garlaicības miglā. Mūsu darbi bieži runā mums pretī, mēs sevī bieži neatklājam ne tādu ideju, ne tādas no-

jautas, kas mūs vestu uz to vietu, ko mēs saucam par savu esmes centru.

Un tomēr tas ir mūsos. To nekur citur nevaram atrast. Vienīgi tuvojoties šim centram, mēs sevi varam aizdedzināt, sevi sasildīt un apgaismot. Prasība pēc šī centra pazīšanas ir mūsu radikālā prasība pēc sevis paša. Tādēļ iegaumēsim: apziņa mums dota nevis tādēļ, lai mēs uzzinātu, kas mēs gribam būt, bet gan, lai mēs atklātu to, kas mēs esam. To uzzinājuši, jau droši varam zināt, kas mēs varam būt. Iekām cilvēks to nav iespējis, tikmēr viņš nav ne mierīgs savā dvēselē, ne brīvs no savām kaprišēm: mēs tad neko citu nedarām kā ejam no vienas nejaušības otrā, no viena neapmierinātības stāvokļa citā: vārdu sakot, mēs iekšķīgo gribam aizstāt ar ārīgo, noteikto ar nenoteikto. Cilvēks, atklājot to, kas viņš ir, spēj pārāugt ārējo un nejaušo, nenoteikto iegrozot stingrā un noteiktā iekšķīguma likumā. Lūk, tādēļ svarīgi atklāt savu esmes centru, proti, ko mēs varētu saukt par savu raksturu. Par šķietami pazīstamu un daudz dzirdētu vārdu mums nebūtu nekas sevišķs sakāms, bet tā tas būtu tikai no ārpuses; tikai tai gadījumā, kad mēs mācāmies pazīt frazi un nevis būtību. Es te gribu norādīt uz šī vārda būtību, kas lielā mērā ietekmē gan mūsu mieru, gan nemieru. Tas ir mūsu raksturs, kas mums liek triumfēt un zaudēt, izturēt un lūzt.

Raksturā atklājas cilvēka es būtība. Tas liecina par mums nevis to, kas mēs gribam būt, bet gan, kas mēs esam. Savu raksturu mēs mākslīgā ceļā nevaram apslēpt nedz arī noklusēt, kā mēs to bieži mēdzam darīt ar mums nepatīkamām lietām. No mūsu rakstura atkarājas kā mūsu dvēseles miers, tā arī to individu laime, kas dzīvo ar mums. Raksturs nozīmē vairāk nekā mūsu griba, tas ir spēks, kas pakļauj sev gribu un pārvērš to par savu kalpu. Tas ir mūsu esmes princips, viss pārējais ir šī principa izpildorgans. Lūk, tādēļ svarīgāk uzzināt to, kas mēs esam, nekā tiekties un dzīties pēc tā, kas mēs gribam būt. Ievērojot šo atziņu jāļauj, lai katrs cilvēks individuāli top, veidojas, grib, iespēj u. t. t. Katrs sevī nes patiesību un maldus: tādēļ katram vienam jāmeklē un katram vienam jāpaklausa savam rakstura aicinājumam.

Katrā rakstura aicinājumā atklājas mūsu istā būtība, un šo aicinājumu mūsos neviens nevar saklausīt, atskaitot vienīgi mūs pašus. To darot, katrs cilvēks sevī var atklāt savu dzīves jēgu un saprast, kādēļ viņš dzīvo. Saklausīt rakstura aicinājumu nozīmē saklausīt savu visintimāko balsi, kas mūs atbrīvo no ārējā un liek piederēt sev. Bez iegribām un iekārēm piederēt sev nozīmē sevī nodrošināt mieru. Katram individam un katrai tautai ir savs aicinājums, kas veido un izkopj kā atsevišķa cilvēka, tā veselas tautas pa-

saules uzskatu. Ja uzzinām kāda individa vai tautas aicinājumu, tad viegli to varam atšķirt no citiem individiem un citām tautām. Aicinājums var būt tikai vienreizīgs, un tas nekur citur nevar atkārtoties kā vienīgi zināmā individā vai zināmā tautā.

Aicinājums ir atbilde mūsu visintimākam būtības saucienam; aicinājums liek apzināties mūsu pirmbūtīgo raksturu, pamudina to izveidot un izkopt. Ja mums šī aicinājuma trūkst, tad vai nu tādēļ, ka mēs pārāk maz sev veltījam uzmanības, lai to sadzirdētu, vai arī tādēļ, ka neesam pietiekami drosmīgi, lai ieskatītu to, kas mēs esam. Tiešām, ir grūta lieta sevi pazīt un ieskatīt savu vienreizējo būtību.

To nevar panākt stundās, dienās, nedēļās. Vajadzīgi mēneši un gadi. Gudrības tikums ir pacietība: vajadzīga pacietība, lai meklētu, vajadzīga pacietība, lai atrasto paturētu, vajadzīga pacietība, lai laikā prastu dzīvot un mirt; pacietība nenozīmē paciesties, bet gan gribu izturēt līdz galam. Pacietība ir divnozīmīgs vārds, tādēļ būs labi, ja raugām šīs nozīmes vienu no otras atšķirt un izprast to jēgu.

a) Pacietība var būt negatīva; tāda tā ir, kad tā pasīvi liek panest dzīves nastu, pieņem dzīvi kā pārbaudījumu bez ierunām un cilvēku pārvērs par nastu nesēju — ēzeli.

b) Pacietība var būt pozitīva: tāda tā ir, kad

pat ciešanas ir pieņemamas un vēlamas. Šī pacietība saglabā dvēseles aktivitāti. Tā aizsarga mūs no bojāejas, tā disciplinē mūsu iekšķīgo dzīvi. Tā ir mūsu iekšķīgās dzīves sargkareivis, kas gatava nesatricināmā mierā pārceļ un pānest vislielākos pārbaudījumus. Tā savalda mūsu dvēseles pirmos saviļņojumus, tā apvalda mūsu dusmu izvirdumus, mūsu sāpēm atrod jēgu. Pozitīva pacietība savā visdziļākā jēgā ir visu darbu māte; tā nepazīst ne vienaldzību, ne pamestību; tā iedveš mums spēku un pašāvēību; tā nezaudē drosmi, tā ir aktīvs spēks, kas mūs padara pārākus par šīs pasaules lietām un pārējām būtnēm, mēs atrodamies it kā viņpus laika jēdziena. Pozitīvā pacietība varbūt ir mūsu rakstura augstākais tikums: paciesties nozīmē apzināties to, kas mēs esam, piepildīt to, kam mēs ticam, un atteikties no tā, kas nesaskan ar mūsu patiesību. Es paciešos, tā tad es uzvaru laikā un telpā.

Dvēseles īsto mieru neatradīs tas, kas to meklē ieradumā, esmes virspusē. Ieradums ir nedroša un ārišķīga lieta: tas mūs dara aklus attiecībā pret visu, kas ir ārkārtīgi liels; mums pasaule jācenšas redzēt tā, it kā mēs to redzētu pirmo reizi. Ieradumā slēpties mūs pamudina mūsu nedrošība par sevi. Jo mēs būsim drošāki par sevi, jo mierīgāk raudzīsimies pasaulē. Mēs bieži mēdzam apliecināt nevis to, ko redzam, bet

to, ko ieradums mums liek. Ieraduma cilvēks simulē īstenību, viņš labāk ļaujas neauglīgiem nākotnes sapņiem, vai atkārtoto pagātnē izdzīvotās dzīves, nekā dzīvo tagadnes pasaulē. Patiesības pasaulē mums lemts dzīvot, bet mums nākas grūti savā dvēselē atspoguļot tās pareizo ainavu. Un tas tādēļ, ka mēs tik maz uzmanības veltījam savas dvēseles pareizajam stāvoklim. Ne ārējā pasaules ainavā mums jāspoguļojas, bet gan pasaules ainavai jāspoguļojas mūsos.

P A R K O N T E M P L Ā C I J U

Kontemplēt nozīmē no ārējām formām atraisīties un pievērsties iekšķīgajām formām, proti, nonākt apzinīgā saskarsmē ar iekšķīgo dzīvi. Austrumos kontemplācijas dziļāko jēgu meklēja Vedu un Upanišadu sacerētāji, Grieķijā filozofi — Platons, Plotins un viņu sekotāji. Viduslaikos Eiropā klosteru vienmuļīgajā un ārīgi nabadzīgajā dzīvē labākie cilvēki, atsakoties no ārīgās dzīves, meklēja mierinājumu iekšķīgajā dzīvē — kontemplācijā. Kontemplācijas vēsturi varētu sākt ar cilvēka apziņas pamošanos par viņa iekšķīgo dzīvi. Tiklīdz cilvēks sāk domāt, viņš jau sāk skatīt savus domu tēlus. Domas tā tad, ir iekšķīgie tēli, kuŗu formas visizsmalcinātākās sajūtas nevar apjaust. Domu tēlainībai, to iekšķīgajai būtībai mēs varam tuvotes ar kontemplācijas palīdzību, t. i. ar savas dvēseles neatlaidīgu un disciplinētu skatīšanu.

Par kontemplācijas vēstures attīstību še nerunāšu, tas aizvestu pārāk tālu no mana nodoma, es raudzīšu apcerēt kontemplāciju kā vienu no svarīgākiem faktoriem cilvēka iekšķīgās dzīves norisē. Un to darīt mani pamudina

sevišķi tas, ka kontemplācijas problēma vai nu ir piemirsta, vai arī nemiera un steigas satrauktais cilvēks nav nemaz spējīgs šo problēmu vairs ne saprast, ne piepildīt savā iekšīgajā dzīvē. Bet ja mēs gribam stiprināt un saprast savu gara dzīvi, tad nepieciešami kontemplācijas problēmas svarīgumu no jauna pacelt apziņā, jo kontemplācija ir vērti uz iekšīgo dzīvi, uz tām mūsu dvēselē apslēptajām lietām, par kurām mēs gribam ne tikai šo to zināt, bet kurās gribam arī pazīt.

Gandrīz visas reliģijas kontemplāciju ieskata par lūgšanas galveno pamatu, bet tomēr neviena reliģija mums nedod skaidru nojēgu par to, kas ir kontemplācija. Ja izsekojam atziņām, kas izteiktas par kontemplāciju indiešu un viduslaiku mistiķu rakstos, tad šis jautājums kļūst visai pretrunīgs un paradoksāls. Tā tas šķiet tādēļ, ka kontemplācija nav prāta process, bet gan dziļa psihiskās dzīves parādība. Kļūst arī saprotams, ka kontemplācijas problēma racionālistiskās un gnoseoloģiskās filozofijas triumfa gadsimtos tika uztverta kā prāta murgi. Jaunākos laikos Eiropā Šopenhauers, Platonu uzskatīdams par savu neaizstājamo skolotāju, kontemplācijas problēmai savā filozofijā ierāda svarīgu vietu, to uzskatīdams par gara augstāko un subtilāko izpausmes veidu. Viņš ieskata, ka kontemplācijas ceļš ir ceļš uz objektīvo pasauli, kur

mūsu subjektīvās patikas un nepatikas zaudē savu nozīmi. Kontemplācijas brīdī cilvēks atraisās no savas individuālītātes un kļūst par objektīvu pasaules aci. Māksla ir visīstākais ceļš uz kontemplāciju, tā aptur laika ratu, mākslas pārdzīvojumā izzūd viss ārīgais, paliek tikai būtiskais, kurā mēs skatām pašu ideju. Māksla Šopenhauera uztverē ir lietu kontemplācija, neatkarīga no prāta principiem (*Die Welt als Wille und Vorstellung*, III. gr., 36. lpp.). Kontemplācijai nav derīguma nozīmes, tā kalpo mākslai un dvēseles dzīves izkopšanai. Idejas iespējams uztvert vienīgi kontemplācijas ceļā. Ģenija būtība ietveras kontemplācijas spējā: ģenijam jāspēj aizmirst sava personīgā eksistence, viņam jākļūst pilnīgi objektīvam, viņam jābūt par tīrās atziņas subjektu, par „universa skaidro aci”.

Vārdu sakot, kontemplācija iet pāri prāta robežām, tās pirmavots dziļi apslēpts cilvēka iekšienē, tā necentrējas saprāta apziņā, bet gan emociju saturā. Kontemplācijas pirmā pakāpe ir koncentrācija, un iekām mēs neesam spējīgi intensīvi koncentrēties, tikmēr izslēgta katra kontemplācijas iespēja. Nav šaubu, ka katrs cilvēks vienā vai otrā virzienā var koncentrēt savas domas, jo no koncentrācijas spējas atkarājas mūsu darbības iznākums. Kontemplācija izslēdz visas blakus domas, tās mērķis ir visu cilvēka būtību iegremdēt kādas lietas vai idejas

skatīšanā, resp. kontemplēšanā. Koncentrācija tātad ir spēja pārvaldīt savas domas un tās centrēt vienā un noteiktā virzienā. Sakopojot domu enerģiju vienā virzienā, mēs no sevis it kā raidām neredzamas gaismas šaltis, kuņās apcerētā lieta vai ideja apgaismojas. Svētā Teresa interesanti pastāsta, kā viņa pirmoreiz sasniegusi kontemplāciju. No pašas jaunības svētā meklējusi sev skolotāju, kas varētu palīdzēt viņai iekšķīgi sagatavoties. Bet divdesmit gadu laikā tādu skolotāju viņa nevarējusi atrast. Viņa mēdza nogrimt klusā lūgsnā, un to darot ilgāku laiku, viņa sasniedza kontemplācijas stāvokli. Kādu lūgšanu skaitījusi, svētā lāga nevarējusi atcerēties, bet tikai sajutusi, ka pasaule aizslīdējusi zem viņas kājām, ar skumjām viņa domājusi par tiem, kas nevarējuši viņai sekot līdz. Intensīvā koncentrācija lūgsnā svēto pacēlusi līdz augstākajam gara spraigumam un Kristus klātienēs pārdzīvojumam. „Saprāta robežās kontemplāciju sasniegt”, saka svētā, „ir ļoti grūti un pat neiespējami; vajadzīga liela iekšķīga cīņa, vajadzīga dziļa vientulība un lielas ciešanas. Kontemplāciju sasniegt ir ļoti grūti, daži to sasniedz gada laikā, bet biežāk gadās, ka to nevar panākt divdesmit gados. Viss atkarājas no iekšķīgās pieredzes: „Maldās daudzi, kuņiem pašiem nav gara, bet grib pazīt garus” (*La vida*, XXXIV., 11.). Svētās Teresas pieredze māca, ka kon-

templācija sasniedzama pakāpeniski un nevis pēkšņi un gribēti. Ar koncentrācijas un meditācijas palīdzību mēs nodziļināmies lietu un ideju skatīšanās, mēs iepazīstamies ar to vienreizību un būtību. Kontemplācija tāpat nozīmē koncentrētu iegrimšanu lietu un ideju būtībā. Mēs skatām nevis lietu un ideju īpašības, bet gan pašas lietas un idejas. Mūsu uzmanību nesaista vairs drauga mati, acis vai kāda cita viņa ķermeņa daļa, bet gan pats draugs, t. i. viņa būtība. Mēs, līdzīgi mierīgam un dziļam ezeram, savā apziņā atspoguļojam pasauli. Mūsos spoguļojas, protams, tikai tās lietas vai idejas, kuŗas iekļāvušās mūsu koncentrācijā.

Kontemplāciju varētu uzlūkot kā iekšķīgās dzīves vissmalkāko un visgrūtāk iegūstamo mākslu, jo, kā jau teikts, to nevar panākt ar prātu vien, tā ir cieši saistīta ar visu mūsu esmes būtību. Kāds jaunlaiku rakstnieks pareizi saka, ka kontemplācija ir dziņa pēc zināma iekšķīga klusuma. Vienā otrā cilvēkā šīs klosterīgās ilgas mostas kara apstākļos, kad dzīve ir saplosīta, pilna katastrofām un trauksmēm. Lielu postu brīžos cilvēks meklē glābiņu vairāk gara nekā materijas uzceltos cietokšņos. Gara cietokšņi ar pasaulīgām varām nav sagraujami. Eiropā to visdziļāk apzinājās svētie mocekļi un mistiķi. Lai izturētu lielus pārbaudījumus, ko lāgu lāgiem dzīve mums uzliek, vajadzīgs iek-

šķīgs miers, vajadzīga iešķīga neievainotība, lai varētu izturēt savas un citu ciešanas. Miers kaņā rodas, kad cilvēks sevī izkopj kontemplācijas spēju. „Kontemplatīvais miers ir tikai apzīmējums tādām stāvoklim, kad cilvēks nav ievainojams, un neievainotība ir tas, pēc kā ilgojas visi cilvēki“. Varbūt varētu pievienoties tiem domātājiem, kas apgalvo, ka tieksme pēc iekšķīgās neievainotības ir stiprāka nekā tieksme pēc nemirstības. Tās ir ilgas pēc ideāla, ko viduslaikos tik lieliski piepildīja svētie. Leģenda vēstī, ka sv. Frančesko mierīgi izturējies pat tai brīdī, kad viņam dūruši deniņos nokaitētas drāti, lai tādā kārtā dziedinātu viņa aklību. Cita leģenda vēstī par sv. Lorenco: kad viņš bijis apdedzināts no vienas puses, viņš lūdzis, lai pagriež pret uguni arī otro pusi. To pašu varētu teikt arī par grieķu stoiķiem un indiešu gudrajiem, kas ar kontemplācijas palīdzību bija sasnieguši iekšķīgās neievainotības stāvokli. Indiešiem ir brīnišķīga leģenda par to, cik daudz neatlaidīgas pacietības vajadzīgs, lai sasniegtu iekšķīgo brīvību, lai mēs kļūtu neievainojami. — Jogs — vārdā Narda — bija sasniedzis lielus garīgos augstumus. Viņš ceļoja pa visu zemi un kādā dienā, ejot pa mežu, ieraudzīja cilvēku, kas bija tik dziļi iegrimis pārdomās, ka baltās skudras ap viņa ķermeni bija sanesušas lielu pūzni. „Kurp tu ej?“ domās nogrimušais jautāja.

Narda atbildēja: „Es eju uz debesīm“. „Tad pajautā Dievam, kad viņš apžēlosies par mani un kad es sasniegšu brīvību.“ Narda devās tālāk ceļā un ieraudzīja citu cilvēku, kas dziedāja, dejoja un lēkāja. „Narda, kurp tu ej?“ viņš prasīja. Viņa balss un kustības bija mežonīgas. „Es eju uz debesīm,“ atbildēja Narda. „Tad pajautā, kad es kļūšu brīvs.“ Narda gāja tālāk. Pēc kāda laika viņš atkal gāja pa to pašu ceļu un no jauna ieraudzīja cilvēku, kas domāja tik ilgi, kamēr skudru pūznis bija sanests ap viņu. Viņš prasīja: „Narda, vai tu jautāji Dievam par mani?“ — „Jā.“ — „Un ko viņš tev teica?“ — „Dievs man sacīja, ka pēc tam, kad tu četras reizes būsi no jauna piedzimis, tu sasniegsi brīvību.“ To dzirdot domātājs sāka raudāt un vaimanāt, un iesaucās: „Es domāju, pietiks ar to laiku, kamēr skudru pūznis sacēlies ap mani, un man vēl nāksies četras reizes pārdzimt.“ Narda gāja pie otra cilvēka. „Vai tu par mani esi jautājis?“ — „Jā. Vai tu redzi šo tamarindas koku? Man tev jā-saka, cik lapu šim kokam, tik daudzas reizes tev vajadzēs pārdzimt, un tad tu sasniegsi brīvību.“ To dzirdot brīvības ilgotājs iejautājās: „Tātad tik ātri es iegūšu brīvību?“ un no prieka aizgrābts sāka no jauna degot. Un lūk, šai mirklī bija dzirdama balss: „Mans bērns, tu esi jau brīvs.“ Un leģenda beidzas vārdiem: „Tā bija at-maksa par viņa neatlaidību.“ Neatlaidība un

bezbailība lielās ciešanās vajadzīga katram, kas grib sasniegt kontemplācijas stāvokli, t. i. iekšķīgo neievainotību. Sv. Teresa saka, ka kontemplācija nabaga vecīti dara pārāku par visizglītoto vīru. „Kontemplatīvo cilvēku darbi ir lieli“ (*Camino de Perfeccion*, XVII.). Kontemplācija ir iekšķīgās pasaules mērs un kārtība. Tā tiecas cilvēku padarīt tik neatkarīgu no ārējās pasaules, ka tas vislielākos pametumos un postā vēl jūtas neuzvarams un neievainojams. Šī iekšķīgā dispozīcija cilvēku dara varonīgu, t. i. tādu, kas stāv pāri savai esmei. Ja cilvēkos izzustu šī iekšķīgā spēja, tad zemes virsū vairs nebūtu neviena varoņa, to apdzīvotu nevarīgs un glēvs ļaužu bars. Katra cilvēka, kas apzinās pats sevi, vēlēšanās ir kaut kādā veidā sasniegt kontemplāciju. Tas ir augstākais stāvoklis, ko cilvēks var sasniegt. Kontemplācija, varbūt, ir viens no vissvarīgākiem tematiem, kas no jauna paceļas cilvēka apziņā. Tas tādēļ, ka dzīves svarīgums atklājas nevis zināšanās, mācībās, darbā, bet gan tās būtības skatīšanās. Jo vienreizīgāk uz tveram dzīvi, jo dziļāk esam dzīvi piepildījuši. Kontemplācija ved no ārējās pasaules uz iekšķīgās pasaules apziņas fainomenu, kas mums nodrošina iekšķīgo neievainotību. Kontemplatīvajiem cilvēkiem vienmēr būs lemts nest augsti paceltu cilvēcības karogu un visus dzīves triecienus pārciest tā, it kā nevienu triecienu tie ne-

būtu saņēmuši. Kontemplācija mums atklāj mūsu pareizo būtību, ko mēs, par spīti šķēršļiem un apstākļu nelabvēlībām, tiecamies piepildīt. Tas mūs pamudina iziet no ierastā dzīves aploka, atsacīties no ārīgā, lai varētu kļūt pats sev gluži saprotams un saskatāms. Vajag vairāk atzīt nekā piesavināties, vajag vairāk klusēt nekā runāt. Daudzi domā, ka klusēšana nozīmē nerunāšanu; bet īstenībā runāšana tāpat turpinās, tikai mūsu fiziskām ausīm tā nav sadzirdama. Turpretī kontemplācijas brīdī apklust arī šī mēmā runāšana, mūsu domas tiek ievirzītas noteiktā virzienā, un tās iegrimst apcerējamā lietā vai idejā. Kontemplācija mūsu vēlēšanās iegrožo, mūsu dziņas savalda, mūsu kaislības pārvērš tvirtā gribas spēkā. Griba, lūk, svarīgākais moments mūsu iekšējās dzīves veidošanā. No gribas atkarājas mūsu patika un nepatika, no gribas mūsu spēks un nespēks. Izturēt nozīmē, ka mēs gribam izturēt. Svētajiem piemita absolūta izturības griba, viņi, par spīti mokām un ciešanām, iztur līdz galam, bieži nepakustinot nevienu sejas vaibstu. Šai gribas aktā izpaužas viņu dvēseles spēks un viņu absolūtā neievainotība. Cilvēks no cilvēka galvenām kārtām atšķiras ar gribas spēku: pasaule izskatās tāda, kādu mēs to gribam redzēt. Mēs gandrīz ekskluzīvi piederam tai pasaules daļai, ko gribā ieceram. Tiklīdz beidzas griba piederēt šai pa-

saules daļai, mēs jūtamies nedroši, nemierīgi un viegli ievainojami. Tad liekas, ka visi mūs pametuši un nav neviena ne zemes virsū, ne debesīs, kas mums palīdzētu. Mēs esam it kā atrauti no savām saknēm, izmesti no sava centra un pakļauti visām nejaušībām. Cik lielā mērā mēs sev varam pakļaut gribu, tikpat lielā mērā mēs varam būt neievainojami. Pareizi saka Ortega, ka „cēlsirdība vai zemsirdība, par ko runā ētika, vienmēr ir gribas, vēlēšanās akts. Nevis lietas ir labas vai ļaunas, bet gan tāds ir mūsu gribas vai negribas akts“.*) Nav tāda stāvokļa, ko ar gribas palīdzību mēs nevarētu sasniegt. Kristīgo mocekļu pārvarīgā izturība izskaidrojama ar gribas spēju: šo spēju viņi izkopj pamazītnēji — rūdīšanās ceļā. Kontemplācija ir griba atrāties no jutekliskas pasaules un piederēt pārjutekliskai pasaulei; kontemplācija ir iespējama visiem cilvēkiem, tikai atrast pareizo ceļu tās piepildīšanai ne visiem izdodas. Ja kāds spēj noārdīt ap sevi dabas uzceltos juteklības žogus, tad tam ir iespējams ieskatīties tai pasaulē, kas atrodas viņpus mūsu jutekļu žoga. Daba mūs patur savā varā tik ilgi, cik ilgi mēs gribam, lai tā mūs paturētu. Kontemplācijas uzdevums ir atvērt durvis uz pilnību un darīt mūs neatkarīgus no ārējās pasaules.

*) Ortega i Gasè, Mīlestība un gudrība, 288. lpp.

Kristīgo mistiķu kontemplācijas principi ir tie paši, kas austrumu mistiķiem, tikai metodes, kādas tie pielietoja šo principu realizācijai, ir atšķirīgas. Kristīgo mistiķiem ir tieksme identificēties, absolūti saplūst ar Dievu, atrauties no sava ķermeņa, pazaudēt sevi absolūtā Dieva esmē. Atmosfaira, kuņā dzīvo kristīgie mistiķi, ir vienmēr vairāk kosmiska nekā morāliska. Kļūst saprotams, kādēļ Romas pāvests un viņa teologi mistiķus neatzina. Tā, Meistaru Ekehartu, (Ekehart), vienu no lielākajiem 14. gadsimta mistiķiem, Aviņonas pāvests bija notiesājis. Netika atzīts arī lielais franču mistiķis Deniss. Anri Bremonds*) par Denisu runā kā par maldīgu, neskaidru, visai nedrošu un bīstamu (dangereux) meistaru. Deniss pieder tiem cilvēka iekšējīgās dzīves pazinējiem, kuņiem nekad nebūs lemts pazust no zemes virsus, kamēr cilvēks nemitēsies meklēt sevi un Dievu. Viņš ir nenogurstošākais tumšās nakts — *La Nuit Obscure* — pētnieks. Viņa ģeniālās kontemplācijas spējas uztvēra tās dvēseles īpašības un kustības, ko tagad sauc par zemapziņu... Kosmiskais lidojums, kosmiskais pārdzīvojums raksturo kristīgos mistiķus, lielos kontemplācijas piepildītājus.

Modernā cilvēka meklētā kontemplācija atšķiras no mistiķu kontemplācijas tai ziņā, ka viņš

*) *La metaphysique des Saints*, t. I., 148. lpp.

var sasniegt iekšķīgo neievainotību, neizjūtot nekādu vajadzību pēc „nemirstības bruņām”. Modernais cilvēks meklē izlīdzieni starp garu un materiju: nepietiek tā, ka cilvēks „garā nav pielaulāts zemes lietām, ka viņš uzvar bailes zaudēt zemes priekus, kuņiem arī svētie tika pāri, bet viņš nedrīkst baidīties no sadursmes ar zemes spēkiem — un tādi šie svētie reti bija”. Pilnīga kontemplācija tātad iespējama, kad cilvēks nebaidās nekā zaudēt, kad viņš kļūst neievainojams.

VIII

SPRIEDUMU RELĀTĪVITĀTE

Ieražas un likumi mūs nosloga un savalda, ierobežo un konservē, mēs šai pasaulē ienākam kā krātiņā, kuņā dzīvojot mēs lāgā to nemaz neapzināmies. Servantesam kādreiz bija ienācis prātā savu don Kichotu atbrīvot no šī krātiņa, palaist pasaulē nevis vispārības un ieražu pavadā, bet gan individuālās spontānitātes brīvībā... Kas tad bija šis cilvēks pasaules acīs? Viņš bija ārprātīgs un neiespējami smieklīgs. Ja don Kichots ar saviem sapņiem, savām iecerēm nebūtu parādījies uz pasaules skatuves, tad viņš būtu palicis neievainojams, būtu bijis cienījams idalgo, ko draugi labprāt būtu ieredzējuši un ciemata iedzīvotāji bijībā sveicinājuši. Bet tiklīdz don Kichots atstāja ārējo ieražu un likumu krātiņu, un uzticīgi sekoja savu iekšējo ilūziju aicinājumam, viņš pasaules acīs kļuva smieklīgs un neiespējams ērms. Servantess don Kichota personā ģeniāli parādīja, kā iekšķīgā pasaule nonāk konfliktā ar ārējo, kā ārīgā pasaule reaģē uz iekšķīgo pasauli. Nekad mēs nevaram pareizi spriest par kāda cilvēka rīcībām vai vārdiem, spriežot no vispārībā pieņemtu ieražu vie-

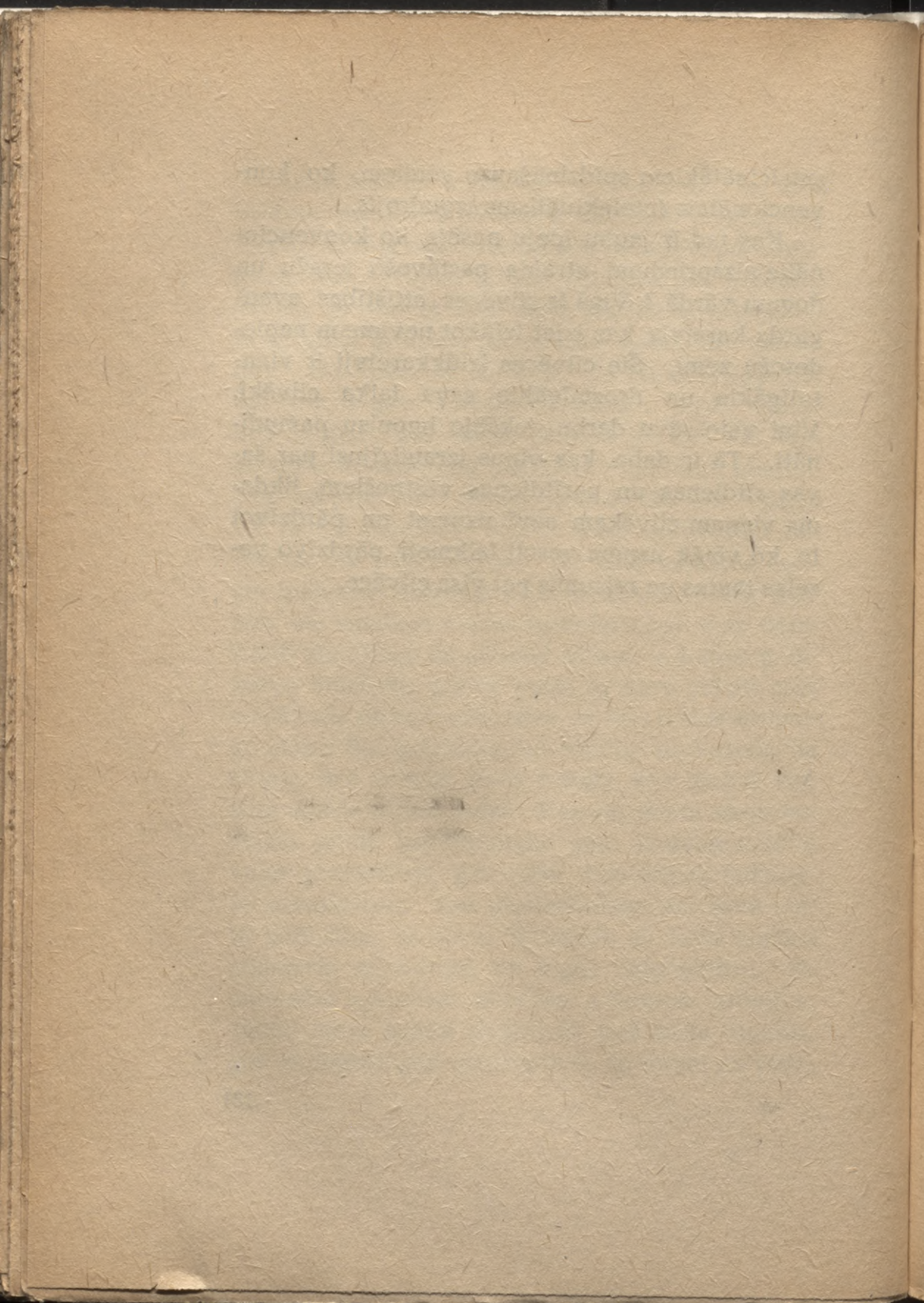
dokļa, nepazīstot attiecīgas rīcības vai teikto vārdu iekšējo motīvāciju. Izdibinot don Kichota rīcības un vārdu iekšējo motīvāciju, viņš mums vairs neliekas ne smieklīgs, ne ārprātīgs, bet neticami varonīgs un lielas ticības apgarots cilvēks. Tādēļ arī par don Kichotu un citām pasaules parādībām rodas un iesakņojas tik diametrāli pretēji spriedumi. Ir cilvēki, kas spriež par visu, izejot no vispārībā atzītu ieražu un likumu viedokļa, neievērojot iekšējo motīvāciju; tādi spriedumi, palikdami zināma konvencionālisma robežās, spriež pareizi tikai no šī konvencionālā redzes viedokļa un nevis no kādas parādības iekšējās motīvācijas. Pareizāk spriedīs tas par kāda cilvēka darbiem vai rīcībām, kuŗa mentālā sfaira būs tik lielā mērā atīstīta, ka varēs atraisīties no vides konvencionālisma un ienirt atsevišķa individa psihiskajā motīvācijā. Paliekot konvencionālisma robežās iznāk, ka visi lielie pasaules reformātori bijuši ārprātīgi. Attiecīga vide attiecīgā laikā tā arī spriež. Kultūrvēsturē ir pamācīgi piemēri. Kristofu Kolumbu viņa laika biedri dēvēja par šarlatānu un traku, par tādu pašu uzskatīja modernās medicīnas pamatlicēju Paracelzu. Te mēs varētu minēt virkni zinātnes, politikas un reliģijas vīru, kas tika turēti par prātā jukušiem un par kuŗiem pat viņu tuvākie draugi raustījuši plecus un teikuši: „Viņš tiešām traks!” Šie cil-

vēki, kas atraujas no konvencionālās dzīves plūduma, jūtas kā izšauta raķete tukšajā telpā, viņi drausminās paši savā lielajā vientulībā. Kad Zaratustra bija pabeigts, Nīcše (Nietzsche) rakstīja: „Tas ir kaut kas no nākotnes bezdibeņa, drusciņ drausmīgs, proti, savā svētlaimībā. Viss tanī ir manis paša, bez parauga, salīdzinājuma, priekšteča; kas reiz tanī dzīvojis, tas iznāk atkal pasaulē ar citādāku skatu“. Drausma vientulības sajūta pildīja Zaratustras radītāju, viņš bija viens nākotnes bezdibeņa priekšā, viņš taisījās lēcienam nākotnes bezdibenī... Viņa krūtis žņaudza baigs klusums. Viņa Zaratustra tā laika sabiedrībai bija tukša skaņa, it kā kaut kas nepieklājīgs un... smieklīgs. Viņu noklusēja viņa kādreizējie kollēgas — profesori, draugi izvairījās runāt, dienas prese neveltīja ne mazāko vērību... Nīcše (Nietzsche) rakstīja, ka piecpadsmīt gadu laikā par Zaratrustu nebija parādījusies „neviena kārtīga recenzija“. „Viņi pilnīgi mani pārprot, un tikai zvērs viņos priecājas, ka tas varēs nomest savas važas“. Draugi ieteica Nīcšiem rūpēties par savu grāmatu saturu... Nīcše (Nietzsche) bija palicis tik ļoti viens sava laika vidē, ka sevi mierinādams sacīja, ka raksta sev pašam — *mihi ipsi scripsi*. Un tomēr tā tas nebija domāts, viņš rakstīja parītam, viņš rakstīja tiem, kam ir „jaunas ausis jaunai mūzikai, jaunas acis visattālākajiem priekšmetiem“.

Raugoties no tagadnes perspektīvas, tā mūs brīdina, un liekas neticami, ka Nīcši (Nietzsche) vispāri varēja noklusēt; un kas tie bijuši par draugiem, kas varējuši ieteikt rūpēties par grāmatu saturu, jo šodien mēs esam pārlicinājušies, ka saturīgāku grāmatu par Nīcšes grāmatām nemaz nav. Un tomēr tā tas bija. Ja Nīcši nesaprata, tad tam ir savi specifiski iemesli, proti, Nīcše bija ieniris tādā esmes dimensijā, kas vēl bija aizvērtā ar septiņām atslēgām viņa laika ļaudīm. Viņi labprāt būtu klausījušies Nīcši, bet viņiem vēl nebija dzirdes. Viņi to būtu skatījušies, bet viņiem vēl trūka redzes. Ja kāds smalkas dzirdes īpašnieks stāsta par Bēthovena simfoniju kurlam, vai smalkas redzes īpašnieks par Vato detalizēto zīmējumu smalkumu aklam, tad abos gadījumos stāstītājs paliks viens ar savu stāstu, nav iespējams satvert reālītātes, ja tām trūkst attiecīgu maņu. Šai gadījumā nav vainīgs ne kurlais, ne aklais, bet vainīgs kāds trešais, kas liedzis vienam dzirdi, otram redzi. Katram jaunu ideju nesējam jābūt sagatavotam gan konvencionālai vides pretestībai, gan paša vientulības ledainajai atmosfārai. Kas pārlicinājies par savu ideju patiesību, to nevar ietekmēt ne laika biedru negatīvie spriedumi, ne vides nelabvēlība. Šo patiesību apliecina cilvēces vēstures attīstība. Jauno ideju nesēji izturējuši gan sārta ugunis, gan vajāšanu, gan izsmieklus — šo vienu no visiz-

smalcinātākiem spīdzināšanas veidiem, ko konvencionālais intelektuālisms izgudrojis.

Kas tad ir jaunu ideju nesējs, ko konvencionālie aizspriedumi atraida pastāvošo ieražu un dogmu vārdā? Viņš ir cilvēces attīstības avangarda kareivis, kas iziet izlūkot nevienam nepie-derošu zemi. Šie cilvēces izlūkkareivji ir vienu-
tulīgākie un drosmīgākie sava laika cilvēki. Viņi veic savu darbu, iekšējo impulsu pamudināti. Tā ir daba, kas viņus izraudzījusi par sa-vas rītdienas un parītdienas vēstnešiem, likda-
ma vienam cilvēkam sevī uzņemt un pārdzīvot to, ko vēlāk uzņem veseli laikmeti, pārdzīvo ve-
selas tautas un reizumis pat visa cilvēce.

PAR GRĀMATAS MISIJU¹⁾1. *Ievadam*

Šovakar gribētu kultivēt vecu ieražu, ko atzinušas visas kultūras tautas un kas nav sveša arī latviešiem: viesmīlību. Pateikdamies par jūsu laipno viesmīlību, godājamie bibliotekāri, es vislabāk darīšu, ja še, jūsu vidū, pats mazliet kļūšu par bibliotekāru un runāšu ar jums tā, it kā es ar jums būtu kopā kopš tās dienas, kad jūs uzsākat savas bibliotekāru gaitas.

Mans temats — grāmatas misija — būs mazliet neskaidrs, ja pašā sākumā grāmatas misiju nesaistīšu ar bibliotekāra misiju. Tādēļ uzskatu par nepieciešamu apcerēt ne tikai grāmatas, bet arī bibliotekāra misiju; modernos laikos bibliotekārs ir tikpat svarīgs, cik svarīgs senos laikos bija priesteris savā templī: bibliotekāram mūsdienās uzticēta misija būt par starpnieku starp mūsdienu gara svētnīcu — grāmatu — un tautu.

Iekām mēs runājam par pašu bibliotekāru, būs nepieciešami jau pašā sākumā precizēt, ko īsti apzīmējam ar vārdu misija. Mūsu valoda ir

¹⁾ Priekšlasījums bibliotekāriem 1939. g.

visai mēchanistiska, un vārdus mēs lietojam tik tikko saprotamā nozīmē. To darot, mūsu apziņa atrodas it kā pussnaudā. Mēs paliekam it kā vārdu ārpusē, mēs neizjūtam vārdu potenciālo varu. Vārds no runātāja lūpām uz klausītāja ausīm staigā it kā ietinies nomāktības miglā. Misija nozīmē tādu uzdevumu, kas cilvēkam neatvairāmi jāveic savā dzīvē; kā redzam, misija nav atdalāma no cilvēka. Misija sākas cilvēkā. Lai tas varētu kaut kas būt, tad skaidrs, ka viņam kaut kas jādara. Vai tas neizklausās dīvaini, ka cilvēks ir kaut kas, kas jāizdomā, jāizveido un jānostiprina? Misijai, kā mūsu visintimākajai tieksmei, šai cilvēka tapšanas procesā ir piešķirta liela nozīme, jo tā mūs pamudina veikt to, bez kā mēs nevaram būt.

Cilvēkā ir iedzimta tieksme kaut ko izvēlēties, kaut kam piederēt un kaut ko realizēt. Cilvēkam lielas grūtības sagādā tas, ka viņš nespēj no daudzām iespējamībām izvēlēties to, kas visvairāk izteiktu un apliecinātu viņa paša būtību.

Tagad varētu jautāt, kā atklāt savu misiju? Savā iztēlē mēs redzam daudzus veidus un, paturot prātā šo daudzveidīgo dzīves ainavu, mēs mazliet pārsteigti ievērosim, ka viens no daudzajiem dzīves veidiem mūs vairāk pievelk, otrs mazāk. Viens atbaidīs, bet cits atkal intensīvāk pie sevis aicinās. Un šis aicinājums ir tas magiskais zizlis, ar kuŗa palīdzību visdrošāk varam

atklāt savu pareizāko dzīves veidu. Šai aicinājumā ir norādījumi tam, kāda misija mums jāpilda.

Tā tad, godājamie bibliotekāri, šīs pārdomas mani pamudina teikt, ka jūsu misija, jūsu dzīves dziļākais aicinājums ir kalpot grāmatai.

2. *Bibliotēkara misija*

Mēs daudz ko esam noskaidrojuši, ja uzziņām, kādas ir cilvēka attiecības ar to darbu, ko viņš dara. Dzīve īpaši ir tā, ko mēs tai dodam un nevis tā, ko dzīve mums dod. Mēs dzīvē ienākam, nezinādami ne kamdēļ, ne kāpēc. Neatkarīgi no tās dzīves, kas mums dota, mums katram atsevišķi jārada sava dzīve; lai dzīvotu, mums vienmēr kaut kas jādara, pretējā gadījumā mums draud sabrukums. Jā, dzīve jārada kaut ko darot. Un jūs, godājamie bibliotekāri, radāt un veidojat savu dzīvi, pildot savu bibliotēkara misiju. Jūsu amats atšķiras no daudziem amatiem ar to, ka bez profesionālām zināšanām jums jābūt kultūras apgarotiem. Ko nozīmē būt kultūrāli apgarotam? Tas nozīmē, ka nedzīvām lietām, resp. grāmatām, jūs liekat dzīvot — tās pazīdami un tās sargādami.

Kā tad radās bibliotēkārs? Bibliotēkārs nav tas, kas tikai lasa grāmatas, starp bibliotekāru un lasītāju milzīga starpība. Kad radās grāmatas, tad bez šaubām radās tāds cilvēks, kas ne-

apmierinājās vienīgi ar grāmatu lasīšanu, bet uzņēmās pūles tās kolekcionēt, sakārtot, katalogizēt un sargāt. No šī cilvēka izauga bibliotēkāru profesija. Šodien bibliotēkārs savu profesiju uztver vairāk kā kaut ko bezpersonīgu, ne — personīgu. Viņš sevi uzlūko it kā par kaut kādu publiskā monumenta sargātāju. Bet katra profesija, kas sabiedrībā nepieciešama, ir izaugusi no cilvēka iekšķīgām vai ārīgām prasībām. Ja ir prasība, tad rodas vajadzība šo prasību apmierināt. Vakareiropā viena no svarīgākām garīgā cilvēka vajadzībām ir grāmata. Šai gadījumā bibliotēkārs parādās kā priesteris, kas apmierina tautas garīgās prasības.

Ja kāds no jūsu vidus uzņemtos pūles un izstudētu bibliotēkāra vēsturi, tad jūs pārsteigtī redzētu, ka bibliotēkāra mazliet pelēkais, sevī vērstais tēls cieši saausts ar kultūras vēstures atīstību. Tas būtu aizkustinošs stāsts. Bibliotēkāra cilvēcīgais tēls sociālās dzīves ainavā visskaidrāk parādās, kā jums tas labāk būs zināms — renesanses priekšvakarā. Tātad bibliotēkārs Eiropā ir vecāks nekā iespīestā grāmata. Vidus laikos nodarbošanās ar grāmatām ir vēl infrasociāla, tā vēl neparādās kā publiska nodarbošanās: tā ir latentā, savrupēja, tā norit klosteru apslēptākos kaktos, pat universitātē šī nodarbošanās nav profesionāla. Tur glabājas nepieciešamās grāmatas mācību vajadzībām tā-

pat, kā glabājas eļļas, lai ar tām iesvaidītu miesu; grāmatu sargs šai laikā nebija kaut kas sevišķs, tikai renesanses ausmas priekšvakarā sāk parādīties dzīves arēnā cilvēka tips, kas pamazām atšķiras no citiem dzīves tiptiem un beidzot izvērsas par bibliotēkāru.

3. *Par grāmatas misiju*

Bibliotēkāru, kā redzat, varam apcerēt tikai ciešā sakarā ar grāmatu; bibliotēkārs reprezentē grāmatu kā sociālu nepieciešamību, tādēļ būs vietā, ja turpmāk mēs pievērsīsimies pašas grāmatas problēmai, kuŗā cilvēks no laika strauzes un mūžīgās nerimas paglābis to, kas viņā ir nemirstīgs. Grāmatā iemūžinājies cilvēks: ja nebūtu grāmatu, tad mums trūktu pagātnes. Un cilvēks varbūt ir vienīgā būtne, kas atceras un apzinās savu pagātni, kas vēsturiski domā un kas bez tagadnes uzņem sevī tās dzīves pieredzes un pārdzīvojumus, kas norisinājušies pagātnē. Tīģeris mūža mežā vienmēr ir pirmais un pēdējais tīģeris, jo viņam nav atmiņas ne par savu pagātni, ne ilūziju par savu nākotni. Cilvēks, savu esmi saauzdams ar pagātnes pieredzēm un spārnodams ar nākotnes ilūzijām, tagadnē dzīvo padziļinātu dzīvi.

Grāmatā atklājas jēga mūsu darbam un dzīņām. Grāmata mums palīdz dzīves noteiktajā

plūsmā iegūt vietu, kas pieder mums; ja mēs to neiegūtu, mums nebūtu nekādas drošības ne par mūsu eksistenci, ne par to, ka mums ir lemta kāda misija, ko mēs un neviens cits var piepildīt. Cilvēks ir vienīgā būtne, kas ar grāmatas palīdzību var izvēlēties vietu, kas atbilst viņa spējām. Grāmata ir auglīga zeme, kuŗā mēs iesējam sevi, lai tad, no tās augot, mēs veiktu savu misiju dzīves nenoteiktajā ainavā.

4. *Kā izvēlēties grāmatu*

Būtu aplami domāt, ka mums, atskaitot mūs pašus, kāds varētu ieteikt grāmatu, kas mums visvairāk nepieciešama. To, diemžēl, neviens nevar. Kā katram, ienākot esmes sfairā, jāuzsāk cīņa par savu eksistenci, un tiklīdz mēs mitētos cīnīties, mūsu eksistence sabruktu, tāpat izvēloties savu grāmatu, mums jāuzņemas grūts ceļojums grāmatu pasaulē. Šai grāmatu Odisejā mums nav aiztaupītas ne vilšanās, ne pārbaudījumi, mums jāiztur daudz, mums jābūt pacietīgiem līdzīgi tam Florences mūkam, kas lielā pašreizējā un pacietībā visu dzīvi ziedoja batistērijas durvju izveidošanai. Un šai vientuļajā Odisejas laikā mūsu sirdī, mūsu būtībā iekvēlosies tās slāpes, kas mums visdrošāk norādīs ceļu uz to grāmatu, kas mums nepieciešama. Un šī grāmata, kas mums šķiet visvairāk nepieciešama, ir mūsu grāmata, to mēs izvēla-

mies citu vidū un to paturam. Un šīs izraudzītās grāmatas misija ir — veidot no katra cilvēka to, kas viņa būtībā ir visīstākais. Varētu teikt, ka bez grāmatas nav cilvēka, jo kultūras cilvēks top caur grāmatu.

5. *Cilvēka un grāmatas attiecības*

Kultūras cilvēka dzīvē, kā mēs redzam, grāmatai piešķirta visintimākā vieta. Tās uzdevums ir vairot mūsu dzīves apziņu. Monteņs skaisti teicis: „Ja es lasu grāmatas, tad es tais meklēju tādas zināšanas, kuŗās ir runa par manis paša pazīšanu, un kas mani māca labi mirt un labi dzīvot“. Mūsdienās cilvēka attiecības ar grāmatu ir visai nenoteiktas un nedrošas. Cilvēks satiekas ar tādām grāmatām, kuŗas prasa viņa profesija; profesionālās grāmatas ir bezpersonīgas, tās kalpo utilitāriem, ārējiem mērķiem. Cilvēks satiekas ar personīgām grāmatām, kuŗas kalpo viņa iekšķīgajiem uzdevumiem. Profesionālā grāmata ir līdzeklis, personīgā — pašmērķis. Vispilnīgāk cilvēks sevi realizē attiecībās ar grāmatu, ko mēs ne tikai lasām un glabājam, bet ar ko kopā dzīvojam. Un dzīvot ar grāmatu kopā nozīmē tai uzticēt savas domas, savus pārdzīvojumus, savas patiesības un visapslēptākās tieksmes. Tādā kārtā rodas mijiedarbība starp to pasauli, kas iemūžināta grāmatā un starp to, ko mēs konkrēti pārdzīvojam sevī.

Šais attiecībās mēs pārlicināties, ka grāmata ir kaut kas dzīvs, tā pati sevī potenciāla.

Grāmatas vēsture ir cilvēka garīgās attīstības vēsture: tas ir stāsts par cilvēka iekšīgo evolūciju, par tā zaudējumiem un uzvarām, par tā dižumu un niecīgumu. Daudzas cerības, kas izteiktas grāmatās, ir piepildījušās, bet daudzas vientuļas, ieslēgtas savā grāmatu pasaulē, gaida vēl savu piepildījumu un savu sapratēju. Daudzas grāmatas bez cerībām ir zudušas, daudzas gaida savu augšāmcelšanos.

6. *Konflikts starp grāmatu un lasītāju*

Nebūsim pārāk steidzīgi, nepaiesim gaŗām tam konfliktam, ko mūsdienu cilvēks pārdzīvo, saskaŗoties ar grāmatām. Ieskatīsim, ka grāmata var pārvērsties arī par mūsu iznīcinātāju. Konflikts starp grāmatu un cilvēku rodas tai mirklī, kad cilvēks nespēj izšķirties un nezina to, kas viņam vajadzīgs. Nenoteiktība. Apātija. Lūk, iemesls, kādēļ reizēm cilvēks, atrodoties grāmatu vidū, jūtas it kā pazudis. Lai tas tā nebūtu, jāiegaumē par visām lietām viena lieta: cilvēkam jābūt oikomiskam. Mūsu atmiņa sevī ietelpina visai maz, tai grūti nākas sevī uzglabāt savas idejas, nerunājot nemaz par svešām. Pārslogojot savu atmiņu svešām idejām, mēs zaudējam līdzsvaru starp mūsos un grāmatā esošo pasauli. Līdzsvars nepieciešams starp šīm

divām potencēm, pretējā gadījumā neizbēgams konflikts. Agrākos laikos, kad grāmatas iespiešana bija grūta māksla, grāmatu bija maz, bet cilvēkam laika daudz. Tagad gluži otrādi — grāmatu daudz, bet laika maz. Un tā iznāk, ka nespējam izlasīt to, kas būtu jāizlasa. Šādi apstākļi mūs pamudina grāmatu lasīt ātri, steidzīgi, nevērīgi un neuzmanīgi. Šī steiga grāmatu atālina no mums, un mēs tai kļūstam sveši. Tādēļ cilvēkā mostas niknums pret to, ko viņš nespēj, proti, viņš ienīst savu nespēju piederēt grāmatai, viņš kļūst vai nu par pesimistu, vai, sliktākā gadījumā, par ciniķi.

7. Ko drīkstam saukt par grāmatu

Augšā aprādīto konfliktu mēs neatrisināsim, ja steigā mēģināsim izlasīt visas bibliotēkās un grāmatnīcās sakrātās grāmatas. Veltīgas pūles! Tas ir tāpat, it kā mēs taisītos lidot bez spārniem. Mums draud kritiens, un šī krišana ir sāpīga, ja tā ir morāliska krišana. Tādēļ beigās rodas jautājums, kas tad ir grāmata? Iekām par to nedomājam, mums liekas, ka grāmata pati par sevi saprotama lieta, ka tā neprasa sevišķus paskaidrojumus. Akvinas Toms ir teicis: kamēr nedomā, tikmēr Dievs liekas pazīstams, bet tiklīdz nogrimstam meditācijā, tas kļūst it kā par nepazīstamu Dievu. To pašu varētu teikt par grāmatu. Kamēr par to nedomājam, tikmēr tā mums šķiet

pazīstama, bet tiklīdz mūsu prāts grib sataustīt tās būtību, mēs pārsteigti pārlicināmies, ka esam dzīvojuši nepazīstamu lietu vidū. Mūs sagrābj dīvainas bailes, mēs skatāmies it kā vistuvākā cilvēka acīs, bet to nepazīstam. Lai pazītu, tad mums jāmeklē lietu būtība, proti, tās īpašības, kas var būt tikai šai lietai un nevienai citai. Par grāmatām nevaram saukt visus tos izdevumus, ko jūs, godājamie bibliotēkāri, esat savākuši un sargājat savās bibliotēkās, un tos, ko pakalpīgi izdevēji no spiestuvēm izmet gandrīz katru dienu. Grāmata ir kaut kas smagāks, kaut kas dziļāks un kaut kas sevī noslēpumaināks.

Priekš vairāk nekā divdesmit trim gadsimtiem Platons teicis, ka grāmatas būtiskā pazīme ir, ka tā vienmēr saka to, kas tai jāsaka. Grāmatai tāpat ir ko teikt un tā neatkārto jau agrāk sacīto.

PĀREJAS LAIKMETA CILVĒKS

Pārejas laikmeta psiholoģiju, varbūt, vispareizāk raksturo Plīnija Jaunākā devīze: „*Nihil desperare, nulli rei fidere*”. Nav vērts ne izsamist, ne ko cerēt. Rudens saules staros pastaigājas gudrais un melancholiskais romietis. Viss viņa mūžs ir sagatavošanās aiziešanai no dzīves. Viņu neuztrauc doma par dzīves īsumu. Gluži otrādi, tās īsumā viņš redz tās skaistumu. Šai atziņā skan mierinājums. Ko grib mierināt dižciltīgais Romas patricietis? Kas viņu satrauc šai atvasaras melancholiskajā dienā? Šai stoiciskajā mierā jūtams kāds nemiers, kam vajadzīgas mierinātājas domas. Veselais taču nedomā par zālēm. Plīnija stoiciskajā mierā ir vairāk aizturēta nemiera un klusas tragēdijas nekā Sofokla tragēdijās. Šai mierinājumā ir dzirdamas bailes no nāves. Kam dzīve skaista, tas grib tās mūžību. Dziļu, dziļu mūžību, kā to teicis Nīcše (Nietzsche). Nodošanās ikdienas pārmērīgai baudīšanai vienmēr ir norādījums tam, ka baudītājs lāgā netic nākošajai dienai. Tāda pat rudens dienas noskaņa valda arī Marka Aurēlija darbos. Romas impērijas saule rietēja, un tās stari apmirdzēja tikai augstākās ga-

lotnes, bet līdzenumi un dziļākās ielejas jau grima tumsā. Marks Aurēlijs, stāvēdams sava laika augstākajā kultūras galotnē, juta šīs saules norietu un bailēs no tumsas rakstīja savu dienas grāmatu, kuŗā viņš sevi mierināja, ka dzīve ir tikai ēnu valstība, ka nav vērts saistīties ar dzīvi, ka jātiecas atbrīvot dvēseli no visa, kas to iesaista zemes dzīvē. Marku Aurēliju jau vairāk nekā Plīniju vajā nāves domas: „Vienmēr uz sevi skaties kā uz mirēju (2. gr., 21)”. Viņam nav ticības, viņa cīņu neapgaro vairs lieli ideāli, viņš ir noguris, viņš grib atpūtu, viņš vairs netic cilvēka spējām, netic, ka tas kādreiz varētu dzīvot ideālu dzīvi: „Neceri, ka kādreiz varētu realizēt Platona republiku (IX, 39)”. Visa viņa norūpe ir veltīta savas dvēseles mierināšanai un novērošanai. „Būt par savas dvēseles valdnieku, apslāpēt visas vēlēšanās” (IX. 7). Viņu vairāk interesē personīgās dvēseles nekā impērijas liktenis. Marka Aurēlija izmisums ir bezmērīgs, viņa ciešanas ir postošas, bet viņš tās neizrāda, viņš aizslēpjas aiz stoiķa bruņām, viņš aicina sevī nogalināt visas vēlēšanās, visas kaislības, visas jūtas. Ja Marks Aurēlijs arī neaicina izdarīt fizisku, tad katrā ziņā garīgu pašnāvību. „Esiet bezjūtīgi, esiet līdzīgi akmeņiem”. Tas tomēr praktiski nozīmē iznīcināt savu iekšķīgo dzīvību, kļūt par nedzīvu materiju, kļūt par akmeni.

Šī pārejas laikmeta tragika skar arī cilvēku posmā priekš otrā pasaules kara. Arī šis cilvēks sevī noslēdzis kādu attīstības posmu un meklē ceļu uz šo pasauli, kurai šodien vēl nav vārda, par kuru vēl nav noteikta priekšstata, kas vēl nav tapusi nākotnes miglājā, bet tikai iztēlē eksistē kā šķitums. Savāds smagums, savāda melancholija, savādas bailes pilda priekš kara laikmeta labāko cilvēku dvēseles. Mūsu laikmetā nav lielo mierinātāju, kādi bija romiešiem Senekas, Marka Aurēlija, Plīnija Jaunākā personā. Mūsu laika domātāji runā tiešāk par savu bojā eju, par savu nenovēršamo likteni. Drīz pēc pirmā pasaules kara Eiropas prātus satrauca Osvalda Špenglera (Spengler) ievērojamā grāmata „Rietumzemes bojā eja”. Šī grāmata radīja visdažādāko atbalsi, radās tās iztulkotāji un kritizētāji. Pār Špenglera galvu nolija vesela pārmetumu un kritiku krusa. Taču būtiskāko Špenglera filozofijā neuztvēra: neuztvēra viņa bailes no bojā ejas, neuztvēra viņa norūpes par Eiropas dvēseles likteni.

Kas tad ir viņa prasītais cēzarisms, ja ne tā valsts iekārta, kurai nākotnē būs lemts šodienējo chaosu veidot noteiktās formās, tais ielejot jaunu saturu, kultūrai piešķirot jaunu spraigumu un dodot tālāku organisku attīstību. Špenglers no Senekas, Marka Aurēlija, Plīnija Jaunākā un citiem pārejas laikmeta filozofiem un rakstnie-

kiem atšķiras ar to, ka viņš pārpersonīgo problēmatiku stāda augstāk nekā personīgo un meklē glābiņu visai Eiropas kultūras dvēselei. Viņš savu grāmatu raksta „rītdienas ceļu meklētājiem” (Unterg., 1923., 124. lpp.). Viņš neaizver acis vēstures baigās liktenības priekšā, bet lielā vīrišķībā gremdējas tās dzīlēs un mums runā skarbu, taisnu un pravietisku valodu. Mūsdienų pārejas laikmetu, kas turpinājās līdz otram pasaules kaņam, raksturo kultūras organiskā procesa apstāšanās, tās vietā stājies civilizācijas stingums, intelektuālā prostitūcija. „Civīlizācija ir visārējākie un vismākslotākie stāvokļi... Tas ir neatsaucams gals”... (43—44). Dabiskās dzemdēšanas vietā stājās mākslota konstrukcija. „Kultūra un civilizācija ir kāda dvēseliskuma dzīva miesa un tā mūmija. Kultūras cilvēks dzīvo virzienā uz iekšieni, civilizācijas cilvēks — uz ārieni, telpā starp ķermeņiem un faktiem” (453). Špenglers (Spengler) asi apziņā paceļ organiskās radīšanas svarīgumu un mēchanistiskās civilizācijas vietā liek mūžam topošo kultūras jēdzienu. Ne prāta tirannijai jāvalda, bet radošajiem dabas impulsiem. Prāta tirannija pēc Špenglera domām visskaidrāk civilizētā pasaulē izpaužas tā saucamo eksakto zinātņu dialektikas pierādījumu, pieredzes cēlonības kultā. „Ar savu metožu izsmalcināšanu eksaktā zinātne iet pretī pašiznīcībai . . . Divi gad-

simti zinātnisku orgiju — un tad jau pietiek. Nevis atsevišķam individam, bet kultūras dvēselei visa tā pietiek" (551—552). Meistaru vietā stājas amatnieki, domātāju vietā intelektuāli papagaiļi, radošo cilvēku vietā mēchanistiski roboti, kas vairs nedomā paši sevī, bet viņu vietā domā kāds cits. Vārdu sakot, agrāko tautu vietā stājas lielpilsētnieku masas, kuŗās apsīcis organiskas augšanas process. Nozīmīgu lielu cilvēku vietā stājas nenozīmīgie, mazie; atjautīgo un praktisko cilvēku vietā stājas aģitācija un propaganda, kuŗai nav cita mērķa kā uzurdīt un satricināt padibenes. Netiek vairs meklēta kvalitāte, bet kvantitāte. (Precīzs un nemaldīgs boļševisma raksturojums, pārejas laikmeta visdziļākais simptoms. Špenglers to palīdzējis mums apzināties un vēl šodien to palīdz iekšķīgi pārvarēt). Patiesās izglītības vietā stājas intelektuālās izglītības vīriešu prostitūcija rakstos, un tā saucamie izglītotie nav nekas vairāk kā šīs intelektuālās prostitūcijas upuŗi. Antīkās kultūras norieta laikmetā valdīja rētorika, par naudu pērkama runas māksla, kas kalpoja visdaŗādākiem tumšiem nodomiem. Tāpat Eiropas kultūras norieta brīdī visattīstītākā lieta ir ŷurnālistika, kas iezīmē caurmēra cilvēka garīgo bagāŗu. (Kas tad bija pēckaŗa pasaules prese, ja ne vistumŗāko cilvēku varas ierocis, demagoģijas un visādu civīlizācijas samazgu re-

zervuārs? Pietiek pašķirstīt kaut vai Amerikas, pirms Hitler'a Vācijas, Anglijas, nerunājot nemaz jau par Padomju presi, kas jāuzskata par pārejas laikmeta visdemagoģiskāko un melīgāko iespīestā vārda apgānīšanu). Pasaule no dienas uz dienu grima dziļākā nihilismā. Špenglers bija viens no pirmajiem, kas nacionālsociālismu uzskatīja par veselīgāko pasaules uzskatu nākotnes sabiedrības veidošanā. 1933. gadā viņš savas grāmatas „*Jahre der Entscheidung*” ievadā saka: „*Niemand konnte die nationale Umwälzung dieses Jahres mehr herbeisehnen als ich*”. — Neviens vairāk par mani nav ilgojies pēc šā gada nacionālā apvērsuma. 1918. gada revolūciju esmu ienīdis no pašas pirmās dienas, tai mūsu tautas vismazvērtīgākā daļa nodeva spēcīgos, neizlietotos elementus, kas 1914. gadā bija sacēlušies, jo gribēja piepildīt savu nākotni un viņiem bija tiesības uz to (*Einleitung*, 7.). Špenglers (Spengler) savas dvēseles dziļumos nicināja boļševismu, pasaules posta vairotāju, viņš cīnījās pret šiem zemo instinktu ekspluatātoriem. Nacionālsociālismā Špenglers redzēja tautas cīņu par savu lielumu. Pēc viņa domām nākotnes Vācija vairs nebūs vēstures objekts, bet subjekts, proti, tā, kas pati veidos savu likteni, dzīvos savu organisko dzīvi. Un viņš paredz lielu cīņu gadus, izšķirēju cīņu gadus, un viņš brīdina mīkstčauļus un ērtību mīļo-

tājus teikdams: „*Indessen, wer nur Behagen will, verdient es nicht, da zu sein*“. — Bet kas grib tikai ērtību, nepelnī, ka dzīvo. —

Špenglers (Spengler) nav pasīvs melancholiķis, nav norūpējies tikai par savu individuālo likteni, bet par visas Vakareiropas kultūras dzīvību, par tās glābšanu. Tādās pašās norūpēs ir otrs mūsu pārejas laikmeta lielākais cilvēks — Merežkovskis. Arī viņa norūpes nav tik lielā mērā saistītas ar savu individuālo kā ar visas Krievijas likteni. Merežkovskis asi apzinās un pravietiski redz Krievijas bojā eju jau sākot ar 1900. gadu, un ar katru gadu viņa noģidas vairāk un vairāk apstiprinās. Savu paredzējumu nojautu varā atrazdamies, viņš uzraksta savu interesanto grāmatu „Slimā Krievija“, kas, manuprāt, ir vērtīgākais dokuments visā Krievijas literatūrā par krievu tautas norietu, par tās nenovēršamo katastrofu, kāda to piemeklēja 1917. gadā Oktobra revolūcijas notikumos. Viņš pirmais runā par chaosu krievu garīgajā ķermenī. „Svētais Kristofers nepazīna jaunekli Kristu, ko nesa uz saviem pleciem. Vai arī Krievija, aklais milzis, neredz, ko nes, — tā tikai zaudē spēkus zem baigā smaguma, tā tūlīt nokritīs nospiesta? Neredz Krievija, kas sēd viņai uz pleciem, — Jauneklis Kristus vai Antikrista kucēns (Kop. r. 1911., XII., 180. lpp.). Kas tad ir šis „Antikrista kucēns“, ja ne Ļeņina sludinātais pagrīdes boļ-

ševisms. Merežkovskis redzēja, ka Krievija revolūcijas laikā neatdzimst svētā garā, kā domāja tā laika krievu inteligence, bet gan noslāpst, nomirst zvēra garā. Un Merežkovskis bija viens, kas jūta, ka Krievija vēl dzīva tiek aprakta. „Kliedzu, klauvēju — un neviens nedzird, jau uzbērtā zeme mani noslāpējusi. Vairs nevaru kliegt, nav balss. Zeme mutē”. (Ibid, 188. lpp.). Merežkovskis viens zināja, un tādēļ viņa cilvēciskais liktenis bija vēl smagāks, nebija vēl ausu, kas to uzklausītu, nebija acu, kas to redzētu, viņš ne tikai tēloja dzīvi, bet arī redzēja, kas notika dzīvē. Ja Špenglers ir norūpēs par visas Eiropas dzīvo dvēseli, tad Merežkovskis ir norūpēs par krievu tautas dzīvo dvēseli. Viņš vērs savu lasītāju uzmanību uz Leonidu Andrejevu un parāda, ka tā saucamais revolūcionārisms ir krievu tautas kaps. Leonida Andrejeva varonis Sava ir postītājs, īsts boļševika prototips. Viņš grib izpostīt veco pasauli apgalvodams, ka nekā nav iespējams uzcelt uz vecās pasaules pamata, jo tas būs tikai vecās pasaules turpinājums. Vecā pasaule jānorok līdz pašiem pamatiem, vajadzīgs, lai tagadējais kailais cilvēks paliktu kails uz kailās zemes. Tad viņš iekārtotu jaunu dzīvi. Zemi vajaga padarīt kailu, iznīcināt visu: vecās mājas, vecās pilsētas, veco literatūru, veco mākslu... Ticiānus, Šekspīrus, Puškinus, Tolstojus. No visa tā viņš taisās sakraut lielisku

sārtu un to apliet ar petroleju. Nepieciešama pasaules pārveidošana, citādi nevar. Vajaga iznīcināt visu, un viņš draud visu to izdarīt īstenībā.

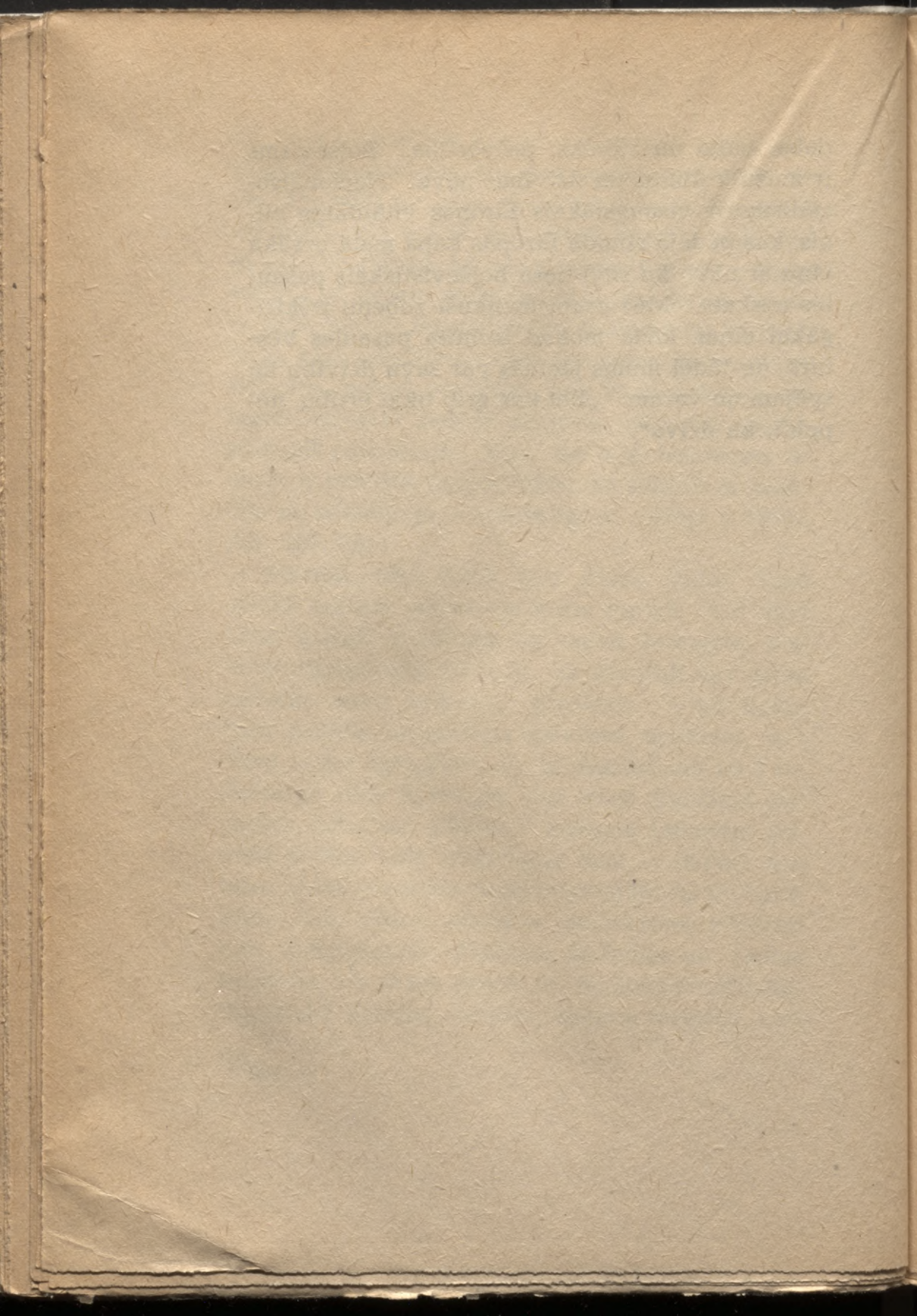
Ar ko šie cilvēki Oktobra revolūcijā sāka postīt pasauli? Dievs ir tā ass, ap kuŗu neredzami griezās līdzšinējā cilvēces kultūra, un šie nihilisti vispirms sāka ar Dieva iznīcināšanu cilvēka apziņā: laupīt cilvēkam Dievu nozīmē laupīt viņam visu un to kailu atstāt uz kailās zemes. Oktobra revolūcijā piepildījās Dostojevskas pareģojums, jo ar Ivana Karamazova muti viņš saka: „Vispirms jāiznīcina cilvēcē ideja par Dievu — lūk, ar ko jāsāk”. Un boļševiki šo Ivana Karamazova ieteikumu arī reālizēja īstenībā. Viņi krievu tautu sāka nogalināt no iekšienes, un tā neatdzima svētā garā, „bet gan noslāpa, nomira zvēra garā”, kā paredzēja Merežkovskis. Merežkovskis visraksturīgākais pārējas laikmeta cilvēks: viņš jūt, viņš zina, viņš redz, kas notiks nākotnē, viņš neslēpj savas bailes no bojā ejas mierinājumā, kā to darīja romiešu patricieši, sildoties savas kultūras norieta saulē.

Merežkovskis gan uzmeklē romiešus, šā saules norieta romiešus, bet viņš nerod mierinājumu savām bezgalīgajām skumjām, savai pārējas laikmeta tragiskajai dvēselei. Vientuļā Merežkovska tragēdija mūs aizgrābj jo vairāk tādēļ,

ka viņš nemeklēja nekādus līdzekļus savu ciešanu remdināšanai, bet gan savās atvērtajās rētas lēja etiķi un bēra sāli, lai savas tautas postu vēl asāk, vēl dziļāk sevī pārdzīvotu. „Ak vai es visu to rakstu kā uz grimstoša kuģa raksta vēstuli, lai ieliktu aizkorķējamā pudelē un iemestu jūrā: varbūt aizpeldēs līdz krastam un kāds izlasīs, kad rakstītāja vairs jau nebūs dzīvo vidū. Atzīstos, nekad un nekur līdz tādai pakāpei kā tagad Krievijā nebija apgāzta izžodzītā patiesība par revolūciju. Viss, ko bija iespējams izdarīt, ir izdarīts, lai pierādītu, ka reliģija ir reakcija un revolūcija — antireliģija” (Kop. r. 1911., XII. 227. lpp.).

Merežkovska vairs nav dzīvo vidū. Viņš priekš dažiem mēnešiem miris Parīzē. Un viņa nāve varbūt jāuzskata par sava laikmeta visvientulīgākā cilvēka nāvi, tik vientuļi nav miris neviens sava laikmeta pravietis. Viņš ticēja tiem pašiem organiskās dzīvības spēkiem, kādiem ticēja Špenglers, un to atdzimšanā viņš redzēja ne tikai Krievijas, bet visas kultūras pasaules dzīvības glābiņu. Pārejas laikmeta cilvēks šodien ieiet izšķirīgajā fazē — dzīvot vai mirt. Mēs esam šīs cīņas līdzdalībnieki un liecinieki. No vienas puses — boļševisms, civilizācija, mehanisms, nihilisms, individa un tautas negācija, no otras puses — nacionālsociālisms, organiskā dzīvība, kultūra, sociālā taisnība, pati

daba, tauta un cilvēks: pašvērtība. Boļševisms ir mūsu kultūras un dzīvības nāve. Nacionālsociālisms ir visaugstākais Eiropas vitālītātes vilnis, kas pēdējā stundā Eiropas kapa malā uzsāka cīņu ar nāvi, ko sevī nesa boļševistiskais pasaules uzskats. Mēs esam izvilkuši zobenu izšķirīgākai cīņai, kāda jebkad izcīnīta pasaules vēsturē, un tādēļ mums jācīnās par savu dzīvību kā spējam un varam. „Bet kas grib tikai ērtību, nepelnī, ka dzīvo“.

XI

EIROPAS GARA SIMBOLS

Es gibt zwei friedliche Gewalten auf der Welt: das Recht und die Schicklichkeit. Goethe.

Ceļotājs mājās pārved tikai dažus spilgtus pārdzīvojuma fragmentus. Cilvēka iekšiene iekārtota tā, ka tā uztver un neaizmirst tikai to, kas to skaņ personīgi, vai nu pozitīvā vai arī negatīvā nozīmē. 1932. gada rudenī man bija izdevība pavadīt dažas dienas Berlīnē. Es apmeklēju mūzejus, slavenu vīru kapus un citus vērā liekamus Berlīnes pieminekļus. Man toreiz likās, ka esmu kļuvis par kāda romāna varoni un pārdzīvoju to, ko kādreiz biju lasījis. Manus soļus bija apturējusi Tīrgartena tuvumā kāda statuja, kas bija veltīta Ģētes (Goethe) piemiņai. Zaļo koku lapotnes fonā baltais marmors saules staros apžilbināja skatītāja acis, kaut kas pārvarīgs un nereāls šķita šai Ģētes piemeklī. Mani pirmo reizi satrauca pārdzīvojums, dziļāks nekā tas, ko bija izraisījušas Ģētes (Goethe) grāmatas. Tā bija Ģētes (Goethe) zeme, še bija dzīvs viņa gars. Daudz vēlāk, kad atkal noliecos pār Ģētes (Goethe) grāmatām, man likās, ka es tās lasu pirmo reizi: cilvēka radītā pasaule mūs skaņ kā dzīva tikai tai brīdī, kad esam sapratuši pašu cilvēku. Tas bija noti-

cis ar mani Berlīnē: cilvēks Ģēte iznira manu acu priekšā. Viņš bija augšāmcēlies manā garā: es jutos šūpojamies viņa pasaules ritmā. Un tiklīdz mani iespaidi kļuva par domām, es noskārtu, ka tās bija pavisam citas domas par Ģēti (Goethe) nekā iepriekšējās. Es redzēju, cik daudz nepareizības bija gan Ģētes (Goethe) slavinājumos, gan viņa paļājumos. Ģēte (Goethe) man arī ilgāku laiku bija licies nevis kā dzīvs cilvēks, bet gan kā kaut kas sastindzis, kā kaut kas neiespējams un neizskaidrojams. Bet tad es sapratu citu patiesību: Ģētes (Goethe) ģenijs sevī bija ietvēris mūžīgo jaunību, kas būs tuvs visiem gadu simtiem. Viņš ir apzinīgas garīgās piepūles un dzelžainas gribas veidojums. Tas, kas man pirmo reizi likās Ģētē mūžīgs, bija viņa garīgās morāles dziļums. Tas nav meklējams viņa dotību pārpilnībā, ar kuŗām to apveltījusi daba, bet gan spējā izveidot šīs dotības. Ģētem (Goethe) bija izdevies visā dziļumā uztvert cilvēka likteni, ko Grieķijā varbūt vienīgi ir spējis Sofokls savā traģēdijā Oidips, kas līdz cilvēces beigu cēlienam aizkustinās cilvēku sirdis. Eiropas garīgajā dzīvē Ģēte (Goethe) pirmais ieskaitīja cilvēka dvēseles dziļumu. Varbūt šo viņa dziļumu varētu salīdzināt vienīgi ar pusmītiskajiem grieķiem — Herakleitu, Pitagoru un grieķu kultūras norieta simbolu Plotinu. Ģēte (Goethe) izteicis ne tikai ģermāniskās dzīves dziļākos dvē-

seles noslēpumus, bet arī visas pasaules. Ar Faustu viņš mūs tuvina pasaules dvēselei, šai vienībai, no kuŗas izplūst individuālā dvēsele un kurp tā tiecas no jauna atgriezties. Tā ir faustiskās dvēseles būtība. Un mēs gribam, lai tā būtu un aizvien paliktu faustiska. Ģēte ar sava ģenija spēku mūsu apziņā pacēlis kultūras un dabas vērtības. Viņa ģenija dižums nav izskaidrojams ar kādu atsevišķu gadījumu, bet gan ar visas cilvēces dabu.

Ģēte (Goethe) dzīvoja laikmetā, kad ģermāņu gars prasīja pilnību. Vērtēja ne spējas pašas par sevi, bet gan šo spēju veikumu. Šis laiks Vācijā atgādina to pašu garīgo atmosfairu, kas bija valdījusi Perikla Atēnās. No individa neprasiĶa to, kas viņš ir, bet gan to, ko viņš veic. Tai laikā Vācijā par visu sprieda ar vēsu objektivitāti un nez', vai mūsdienu cilvēka gars šo objektivitāti spētu izturēt. Tai laikā Vācijā valdīja tīri fanātiska objektivitāte: Mārtiņa Lutera reforma šo objektivitātes garu bija veicināĶusi un to cītīgi izkojis Kants un Hēgelis. Neatzina neko, kas loģiski nebija motivēts. Bet šī racionālā pieeĶa runāja pretī cilvēka dabai, un praktiskajā dzīvē gars meklēja citu izpaudumu. Ģēte par spīti sava gara objektivitātei ieskatīĶa cilvēka dabas duālistisko principu. Viņa radītā pasaulē blakus labajam cīnās ļaunais, blakus samērīgajam mīt pārmērīgais, blakus Faustam darboĶas

Mefistofelis. Šis Ģētes ieskats ir tas, ko gadu tūkstoši nepārveidos un nekādas gaumes revolūcijas nesagraus. Še viņš atklājis dabas būtību, mēs to varam atzīt vai neatzīt, bet tā savos pamatos paliek negrozāma, neizdeldējama.

Divi dzīvākie un spontānākie vācu domātāji — Nīčše un Špenglers — Ģēti atzīst par savas domāšanas pamatu. „... Mēs labāk darītu, ja beigtu domāt, ka mēs varētu pārspēt Ģēti” (Nietzsche). „Neviens karavadonis, neviens diplomāts, nerunājot jau nemaz par filozofiem, nav jutis tik tieši vēstures tapšanu kā Ģēte” (Špenglers).

Mūs neatvairāmi interesē Ģēte (Goethe) taisni šais dienās, kad pasaules apvēršnos blāzmo kaŗa ugunis un cilvēces vēsture top ārkārtīgās ciešanās un spraigumos. Mums jo nepieciešamāks Ģēte (Goethe) tādēļ, ka viņš visā savā dzīves laikā visvairāk apliecinājis tagadnes cilvēku. „Kas tu esi tagad, un kas tu esi šeit?” Tas ir Ģētes nemitīgais jautājums. Viņš raudzīja visus savus garīgos spēkus veltīt tagadnes dzīvei. Cilvēka nozīme slēpjas nevis aiziešanā no tagadnes, bet gan savu spēku veltīšanā tagadnei — prast būt tur, kur tu esi visvajadzīgāks un noderīgāks. Šī nopietnā attieksme pret tagadni viņu pasarga no tām pārmērībām un sapņainības, kurā bija iestiguši romantiķi. Tikai tagadnes zemē cilvēks var būt auglīgs —

iruchtbar. Ja šī tagadnes zeme laupīta, tad nav iespējama ne personības realizācija, ne kādas dziļākas dzīves jēgas atklāšana.

Un jo sevišķi tādēļ Ģēte (Goethe) mūs interesē, ka viņš dzīvoja ne mazāk ārkārtīgos apstākļos kā tagad mēs. Pār Ģētes galvu vēlās notikumi, kam bija lemts veidot vēlākos gadu simtus: lielā franču revolūcija un Napoleona kari. Mēs zinām no viņa biogrāfijas, ka Ģēti maz interesēja politiskie jautājumi, kaut gan viņam kā atbildīgam valsts vīram nācās saskarties konkrēti ar valsts uzdevumiem. Tomēr Ģētes (Goethe) nostāja arī šai ziņā mums nav noslēpums. Viņš valsts dzīvi uzskatīja par nopietnu lietu, ko var kārtot un veidot tikai augstas kvalitātes cilvēki. Ģēte (Goethe) vienmēr bija ģeniālo un gudro valdnieku pusē, viņš savu apbrīnu neliedza Napoleonam, kas bija iekarojis Vāciju. Viņš Napoleonā bija pazinis pats sevi un Napoleons sevi — Ģētē (Goethe). Viņu savstarpējais apbrīns ir tā laika cilvēces kalngalu sastapšanās un saprašanās — visretākā lieta cilvēces vēstures attīstībā. Viņi viens otru bija sapratuši, un tas, lūk, ir tas pamats, uz kuŗa šie abi sava laika lielie vīri bija nostājušies. Ģēte (Goethe) Napoleonā neredzēja nekā diletantiska, nekā ārišķīga, bet vīru, kas bija izgājis realizēt Eiropas garu, vīru, kas nesa Eiropu pāri Eiropas robežām. Toreiz Ģēti nesaprata, viņa tautas brāļi to uzlūkoja pat par

vācu lietas nodevēju, bet viņš zināja, ka pār tautām var valdīt tikai patiesi lielais, kur šī lieluma trūkst, tur iestājas tautu bojā eja un nāve. Franču revolūcijas notikumi Ģēti (Goethe) bija skāruši varbūt dziļāk kā neviens cits politisks notikums pasaules vēsturē. Nīcše cildina Ģēti jau tādēļ vien, ka viņš pret franču revolūciju bija izjutis šausmas un nicinājumu. Ģēte (Goethe) šai ziņā ir vienīgais izņēmums lielo vācu vīru vidū; viņš neizrādīja ne apbrīnošanu, ne entuziasmu par notikumiem Francijā. Mums zināms, ka savu apbrīnu un entuziasmu izteikuši viņa laika biedri — Vīlands, Herders, Kants, Fichte. Kas pamudināja Ģēti (Goethe) novērsties no franču revolūcijas un kāds pamats bijis šai viņa rīcībai? *Sturm und Drang* posmā paša Ģētes (Goethe) tieksmes ir revolūcionāras, protams, vairāk sociālā nekā politiskā nozīmē. Ģēte sludināja un aizstāvēja individa dabiskās tiesības, viņa pašnoteikšanos. Viņš nostājās pret rigorozo prāta un likuma tiranniju, un šīs tirannijas atcelšanu viņš prasīja dzīves tiesību vārdā. Viņš redzēja, ka cilvēku nomāca gan kristīgo askētiskā morāle, gan sociālo likumu šaurība. Viņš, protams, nenoliedza likumu nozīmi sabiedriskā dzīvē, bet gan vērsās pret to šauro nozīmi, prasīdams dabas tiesību ievērošanu. Tātad Ģēte (Goethe) savā laikā izcīna to pašu cīņu, ko jaunākā laikā izcīna tā saucamā dzīves filozofija, kas intelekta darinājumu

vietā grib likt dabas darinājumus, kas robota vietā grib atdzemdināt cilvēku. Ģētes (Goethe) simpatijas spontāni saistījās ar visu to, kas izrietēja no cilvēka dabas būtības, kas ietekmēja un pārveidoja sociālās un morālās konvencijas. To viņš pauž Ģöcā, Faustā, Egmontā un citos darbos. Viņš neskopojas ne kritikām, ne skarbiem vārdiem, izsakoties par sava laika caurmēra cilvēku. Bet šai Ģētes kritikā un skarbajos vārdos nav nekā ārdoša, viņš ir audzinātājs, viņš atrodas cīņā ar sava laika caurmēra garu. Šai sabiedriskās dzīves veidošanas cīņā Ģēte (Goethe) saglabā pareizu mēra izjūtu. Viņš aizstāv tezi, ka bez tiesībām un takta nevar pastāvēt ne valsts, ne reliģija, ne sabiedrība, ne atsevišķs indivīds. Takta izjūta (*Schicklichkeit*) ir īstas kultūras būtība. Eiropā pirms Ģētes (Goethe) pazina tiesības, bet nepazina takta izjūtu. Grieķu kultūra mācīja taktu; Ģēte (Goethe) apvienoja Eiropas tiesības ar grieķu taktu, tādā kārtā gribēdams radīt sabiedriskā dzīvē to līdzsvaru, ko tā bija pazaudējusi gan ebrēju bībeles, gan franču revolūcijas ietekmē. Šo ieskatu Ģēte (Goethe) atklāj ar savu iedzimto gudrību. Franču revolūcija viņam derdzās jo vairāk tādēļ, ka tā runāja pretī kārtības instinktām un cieņai pret hierarchiju. Veimārā dzīvodams, Ģēte izstrādāja vispārēju skatu uz pasaules lietām, proti, ka ar gribas palīdzību jāie robežojas; pēc *Sturm und Drang* posma viņš ne-

uzticas vairs iekšķīgajam daimonam, viņš savu es izpleš līdz viscilvēces robežām, viņš rada jaunu morāli: mēs neesam radīti, lai būtu laimīgi, bet gan esam aicināti kalpot idejai, kas pārāka par mums. Šī kalpošana vispārībai inspi-rēja Ģētes praktisko aktivitāti Veimārā. Viņš saprata, ka valstij var nodarīt ārkārtīgu postu, ja tās priekšgalā nestāv kāds absolūts valdnieks. Šim valdniekam jābūt gudram neatkarīgi no tā, vai viņš pieder šādai vai tādai šķirai, šai vai citai augstdzimušo ciltij. Pēc viņa domām tautai nebūs aiztaupītas ciešanas un smagās nastas, ja tā nosvērsies pa kreisi vai pa labi. Šķiru cīņa viņam bija pilnīgi sveša, jo kur sociālā harmonija ir pārtraukta, tur sākas valsts bojā eja. Viņš uzskata, ka kļūdas nav meklējamas tikai vienā pusē, bet atbildība jāuzņemas visiem kopīgi. Ģētes acīs visnīcināmākā lieta bija nacionālā nesaskaņa un civīlā nekārtība. Viņu visvairāk saistīja harmonija, gan atsevišķas tautas vienībā, gan visu tautu starpā.

Ģēte (Goethe) vērīgi raudzījās ne tikai savas valsts dzīves attīstībā, bet bažu pilns arī citās zemēs. Par Itālijā gūtiem novērojumiem viņš rakstīja Kārlim-Augustam, ka Itālija atrodas agonijā; savu nemieru viņš izsaka par Franciju, kas pārdzīvo dziļu dekadenci.

Ievērojot Ģētes (Goethe) tiesību un takta principu, mēs saprotam, kādēļ franču revolūcija

viņam iedvesa dziļu novēršanos. Viņš sevī bija uzņēmis grieķu daiļuma un kārtības kultūru. Viņš bija pagriezis muguru franču revolūcijas chaosam un pacēlies pāri savam laikmetam, meklējot cilvēces mūžīgo ideālu, kas kalpotu par sociālās harmonijas radītāju un iekšķīgā individa attīstību. Viņu vadīja iedzimtā gudrība un cieņa pret īstenību. Viņš noraidīja ar nicināšanu visu to, kas traucēja cilvēces dabīgo attīstību. Šī Ģētes nostāja nemainās visā viņa dzīvē. Viņš ir pārliecināts, ka pūlis nevar pats par sevi valdīt. Franču revolūcijā viņš redz noziegumus, nekārtību un dumpinieku radītās drupas. Revolūcija tautām solīja brīvību un mieru, bet patiesībā tā tautām sagādāja vissmagāko tiranniju, kādu vien var iedomāties — pūļa valdīšanu. Revolūcijas cilvēku noved bestiālā stāvoklī. Cik ļoti Ģēti nomāca nekārtības, to liecina viņa vārdi: „Es esmu tā radīts, ka labāk izdaru netaisnību nekā panesu nekārtību”. Ģēte nekā laba negaidīja no masu revolūcijas, jo nav jau nekas panākts, ja vienas tiranijas vietā stājas vēl nežēlīgāka tiranija. Šķiet, Ģēte bija vienis prātis ar savu draugu Karlailu, ka revolūcija ir tiesas diena tiem, kas neprot pareizi valdīt, kas neprot saskatīt tautas vajadzības, bet domā vienīgi par savu labumu. Ģēti interesē tādi vadoņi, kas rūpējas par atsevišķa cilvēka garīgo un tīri cilvēcīgo vērtību: personības godu un cieņu. Vissvarīgākais ir modināt

atsevišķā cilvēkā atbildības un goda izjūtu. Kur šo īpašību trūkst, tur sabiedrības attīstība sāk klibot, rauga nosvērties pa kreisi vai pa labi, nesaglabā līdzsvaru. „Neapvaldītu elementu trakošanā” Ģēte redzēja cilvēces labo pamatu sairumu un atsevišķa cilvēka bojā eju. Sabiedrība ir celta uz atsevišķa cilvēka, tādēļ vissvarīgākā nozīme izveidot iekšķīgo cilvēku. Ģēte veltījis savus labākos darbus šī iekšķīgā cilvēka audzināšanai. Viņš Lapsā Kūmiņā — paguris no cilvēku kņadas un strīdiem — liek dzīvniekiem izteikt atziņu, ka pār cilvēkiem ir nākusi liela muļķība, kas tiem sagrozījusi galvas un likusi iedomāties, ka katram tiesības valdīt un tiesu spriest.

Ģētē (Goethe) bija iedzimta godbijība. Viņš godāja lielus paraugus, dievināja lielus cilvēkus. Viņš neliedza cildinošus vārdus tam, kas to bija pelnījis. Viņš bez atlikuma apbrīnoja Herderu, spēja sajūsmināties par Itālijas dabu, vēsturi, šīs tautas vienkāršību un sirsnību. Lai brauktu kur braukdams, lai sastaptos ar ko sastapdamies, viņš aizvien prata mācīties. Un Nīcše šo Ģētes (Goethe) spēju „būt par skolnieku” uzskata par viņa talanta visaugstāko īpašību. Jā, jāprot būt skolniekam — *man muss verstehen Schüler zu sein*. To zināja Ģēte (Goethe), to saprata Nīcše, un to sapratīs visi tie, kas savā dzīvē gribēs kaut ko realizēt.

Ģēte (Goethe) mums palīdz dzīvot jo vairāk tādēļ, ka viņš par mākslas pamatu ieskatījis dabu. Ja māksla nedzimst dabas klēpī, tad tā nekā nepasaka. Ne daba jāpāraug, bet tā jāprot uzminēt, jo katra parādība dabā Ģētem bija „it kā pirmo reizi izrunāti Dieva vārdi”. No šīs dziļās dabas izpratnes izaug Ģētes (Goethe) māksla: ne dabu kopēt ir mākslas uzdevums, bet uzminēt iekšķīgo likumību, pateikt kaut ko vairāk nekā tas ietveras ārējās pareizības aprakstā vai tēlojumā. Naturālismu Ģēte (Goethe) neatzina, to uzskatīja pat par smieklīgu. Ģētes (Goethe) biografi zina pastāstīt: reiz meistaram slavējuši kādu gleznotāju, kas bija tik dzīvi uzgleznojis pūdeli, ka reālo no gleznotā nācies grūti atšķirt. Dzejnieks pasmaidījis un teicis: „Kas tad ar to ir panākts? Viena pūdeļa vietā tagad divi, bet nevienam no tiem nekāda labuma, jo neviens gudrāks nav tapis”. Mākslinieks tikai tad būtu kaut ko panācis, ja viņš būtu pratis uzminēt suņa dabu un savā gleznā parādīt nevis pūdeļa kopiju, bet gan dabas uzminējumu.

Ģēte par īstu mākslu uzskata mākslu, kurā ievērota cieņa pret dabu, tās iekšķīgo būtību un tās likumu izpratni. Šo mākslas izpratni Ģēte acīm redzot mācījies samēra izjūtas (metron) dzimtenē — Grieķijā. Samēra izjūtā Ģēte sa-
skatīja mākslas skaistumu un būtību. Skaistuma

jēdziens tāvad Ģētem ir saistīts ar samēra jēdzienu. Īsts mākslinieks meklē saskaņu ar visu. Viņš ir visuma harmonijas daļa un nevis tā disonance; kur tas tā nav, tur nav patiesi esošas mākslas.

Ģēte (Goethe) sevi atzina par radikālu reālistu, viņš ticēja īstenībai, viņš tai piederēdams veidoja savu pasaules uzskatu. Īstenības ieska-tīšana liecina par gara briedumu un dziļu cilvēka pazīšanu. Ģēte cilvēkā saskatīja gan labā, gan ļaunā tieksmes; vienas tiecas celt, otras graut. Atrast samierinājumu starp šīm abām cilvēka dabas galējībām nozīmē līdzsvara piepil-dījumu. Šo cilvēcīgo problēmu Ģēte (Goethe) risina Faustā, kur tēlota cīņa starp apliecinā-jumu un negāciju, starp dzīvību un nāvi. Cilvēkā iemājo trīs kaislības, kuŗas pārvaldot cilvēks var sasniegt iešķīgo līdzsvaru. Pirmā kaislība ir mīlestība (Fausts un Grietiņa), otrā kaislība — daiļums (Fausts un Helēna), trešā kaislība — vara (Fausts un imperātors; pēdējais Faustam piešķiŗ valdīšanas iespēju plašos apgabalos). Šīs trīs kaislības jāuzskata par zemes dzīves svarīgākajām fazēm. Mīlestības kaislību Ģēte (Goethe) uzskata par visdziļāko no visām kaislībām. Otrā vietā viņš nostāda daiļumu. Fausts, iededzies daiļuma kaislībā pret Helēnu, dodas pat ellē, lai varētu pielūgt daiļumu Helēnas izskatā. Arī varas kaislība sagūsta Faustu. Kād

Fausts ar Mefistofeļa palīdzību izdzīvojis visas šīs trīs kaislības, viņš savas dzīves mijkrēsli, gaidot nāvi, izcīna vislielāko cīņu. Viņš ieskata, ka maģija ir nederīga un kaitīga. Lai piepildītu savu cilvēcisko dzīvi, glābiņš nav jāmeklē pārdabīgās varās, bet gan īstenībā. Viņš ieskata, ka cilvēka likteņa noteicējs ir nevis Mefistofelis, bet gan cilvēka saprāts un griba. Cilvēks ir vairāk vērts nekā pārclivēks. Mefistofeļa postīšanas kāri Fausts nolād. Viņš nācis pasaulē nevis lai laupītu, bet lai ar savu darbu veidotu pasauli. Fausts visu dzīvi bija tikai vēlējies un darbojies, skrējies un neapstājies.

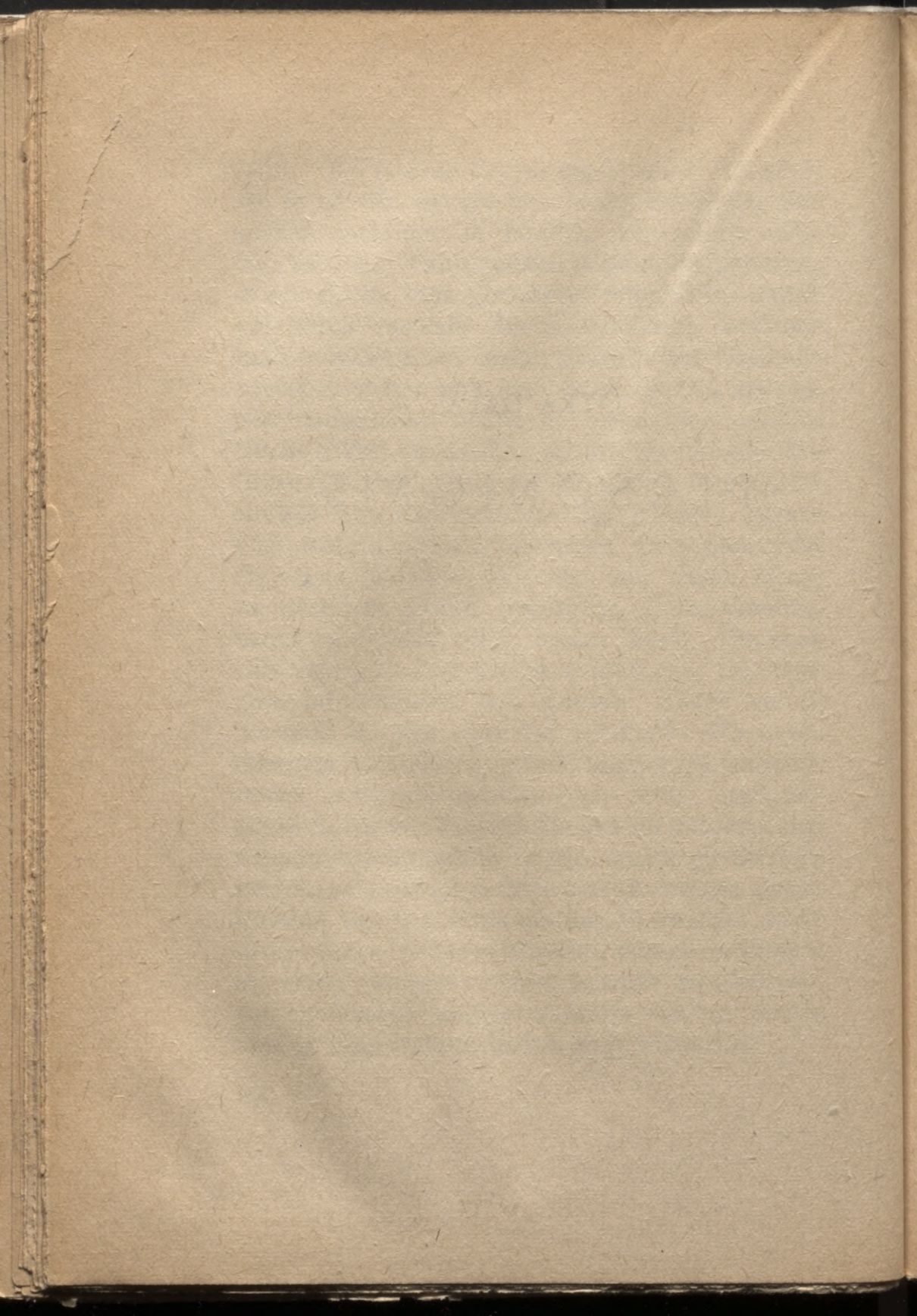
Lai cieti stāv un še lai apskatās!
Nav dzīve mēma tam, kas darbojas,
Lai mokas, laimi rod tik cenšoties,
Lai mirklī neļauj apmierināties.

Ko Fausts redzīgs būdams nav redzējis, to viņš ierauga akls būdams: viņš ierauga sevī iekšķīgo gaismu, kas apgaismo viņam pareizo dzīves ceļu: savas alkas jāreālizē sūrā darbā, jo darba veikums ir visjaukākais cilvēka atalgojums. Un lai darbu veiktu, tad nepietiek ar garu vien, bet vajadzīgas čaklas „tūkstoš rokas”. Fausts sevī uzvar pārmērības garu, kas sākumā lika viņam nolādēt savu dzīvi un pieņemt Mefistofeļa maģijas palīdzību. Ģētē cilvēks uzvar pārcilvēku, īstenības saprāts — romantisko ne-

prātu. Ko nozīmē Fausta izglābšana? Tā nozīmē tā cilvēka uzvaru pār savām kaislībām, pār saviem maldiem, tā cilvēka, kas paliek uzticīgs pats sev. Fausts nekad nepazaudē pats sevi, vienalga, vai viņš gremdētos mīlestības, dailes vai varas ekstāzē. Šīs suverēnitātes saglabāšana ir īpašība, ko varētu uzskatīt par visas cilvēciskās cieņas pamatu. Savas dzīves beigās, pēc visdažādāko maldu un meklējumu gaitām, Fausts atklāj cilvēciskās aktivitātes likumu. Šis Ģētes (Goethe) atklājums jāuzskata par modernā cilvēka augstāko morāli. Šīs morāles garam viņš pakļauj nākošos laikmetus, un šodien mūs atpestī nevis Dieva žēlastība, bet darba ētoss. Ar darbības likuma atklāšanu Ģēte (Goethe) mums nodrošina vietu zemes dzīvē. Cilvēces cilts viņa acīs savā būtībā ir faustiska. Un viņš grib, lai tā mūžam tāda paliktu. Kādas tad ir faustiskā cilvēka centrālās vērtības? Tās ir ierakstītas aktivitātē, drosmē, harmonijā, uzticībā zemei, sevis pārvaldīšanā un reālā atzīšanās. Ģētes Fausts nav individuāla likteņa tēlojums, bet viņā apliecināta jauna morāle, viņš ir cilvēciskās īstenības tulks, viņš nozīmē aktīvā cilvēces ideāla simbolu, kas pamudina cīnīties un realizēt savu dzīvi. Fausts ir Ģētes (Goethe) dziļākā atzīšanās; ar vārdu tēlainību viņš raudzījies iztulkot savas cilvēciskās būtības mistēriju un, to darot, viņš ir interpretējis dzīves lielo mistēriju.

OTRA DAĻA

PERSONĪGAIS

Ievadam

Šai nodaļā apvienotās pārdomas ir izrakstītas no manām ceļojumu burtnīcām. Bija iecerēts šos pārdomu fragmentus ietelpināt kādā lielākā darbā, bet gadi un notikumi mani aizrāva no šī nodoma piepildījuma.

Pāršķirstot ceļojumu burtnīcas, es pārlicinājos, ka ceļojumu grāmatas var rakstīt tūlī ceļojuma laikā un nevis sēžot savā rakstāmistabā. Ceļojot mēs, varbūt, vislabāk apzināmies lietu un mūsu pārdzīvojumu pārejošo nozīmi: lietas, mirkli saskaņoties ar mūsu personu, mūsos atstāj sāpīgu smeldzi. Ainava, ko mēs skatījām, jau izzūd mūsu skatam, draudzība, ko mēs pārdzīvojām, jau izbāl mūsu dvēselē, notikumi, kas satrauca mūsu prātus, jau izzuduši citu notikumu virknē . . . Kāds dīvains neprāts liek visam steigties, visam mainīties un pārveidoties, gan pasaules ārējā ainavā, gan mūsu iekšējā domu un pārdzīvojumu skālā. Šī steiga mūs pamudina kaut ko glābt no šalcošās mirkļu straumes, kaut ko noenkurot mūsu atmiņā, kaut ko fiksēt no zūdošā . . . Šim nolūkam mēs nēsājam līdzī piezīmju burtnīcu un zīmuli; dažiem vārdiem atzīmējam gaŗām slīdošās domas, pārdzīvojumus, ainavas,

priekšmetus, cilvēkus ... Un visam tam varbūt nav citas nozīmes kā vienīgi personīgs mierinājums, personīga aizsargāšanās pret nenovēršamo un neglābjamo. Šais personīgās dabas piezīmēs lasītājs atradis tās ainas un ainavas, kas plūst mūsu subjektīvo pārdzīvojumu un pārdomu krastos. Mēs dzīvojam ne tikai ar prātu, bet ar visu iekšīgo cilvēka dzīvi. Pārpersonīgo līdzsvarot ar personīgo, manuprāt, ir visu laikmetu un visu cilvēku dižums. Tiklīdz pārpersonīgais uzvar personīgo un personīgais pārpersonīgo, tad dzīve reducējas vai nu teorijās vai subjektīvismā; un kā viens tā otrs iznākums ir cilvēciskā līdzsvara zaudēšana, dabiskās attīstības apstāšanās. Teorijas aizvien cilvēku tiecas sakalt dogmatismā un subjektīvisms — anarchismā. Cilvēka dižuma noslēpums ir tas, ka viņš laikā saglabā attīstības, atjaunošanās iespēju, atrodoties līdzsvara stāvoklī starp pārpersonīgo un personīgo. Šo līdzsvaru ievērojot, mēs laikā sevi nezaudējam, bet turpinām dzīvot, mīlēt, ciest, cīnīties; mēs nezaudējam sakaru ar īstenību, kuŗas atmosfērā mūsu asinis, straujāk ritot, atjauno mūs fiziski un garīgi. Kur zūd līdzsvars starp pārpersonīgo un personīgo, tur sākas sastingšanas process, sākas zināma veida kristalizācija, kas vairs nav dzīvība, bet kāds kristallos sastindzis dzīvības veids. Pārpersonīgie ideāli bez personīgā klā-

tienes sāk pārvērsties pūķī, kas aprij savus radītājus, un personīgais bez pārpersonīgā klātienas viegli pārvēršas vai nu būtnē, kam „viss atļauts“, vai būtnē, kas pašapbrīnā sevi iznīcina, kā to vēstī brīnišķīgais grieķu mīts par Narcisu. Lūk, kādēļ nepieciešama šo divu dažādo principu apvienošanās, lai cilvēks varētu radīt savu laiku, dzīvot savu dzīvi, izteikt savu garu, un vēl vairāk — nodrošināt savu nākotni. — Šī grāmatas daļa — Ceļotāja piezīmes vēstī par veco un jauno pasauli.

Par sevis saprašanu

R unājot par sevis saprašanu kā par priekšnoteikumu visas sociālās dzīves atjaunošanai, mēs saduļamies ar lielām grūtībām, jo nav tādas universālas metodes, ko varētu atzīt par nemaldīgu. Neviens vēl nav īsti spējis pateikt visu, kas norisinās cilvēkā. Par to jau vairākkārt žēlojušies dzejnieki un domātāji. Mūsu domas, nemierīgas un satrauktas smadzeņu dzīlēs, izrautas no sirds saknes, izmestas uz papīra un ietvertas nemainīgās zīmēs, vairs nepārveidojas un neiekļaujas dzīves plūsmā. Sevis izteikšanas līdzekļi nav plaši, un tos pašus bieži mēs aprobežojam ar tūkstoš dažādiem aizspriedumiem, dažādām literārām manierēm un formām. Rakstot par sevi, mēs allaž domājam, vai mūsu izteiktā doma vai atziņa patiks tiem, kas to lasīs, vai mēs nevarētu sevi vispārināt tā, lai izteikto domu un atziņu katrs varētu zināmā mērā uzskatīt par savu. To, manuprāt, var panākt uzticoties savai dabai, savām visintimākām atziņām un zināšanām, tam, kas pašam dzīvē kalpojis par nemaldīgu kompasu, kam mēs esam ļāvušies un piedēvējuši. Visu atzīto un pārdzīvoto cieši saistot ar savu esmi, mēs nevaram nomaldīties vispā-

rējās šķietamībās. Un ja mūsu esme ir kaut kas, tad arī ar mūsu esmes palīdzību izteiktais būs kaut kas reāls, citiem saprotams un pārdzīvojams. Ja mēs rakstām tā, ka to citi nevar pārdzīvot un saprast, tad neesam vadījušies no savas patiesās dabas, tad mēs esam runājuši par lietām, kas mums bijušas svešas, par pārdzīvojušiem, kurus mēs sevī neesam izjutuši, par zināšanām, ar kurām mēs neesam organiski saaudušies.

II

Tagadnes svarīgums

Mūsu domāšana būtu visai primitīva, ja mēs, blakus savas personīgās esmes problēmatikai neieskatītu pārpersonīgās problēmas, kas saistās ar cilvēces pagātnes pārdomām, ar neizskaitāmajiem pētījumiem, atzinumiem, mēģinājumiem sameklēt kādu taku mūžīgajā problēmatikas mežā, kas aizvien vēl saglabā savu pirmatnības varenību. Ieejot šai problēmatikas mežā, mūs vispirms interesē, kas ir cilvēks un kāds ir viņa dzīves uzdevums. Šis jautājums mūs suģestē, mums uzbrūk pēkšņi un negaidīti, mēs esam tā varā un nekur nerodam mieru. No visām lietām mūs visvairāk interesē dzīvais cilvēks, gan ar to, kas viņš ir, gan ar to, kas viņš bijis, gan ar to, kas viņš varētu būt.

Mūsu pirmais uzdevums ir — pazīt tagadnes cilvēku, lai varētu to salīdzināt ar to, kas viņš bijis un iztēlot viņa iespējamo attīstības ainavu nākotnes sabiedrībā. Bet no šīm trim izziņām svarīgākā ir pirmā, proti, pazīt cilvēku, kas viņš ir tagad, šai mirklī, šai vēstures situācijā, kurā viņam ir lemts dzīvot un darboties.

Ja mēs gribētu apcerēt tagadnes cilvēku, tad mums būtu jārunā par visas mūsu planētas cilvēka tipu: modernie sakaru līdzekļi — telegrafs, telefons, radio, dienas avīzes neredzamām saitēm saista visu zemes lodi. Mūsdienu civilizācija ārēji vieno visu cilvēci, nosakot vienveidīgu dzīves stilu. Madrides kinematografa apmeklētājs un kafejnīcas dīkdonis maz ko atšķiras no Parīzes, Berlīnes vai kāda Losandželos līdzīga pilsoņa. Mūsdienu visizplatītākais cilvēces pārstāvis ir civilizētais cilvēks. Tas visur vienāds, vienalga kādā zemē vai kādā klimatā tas dzīvotu: viņš vienādi gērbjas, viņš vienādi domā, viņš vienādi reaģē uz notikumiem, viņš vienādi priecājas un vienādi skumst. Viņam nav sava stila, viņš nepazīst savu patapu, viņam svešs savs prieks un savas skumjas. Viņš ir standartizētais sērijas cilvēks, kādas pelēkas neaptveramas masas atoms. Tagad vislielākais nacionālists ir kosmopolītiskāks nekā 13. gadsimta slavenais ceļotājs Marks Polo. Atsevišķu tautu un atsevišķa cilvēka īpatnība tagad meklē-

jama vienīgi dabas noteiktajās robežās, — rasē un šīs rases psīchikā. Ja kāda tauta vai atsevišķs indivīds pazaudē savu rases apziņu un iznīcina sevī savu īptnējo psīchiku, tad tāda tauta vai indivīds iekšķīgi beidz eksistēt. Viņš kļūst par piederību kādai ārējai varai, vai viņa dvēselei svešai pasaulei. Tad tādas tautas zaudē savu kultūru un cilvēki savu stilu, savu vienreizējo neaizstājamo dvēseles dzīvi.

III

Liels baigums

Garīgā pasaulē nav vēl realizēts nekas tāds, ko varētu uzskatīt par absolūti drošu. Viss ir tikai varbūtēja iespējamība un veidošanās: zinātne un māksla ir tikai bezgalīgo iespējamību fiksēšana un minēšana. Muļķīgi būtu domāt, ka mēs kādam nojēgumam varētu piešķirt absolūtu drošību garīgajā sfairā un vēl muļķīgāk, ja censtos apgalvot, ka mūsu garīgā atklāsme būtu pilnīgi nemaldīga. Kāds bezdibenīgs baigums sagrābj tos cilvēkus, kas ieskata savu spriedumu, savu domu, savu pārdzīvojumu niecīgumu, salīdzinot ar kosma bezgalīgo izplatījumu. No garīgās sfairas jāizmet katra absolūtizēšana un zemes gaitas jāiet piesardzīgiem soļiem; mūsu sirds saraujas baigās nojautās, domājot par ap-

slēptajām pasaulēm, kas iemājo gan mūsos, gan neaptveramā lieliskumā plešas pār mūsu galvām. Mēs iztrūcinātu garu atmostamies no sapņiem un dziļajā klusumā dzirdam skaņas, kas pārvēršas mūzikā, dzejā, filozofijā, tēlos . . . Liela baiguma pasaulē mēs dzīvojam. To nejūtam tik ilgi, kamēr neesam atrisuši no ikdienas ieražu loka, no ikdienas norūpēm, kamēr neesam ieslēgušies savā vientulības tornī, no kurienes mums atklājas kosma bezdibenīgi skaistā ainava, bet tā mūsu dvēselē viež baigas nojausmas. Mūsos mostas bijība gan pret tām lietām, kas aptveramas ar mūsu prātu, gan pret tām, kas tītas lielā noslēpumā mijkrēsli.

IV

Dzīvnieks un pārcilvēks

Mēs varam jautāt, mēs varam mēģināt izstiept saprašanas virvi starp dzīvnieku un pārcilvēku. Mūsu jautājumi ir bezgalīgi, mūsu piepūle atbildēt uz šiem jautājumiem ir nerimstoša. Mēs vienmēr atrodamies kaņā ar saviem jautājumiem: tie mūsu visdrošākajās atbildēs atrod spraugas un plaisas, kur pabāzt savas nemierīgās un šaubu pilnās galvas.

Cilvēks dzīvo uz savas pagātnes pamata, uz vissākotnējākā, kas viņā ir — uz dzīvnieka. Cilvēkā aizvien vēl mājo dzīvnieks, un tikai Nīcšes

nojaustajā un pasludinātajā pārcilvēkā būtu pārvarēts dzīvnieks, jo pārcilvēks balstītos uz cilvēku pamata. Cilvēks vēl atrodas dzīvnieka varā, tumši, nepārvarēti spēki valda viņā. Dzīvniekā viss ir neapzinīgs, viņš ir daba, un daba no cilvēciskā viedokļa raugoties ir kaut kas neatpestīts. Daba nav tāda, kāda mums tā tēlojas pavirši vērojot. Dabas spilgtākā īpašība ir — izlikšanās, tā slēpj pati sevi. Ceļotāji Dienvidamerikā novērojuši, ka visbīstamākās čūskas izliekas mierīgas un nevainīgas, turpretim nenozīmīgas unniecīgas — niknas un draudīgas. Apcerot cilvēka izcelšanos, rodas doma, ka vispirms bija sieviete un tad tikai vīrietis, vispirms meli un tad tikai patiesība. — Pirmatnējās reliģijas savā būtībā ir primitīvas, jo to pamatā ir brīnums un nevis patiesība. Alu cilvēks savu dzīvi nevarēja savienot ar patiesību, jo vēl nebija izaudzis līdz šīs atziņas saprašanai. Pirmatnējā cilvēka izpratnē brīnums ir kaut kas tumšs, pārdabisks, kas iedveš bailes; šī brīnuma priekšā nolieca galvu, salika rokas lūgšnā un murmināja lāgā nesaprotamus un neskaidrus vārdus. Kļūst saprotams, kādēļ primitīvās reliģijas tik labprāt par pamatu pieņēmušas brīnumu.

„Cilvēks vienmēr ir kaut kas, kas sevi pārspēj“, saka Nīcše (Nietzsche). Un pareizi viņš to teicis, jo cilvēkam ir iespējams celt tiltu no

dzīvnieka uz cilvēku un no cilvēka uz pārcilvēku. Ja cilvēkam reiz izdosies atbrīvoties no dzīvnieka un nonākt pie tīrā cilvēka, tad viņa ceļš sāksies uz pārcilvēku, uz to būtņi, kuŗas pamats — cilvēks. Nīcše ir nākotnes reliģijas pirmais pravietis: viņš ir pirmais, kas nosprauž robežu starp dzīvnieku un cilvēku, starp cilvēku un pārcilvēku. Tā ir Nīcšes (Nietzsche) lielā atklāsme. Šīs lielās atklāsmes atzīšanu kavē cilvēku dažādās attīstības pakāpes, drīzāk tā būtu iespējama elitcilvēku sabiedrībā. Es teicu, ka dzīvnieks ir līdzšinējā cilvēka dzīves pamats, un tikai tad būs iespējama Nīcšes (Nietzsche) lielās atklāsmes realizācija, kad cilvēks pašatzīšanās ceļā nonāks pie sevis saprašanas. Un kamēr tas nebūs noticis, tik ilgi nerimsies cīņa starp šiem diviem pirmsākumiem: dzīvnieku un cilvēku.

Līdzšinējā cilvēka garīgais veikums ir tik tālu sagatavojis ceļu, ka pirmās nākotnes patiesības jausmas skaŗ mūsu sirdis un mēs drebēdami gaidām to dienu, kad pie debess parādīsies liels mākonis un tā apžilbinošais zibsnījums — mūsu gadsimtu ilgas — pāršķēls tumsu un lielu notikumu stichijas dzīvnieku metīs pēdējā cīņā, un cilvēks triumfēdams izstieps virvi pār bezdibeni, kas vedīs uz pārcilvēku. Šī zeme, kas atrodas viņpus bezdibeņa, ir cilvēka patiesības un ilgu zeme.

Cilvēks kosmā

Mēs nebeidzam jautāt par savu vietu kosmā. Izzinot vienu patiesību, mēs tiecamies jau pēc otras. Šo nemitīgo dziņu pavada neatplīvurojamas skumjas, tās nav parastās, bet transcendentālās skumjas. Kosma bezgalībā kustas mūsuniecīgā planēta, starp citām bezgalībā neskaitāmajām planētām un saulēm. Cilvēks vēro, cilvēks savus minējumus ietver relatīvos aprēķinos un uzstāda relatīvas hipotēzes. Mūsu neremdināmās alkas prasa un grib izzināt visa redzamā pirmcēloni, uzmeklēt pirmavotu visam, kas norisinās bezgalīgajā kosma ainavā. Īsta zinātne nav mierinājums ziņkārīgai dvēselei, bet jaunas slāpes, jauna diena. Zināšanas mūs vairāk satrauc, savilņo nekā nezināšana. Nezināšana cilvēku atdala no visiem noslēpumiem, cilvēks savā nezināšanā jūtas mierīgs, neapdraudēts un pašapmierināts. Tā ir vientiesības lielā vara, tā ir tā vara, kas aizsprostojusi zinātnes progresu, apturējusi cilvēku viņa meklētāju gaitās. Nezināšana ir norobežošanās no bezgalīgā, norobežošanās no daudzveidīgā un ieslēgšanās savā esmē kā gliemezis mēdz ieslēgties un no pārējās pasaules norobežoties savā čaulā. Lai zināšanas sevī uzņemtu un pēc tām tiektos,

vajadzīgs morālisks spēks: drosme, iedrikstēšanās un neatlaidība.

Kas tad notiktu, mēs jautājam, ja cilvēks kosma plašumu pārvarētu un ar savām zināšanām to pārvaldītu līdzīgi zemei? Tad cilvēks būtu iznīcinājis atstatuma noslēpumu, viņš būtu kosma valdnieks. Bet atstatuma noslēpums ir tik neiespējami dziļš, ka šī noslēpuma priekšā visas mūsu hipotezes ieplūst neaptveramo skaitļu rindā. Izplatījuma vērotāji un pētītāji vienis prātis, ka šo noslēpumu cilvēkam nebūs iespējams atklāt. Mēs varam padziļināt savas zināšanas, precizēt savus aprēķinus, nemaldīgāk noteikt kosma likumības, bet galu galā no cilvēka neatkāpsies lielās neziņas ēna. Tā mūžam darīs skumju cilvēka seju.

Pieņemsim, kā mēs mēdzam to darīt pasaku grāmatā, ka kādā dienā caur kādu neiedomājamu brīnumu, cilvēkam atklātos kosma mīkla, izplatījums kļūtu par cilvēka zināšanu mājokli, kas tad notiktu? — Tad viņš būtu izdibinājis pēdējo un visu laikmetu lielāko jautājumu. Bet apmierinātā ziņkāre īstenībā nekad nav apmierināta. Tā vairo mūsu zināšanas apetītu, mēs alkstam pēc citām zināšanām. Vai tad tiešām mūsu smadzenēs izdzistu visi jautājumi un mēs dzīvotu lielajā dienvidū? Vai tad tā būtu tā nojēguma realizācija, ko mēs saucam par mūžību? Bet ja nu mūsos ir zudusi apziņa par sevi, par

savu nevarību bezgalīgā priekšā, vai tad mēs nebūtu jau sevi iznīcinājuši kā apzinīgu sevī vērstu esmi? Vai ar šo stāvokli cilvēks varētu samierināties? Izzinājis visu, cilvēks apstātos, un vai šī viņa apstāšanās jau nebūtu viņa briesmīgā bojā eja, vai tad nepiepildītos tas, kas teikts vecajos rakstos: kas redzējis Dieva vaigu, tam jāmirst?

Vēlēšanās, ko mēs apmierinām, vairs neeksistē. Apmierinājuma brīdī tās mūsos mirst. Mūsos vēlēšanās dzīvo tik ilgi, cik ilgi tās paliek neapmierinātas. Mēs iemīlam kādu cilvēku, piemēram, vīrietis sievieti vai sieviete vīrieti... Šīs būtnes, paklausot savām intīmajām dziņām, nemitīgi tiecas viena pēc otras, pārvarot šķēršļus, grūtības, un beidzot viņi savienojas, bet savienošanās mirklī viņos jau mirst tās jūtas, vēlēšanās, kas līdz šim brīdim bijušas viņu dzīves saturs. Tad uzmācas vientulība un bieži gadās, ka pēc lielākā tuvuma brīža viens otru uzlūko kā svešnieki, viens otru gandrīz vairs neatceras, un viņiem pašiem liekas, ka viņi stāv kāda bezdibeņa malā. Un lai šim bezdibenim tiktu pāri, viņiem sevī no jauna jāatdzimst, sevī no jauna jārada mīlas leģenda, mīlas leģenda par nekad neatrodamo, mūžam nezināmo sievieti vai mūžam nerasniedzamo ilgu tēlu — vīrieti. Tai mirklī, kad mēs sevī apmierinām vēlēšanās, mēs sevī kaut ko aprokam, no kaut kā atvadāmies.

Mūsos sākas atmiņu posms, bet atmiņas ir statisks elements. Īsta esmes izpausme ir dinamiska, un lai šo dinamiku sevī saglabātu, mums atkal jārada jaunas vēlēšanās, jauni mērķi un t. t. Tie ļaudis, kas nespēj radīt sevī jaunas vēlēšanās, jaunus mērķus, bet dzīvo atmiņu krēslā, kļūst nelaimīgi, vientuļi, un daudzi, iekļūdami šai izjūtu pasaulē, iznīcina savu dzīvi nemaz neapverdami, kas viņos īsti norisinās. Tādēļ pamats domāt, ka cilvēks, apmierinādams savas vēlēšanās, zināmā mērā iekšķīgi mirst, bet jaunu vēlēšanos rašanās brīdī atkal atdzimst. Šī iekšķīgā metamorfoza nosaka cilvēka iekšķīgo dzīvi un piešķir tai vienreizības mirdzumu.

Absolūtā apmierinājuma pieņemšana nozīmē dezertēšanu no dzīves brīnišķīgās pārdzīvojumu skālas, ko tik dziļi apjautis Ģēte, dzīves būtības formulu ietverdams vārdos: „*Stirb und werde*”.

Noslēpums, ko mēs tiecamies izdibināt, mūsu dzīvei piešķir „stirb und werde” iespēju. Top tikai tas, kas darbojas, un darboties var tas, ko kāds spēcīgs dzenulis dzen uz priekšu, neļauj tam rīties un sevī sastingt. Ja šis dievišķīgais darbošanās ritms izbeigtos, tad apstātos cilvēka dzīvības rotaļa un tā iegrimtu nebūtībā.

VI

Reālā un irreālā pasaule

Reālā pasaule šķirta no irreālās pasaules ar tik plānu kārtu, ka mēs to skaidri izjūtam sapnī. Sapnis ir tieša irreālās pasaules saskarsme ar reālo. Mēs sapnī izzinām kādu jaunu esmes dimensiju, kas īstenībai, resp. mūsu parastajiem jutekļiem nav pieejama. Ja cilvēks zinātu visu, kas notiek ap viņu, viņā, tad viņš vai nu nevarētu nemaz dzīvot, vai arī dzīvotu pilnīgi citu dzīvi, kas nekādā ziņā nelīdzinātos tai dzīvei, ko cilvēks ieradis dzīvot savu piecu jutekļu lokā. Mēs ne mirkli nešaubāmies, ka bez pasaules, ko tveŗam pieciem jutekļiem, eksistē vēl bezgalīgi daudzas citas pasaules, kuŗu uztverei mums trūkst attiecīgu jutekļu. Sapņi mums atgādina, ka mūsos ir kāds sestais juteklis, kuŗā neskaidri un miglaini lāgu lāgiem spoguļojas tā esme, kas citādi no mūsu apzinīgās dzīves ir izslēgta. Dzīves jēga katrā ziņā nav tikai tā, ko mēs dzīvojam un iekaldinām savā darbā. Tā būtu vientiesīgā pieticība, nespēja iejusties citu iespējamību sfairās. Sapnī mūsu apziņa uztveŗ kādu citu pasauli, kādu citu esmes paveidu, bet mēs no visa tā esam atdalīti, mēs to nevaram pārbaudīt ar mūsu rīcībā esošajiem jutekļiem. Mēs varam pieņemt, ka mūsu esmes ainava būtu divdesmit piecas reizes bagātāka, ja mēs būtu

divdesmit piecu jaunu jutekļu īpašnieki. Tad pasaule kļūtu divdesmit piecas reizes dziļāka, divdesmit piecas reizes plašāka. Diemžēl, cilvēks uztver tikai to, kas pieejams viņa pieciem jutekļiem. Varbūt tā ir dabas labvēlība, kas mūs pasarga no nevajadzīgām blakus pasaulēm, no dažādiem kosmiskiem trokšņiem, no dažādiem tēliem un citiem iespējamiem fainomeniem. Bet aiz šīs dabas labvēlības mēs jūtamies bezgalaniecīgi šai noslēpumu pasaulē, kurā esam ieausti. Dienu ritmā cilvēks ļaujas savas šaurās esmes patikai un nepatikai. Viņš, cieši ieķermies savas eksistences saknēs, neļaujas locīties no šaubu vējiem, kas nāk no citām esmes sfairām. Un tomēr, ja nu cilvēkam ir lemts saprāts un ja tas tik tālu spēj ieskatīties pasaules problēmatikā, tad viņam godbijībā būtu jāapstājas un jāļaujas arī tām domām, kas ir vairāk nekā viņa dzīve vien, kas ir vairāk nekā šī pasaule vien. Katram cilvēkam dzīvē būtu jāuzmeklē vai nu kāds gudrības orākuls, vai kāds Sokrats, kas laiku pa laikam viņam atgādinātu par citu esmi un par citu esmes veidu iespējamību. Tādā kārtā cilvēkā mostas bijība pret to, kas viņš ir un pret to, kas viņš varētu būt pēc tam, kad viņa esmes apziņa izdziest mūsu jutekļu robežās un ieplūst citās mums nezināmās esmes sfairās. Un jo vairāk cilvēks darītu to savā dzīvē, jo cēlāks viņš kļūtu, katru dienu tas uz-

ņemtu kā bezgalīgu dāvanu šai pasaulē, kurā viņam lemts kādu laiku dzīvot. Dzīvība ir mistērija, un jo dziļāk mēs to apzināmies, jo vientulīgāki mēs paliekam sevī. Dziļā vientulībā cilvēkam dzimst citas acis, citas ausis, jaunām, tālām patiesībām. Nav šaubu, ka cilvēku cēlina viss, kas ir vairāk nekā šī viņa niecīgā pārejošā dzīve. Tie cilvēki, kas nepazīst šīs jūtas, kam svešas nojausmas par tām svētlaimīgajām salām nezināmajās jūrās, nezina un nekad nezinās šo iekšīgo kāpinājumu, kas reizumis cilvēku paceļ līdz tām dievišķīgajām sfairām, ko Dante skatījis savā paradīzē un Nīčse savā svētlaimīgo salā. Iekšīgi neatkarīgs cilvēks šie jūtas kā svētceļnieks, kas zina, ka aiz tās būdas, kurā viņam pagaidām lemts dzīvot, ka aiz viņa apziņas un prāta sliekšņa atrodas citas nezināmas pasaules, kurās viņš tikai šad un tad nojauž, bet kurās viņam nav lemts uzzināt īstenībā.

Kopš Vēdām, kopš Upanišādām, kopš Sokrata un citiem garīgās dzīves atklājumiem cilvēks savā būtībā nav daudz pārveidojies, tas aizvien atgriežas pie tiem pašiem kardinālajiem jautājumiem: kas esam? kurp ejam? ko piepildām? cik daudz spējam izzināt? Sokrats mūsos vēl dzīvs, un tas mūsos tik ilgi nebūs miris, cik ilgi mēs gribēsim ar viņu kopā doties uz Nezināmo pasauli, kur mēs varētu sarunāties par brīnišķīgām lietām, kurās alkst pazīt Sokrata gars.

VII

Dotības un veikums

Dotības pašas par sevi nav nekas, ja tās nepakļaujam neatlaidīgai garīgai darbībai, gribas imperatīvam. Mēs parasti veicam tik daudz, cik gribam. Patiesi iegaumējams ir teiciens: „Ja tu gribēsi, tad tu varēsi“.

Nav tik svarīga cilvēka apdāvinātība, cik viņa griba kaut ko realizēt. Cilvēka realizācija sākas spēju un gribas sintezē. Visa reālā vērtība ietveras kādā veikumā, ko mēs piepildām īstenībā ar gribas un spēju mijiedarbību.

Grieķu ārkārtīgās personības — Herākleits, Pitagors, Plotins — dzīvoja kā iekšēju, tā ārēju dzīvi. Bet vispārībā grieķi bija pieķērušies redzamai pasaulei, viņi līdz fanātismam dzīvoja ar acīm. Bet mēs zinām, ka redzes lokā nevar ietvert universu. Kultūras dzīve kļūst dziļāka, ja tās radītājs universam pievēršas ar visiem jutekļiem. Patiesa kultūra ir tā, kas pāri instinktiem paceļ garīgās vērtības, kas ir vairāk nekā mūsu kailā eksistence. Grieķu lielums izskaidrojams nevis ar viņu dabiskajām dotībām, bet ar viņu gribu realizēt vērtības.

Kā atsevišķs cilvēks, tā vesela tauta tiecas pēc pilnības. Un ceļā uz šo pilnību tiek prasīta vērtību realizācija, kāds veikums. Grieķu izpratnē veikums bija svarīgāks nekā spējas, proti,

spējas tikai tai gadījumā ieguva nozīmi, kad tās mērķtiecīgi tika izlietotas kādas vērtības realizācijai, kas kalpoja gan savas personīgās esmes nostiprināšanai, gan kopības attīstībai.

VIII

Par attiecībām

Cilvēku attiecības ir visai sarežģītas un nenošķirtas. Pats par sevi cilvēks vēl maz nozīmē. Šo nozīmību viņš iegūst saskaroties ar citiem. Saskarsme ar citiem atklāj īsto cilvēka dabu. Cilvēks, dzīvodams vientulībā, nevar iepazīties pats ar sevi. Vientulība, kurā mēs nekad neatstātu, pārvērstos tukšnesī. Cilvēks, dzīvodams un pildīdams savus uzdevumus citu cilvēku vidū, savu vientulību uzmeklē nevis kā tukšnesi, bet kā vietu, kur viņš savā nodabā priecājas vai skumst, noraida vai realizē dzīves uzstādītās prasības. Tā ir gribēta vientulība, tā ir apzinīga vientulība, ko mēs radām savai atpūtai un pašī sev. Kas gan cits ir mūsu iekšējais nemiers, ja ne mūsu vientulības dzinējspēks, kas mūs atraisa no parastā un saista pie jaunā, nebijušā, nākošā. Šis impulss mūs krampjaini dzen uz priekšu, un šai dzīves steigā mēs ieraugām jaunas dzīves iespējas, atklājam sevī gan labās, gan sliktās īpašības, vārdu sakot, caur savas būtības

maiņu veidiem un līdzībām tuvojamies savam dzīves piepildījumam, kas īstenībā ir mūsu nemitīgās darbības sekas. Bet viss tas iespējams vienīgi tad, ja mēs ievērojam pareizas attiecības gan pret savu vientulību, gan pret to pasauli, kas atrodas ārpus mūsu vientulības. Šai pareizajā attiecību izpratnē meklējami gan cilvēka dzīves pametumi, gan piepildījumi.

IX

Kādēļ dabas likumi pilnīgi

Dabas likumi ir pilnīgi tādēļ, ka tie pakļauti kaut kam augstākam, bet cilvēku likumi pakļauti vienīgi cilvēkam pašam. Dabas likumus varam censties saprast, bet nav prātīgi tos aizstāt ar cilvēka mainīgajiem, nepilnīgajiem likumiem. Dabu cilvēks nekad nevar pārvarēt, jo taču pats cilvēks ir daba. Un tiklīdz cilvēks pievēršas savā iztēlē radītajiem noteikumiem un tos nav saskaņojis ar dabas universālajiem likumiem, viņš pagriež muguru pats sev un savai normālajai attīstībai. Liela patiesa gudrība vai māksla neiznīcina dabu, bet gan to papildina.

No kurienes uz kurieni

[ai domātu par ko domādami, mēs allaž at-
 griežamies pie jautājuma: no kurienes, uz
 kurieni? Katru dienu vismaz vienreiz mēs pra-
 sām: kurp eji? Jā, kurp tad mēs traucamies? Vai
 visa mūsu dzīve ir tikai trauksme? Kāds mērķis
 mums jāasniedz, un kāda nozīme šai mērķa sa-
 sniegšanai? Mūsu dzīves gaita pēkšņi tiek pār-
 traukta, mums, neatkarīgi no mūsu gribas vai
 vēlēšanās, jāuzņemas tādas nastas un tādas kais-
 lības, kas mūs vienmēr tur trauksmes vai ne-
 miera stāvoklī. Amor fati! Baigs brīdinājums
 dzirdams katrā solī. Jā, kādēļ, kālabad un kurp?
 Kādam mērķim mēs esam izraudzīti? Kā no-
 domu mēs pildām?

Mirkli jāapstājas, jāievelkas sevī, jāiegrem-
 dējas savā dvēselē kā mūžībā. Gremdējoties
 sevī, mēs nesasniedzam savas būtības dibenu.
 Vai vispār ir dibens šai dziļumā?

Neticams klusums pilda mūsu sirdi, kad, at-
 raisījušies no ikdienas rūpēm, raugāties aizvien
 neatlaidīgāk, aizvien ciešāk paši savā bezdibenī.
 Ir tā, it kā mēs kristu, bet nekad nenokristu. Tas
 ir dziļums, kas nav izmērījams; tas ir plašums,
 kas nav pārvarams. Tad liekas, ka mēs laikā
 dzīvojam kā mūžībā.

XI

Mīts vai patiesība?

*Quam stalus, Japeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum;
Promque quum spectent animalia celera terram
Os homini sublime dedit caelumque huri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vuetus.*

Ovidijs, *Metamorfozas* I grām.

Jautājums, kas mani kopš agras bērnības nodarbinājis, ir jautājums par cilvēka izcelšanos. Nevarēju nekādi saprast, ka visas zemes rases būtu Ādama un Ievas bērni. „Kādēļ viens balts, cits melns?” jautāju mātei. Arī māte to nevarēja saprast, bet draudzes mācītājs to izskaidroja ar saules stāvokli: kur saule karstāka, tur cilvēki vairāk apdeguši un viņu āda kļuvusi melna. Kādu laiku ar to biju samierinājies, bet vēlāk atkal modās šaubas, un šodien zinu, ka visi pirmatnējie mīti par cilvēka radīšanu ir tikpat naīvi, cik naīvi ir ziņkārīga bērna jautājumi. Kā bērns neatceras savu dzimšanu, tā cilvēcei nav atmiņu ne par savu dzimšanu, ne par savu agro bērnību, un lai šo neziņas tumsu klaidētu, radās nostāsti par cilvēka rašanos, tā gribēja apmierināt ziņkārīgu bērnu jautājumus.

Jautājums par cilvēka izcelšanos patiesībā arī šodien vēl nav noskaidrots. Ir tikai hipotēzes, kas mūs tuvina īstenībai, un kaut arī šī īste-

nība būtu drūma, tad tomēr cilvēks ar to labprātāk samierinās nekā ar tumsu un bailēm.

Nerunāsim par to, ko nezinām. Mēs nezinām, kā cilvēks radies un kādas bijušas viņa gaitas līdz tai dienai, kad cilvēks sācis apzināties pats sevi. Vissirmākā atmiņa, kas uzglabājusies par cilvēku, ir mīts. Mīti ir vissenākie sapņi. Sapņi grūti izstāstīt, izstāstīts sapnis vienmēr atšķiras no redzētā. Sapņotājs tikai miegā zina, ko nozīmē redzētais sapnis, bet pamodies to parasti aizmirst. Mīts ir kā sapnis, ko nevar izstāstīt. Lai saprastu tā nozīmi, tad tas jāredz no iekšpuses un tam jātic. Tālās atmiņas, resp. mīts stāsta par cilvēku, kas pirmsākumā sevi apvienojis abus dzimumus. Šo būtni sauca par androginu.

Platons par šo mītu vēstī: „Kādreiz dzīvoja trešais dzimums, kas sastāvēja no diviem dzimumiem, vīrieša un sievietes. Šo būtni sauca par androginu. Kad Zevs to sadalīja divos dzimumos — vīrieša un sievietes kārtā — tad katra no divām pusēm sāka meklēt to, no kuŗas tā bija atdalīta. Un, viens otru atrodot, viņi apskāvās un atkal savienojās mīlestībā. Lūk, kādēļ īstenībā mēs mīlam viens otru: mīla atgriež mūs mūsu sākotnējā dabā, rauga darīt visu, lai savienotu abas puses un tās atjaunotu viņu pirmatnējā pilnībā... Citādi katra puse atsevišķi ir tikai cilvēka viena puse, atdalīta no ve-

selā... Vēlēšanās, kas pamodina atgriezties šai pirmatnējā stāvoklī, ir mīlestība — Erots". *Platon, Symposion, XV, XVI.*

Vai tas ir tikai mīts, ka cilvēks kādreiz sirmā senatnē sevī apvienojis abus dzimumus? Mīts, kā jau teikts, ir vissenākās cilvēka atmiņas, jo visas atmiņas ar laiku mūsos kļūst par mītu, leģendu. Ko esam aizmirsuši, aizstājam ar iztēli, bet katras iztēles sākumā ir kāds reāls pamudinājums. Mīts par androgīnu balstās cilvēces pirmatnējās atmiņās. Bet vai mums ir palikušas tikai šīs tālās atmiņas? Pētījot austrumu tautu reliģijas, mēs atklājam, ka senās tautas pielūgušas dievu — androgīnu. Tikai vēlākā laikā šī būtne sadalījās divās dievišķīgās būtnēs: dievē — sievietē un dievā — vīrietī, bet tie tomēr palika cieši saistīti.

Babiloniešu dievības savā pirmatnējā uzverē ir androgīnas: Milita un Sandons; Semiramida un Sardanapals. Uz šī pamata balstās arī Sīrijas reliģijas atziņas. Astarte, viņu galvenā dieve, ir androgīna dievība. Un šis androgīnisms skaidri atspoguļojas mītā par Adonisu — Bilosu dievu. Kartagā pielūdza Dido-Astarti ar Melkartes bārdu un tāpat kartagiešu Adoniss, dievs Dols, bija androgīns. Arī helleņu reliģijā Kibeles ir androgīna. Grieķijā šis uzskats tika aizņemts no Āzijas tautām: visai tuvīns ir sakars starp frigiešu Kibeli un Astarti,

Atisu un Adonisu: Frigijā bija veltīts templis Afroditei-Kibelei, un senie autori šo Kipras dievi raksturoja ar epitētiem „arsennothelus” un biformis”. Androginais uzskats nebija svešs arī Romas reliģijai, jo Venēra bieži tika tēlota ar bārdu. Romiešu mākslinieki androginu sāka tēlot jau ar izlaidīgu nokrāsu. Tādi gleznojumi ir atrasti uz māju sienām Pompejā, kas tagad glabājas Neapoles diskretajā mūzejā.

Antropoloģiski pētījumi ir pierādījuši, ka ir iespējama abu dzimumu vienlaicīga attīstība vienā cilvēkā, kaut gan mūsdienās tādi gadījumi esot ārkārtīgi reti. Zinātnieks Mögebauers ir novērojis tikai piecus gadījumus, kur vienā cilvēkā attīstās abi dzimumi. Pārējos gadījumos — viens dzimums attīstījies normāli, bet otrs — izzudis. Vīriešu kārtas androginā parasti attīstās vīriešu kārtas organi, bet sievietes kārtas organi tiek simulēti; sieviešu kārtas androginiem ir olnīca, bet pārējie organi atgādina vīrieti. Ar androginismu izskaidrojama arī parādība, ka ir sievišķīgi vīrieši (ginosfisija) un vīrišķīgas sievietes (androsfisija).

Šo zinātnisko faktu konstatēšana mums norāda uz cilvēka ķermeņa pārveidošanos tīri bioloģiskajā plāksnē. Cilvēks pats sev ir tikpat liela mīkla, kā visa kosma neizdibināmā bezgalība. Bet cilvēka rašanās jautājumam mēs varam drošāk tuvojies, jo daba kopš cilvēka raša-

nās nav pārveidojusies, nedz sasniegusi augstāku pakāpi, nekā tai bija priekš tam, kad cilvēka, varbūt, nemaz nebija. Atmiņas, kas noteikti saistās ar cilvēces likteni, ir kādus 5000 gadus vecas. Šīs nenoteiktās atmiņas, pēc Špenglera domām, vispirms meklējamas Ēģiptes un Babilonijas kultūrā; tas norāda, cik ļoti niecīgas atmiņas uzglabājušās par cilvēku un viņa likteni. Vai ir bijusi Atlantidas kultūra? Te, runājot ar Tacita vārdiem: „*ratio in obscuro*”, mēs varam noraidīt, varam arī pieņemt hipotēzes par Atlantidas esmi. Praviētiskais mistiķis Merežkovskis šai patiesībai tuvojas visdrošāk, ar vislielāko pārliecību, bet tomēr aiz visa tā plīvo mistērijas, neziņas noslēpums. Mēs nezinām, mēs baidāmies mītam piešķirt īstenības nozīmi... Mūsu atmiņas ir īsas, mūsu gaisma vēl nav dziļi iespīdējusi tumsā, no kuņas mēs baidāmies un kuņas priekšā mēs esam tik nevarīgi. Cilvēks nāk no šīs neziņas tumsas, neziņa ir viņa māte; mēs esam dzimuši viņas tumšajā klēpī un neatceramies viņas seju, ap mums šalc neziņas tumšā jūra. No neziņas neko vairāk mēs nevaram izburt, kā pašu neziņu, t. i. mistēriju, kas ir cilvēka nojautu baigā nakts. Mēs diezgan pamatoti varam gan pieņemt, ka sākumā nebija vīrietis un sievietē, bet androgins, par ko Platons stāsta kā par trešo dzimumu, kas eksistējis pirms cilvēka. „Dzīrās”

tiek atgādināts šis mīts par cilvēku androgīnu un vēstīts kā par milzu cilti, kas bijusi tik stipra, ka sacēlusies pret dieviem, un Zevs, redzēdams viņu spēku un lepnumu, to sadalījis divās daļās: vīrietī un sievietē. Turpretī mīti ar reliģiozu nokrāsu par cilvēka izcelšanos ir naīvi, un to nozīme mūsdienu cilvēka zinātnes gaismā ir zaudējusi savu vērtību.

Pirmais cilvēku dzimums, par kuŗu mums uzglabājušās atmiņas, un kuŗu kā retu eksemplāru daba uzglabājusi sevī līdz mūsu dienām, ir androgīnu dzimums. Androgīns ir tagadējās cilvēces pamats. Gluži pamatoti varam domāt, ka androgīns pirmsākumā bija vairāk sieviete nekā vīrietis. Vīrietim dzīvības radīšanā piešķirta ļoti niecīga loma. Vīrietis no sievietes atdalījās bioloģiskās evolūcijas ceļā; pieņemsim, ka kādreiz tālā senatnē bija divi androgīni, kas dzīvoja kopā, viens pildīja vīrieša, bet otrs — sievietes lomu. Tā pamazītēm sāka izveidoties tagadējais cilvēces dzimums. Šī parādība vēl tagad novērojama seksuālajā pasaulē. Un šai pieņēmumā mums atklājas, ka sākumā bijusi sieviete un tikai vēlāk no sievietes ir pakāpeniski izveidojies vīrietis.

Dabā un kosmā attīstības likumi ir apslēpti, bet, kopā ar Aristoteli, mums jāatzīst, ka mēs kosma centrā būtu dieviem līdzīgi, ja mums būtu atklāta parādību pirmcēlonība. Te sākas

cilvēka atziņas tragēdija. Šī tragēdija liek mums atcerēties mītu par Prometēju: viņš piekalts pie neziņas tumšajām klintīm, un viņa garu katru dienu atlaižas plosīt šaubu ērglis. Viņa ciešanām nav gala. Vai tiešām radīsies tāds Hērakls, kādu aiz līdzcietības pret Prometēju bija radījis Aischils un kam tas lika atbrīvot nebeidzamo ciešanu mocīto Prometēju. Mēs šo to uzzinām pēc zīmēm un nojaušmām, pēc novērojumiem un līdzībām, mēs izveidojam zināmu pasaules ainavu un pāri šai ainavai vēdinās lielais dzīvības un nāves noslēpums.

XII

Laikmeta rats

No jauna rodas jautājums — vai cilvēks veido laikmetu, vai arī laikmets cilvēku? Sabiedrisko dzīvi veido duālistiski spēki, un tādēļ grūti izšķirties kā par cilvēka nozīmi laikmeta veidošanā, tā par laikmeta nozīmi cilvēka veidošanā. Ir bijušas domas, kas nesatricināmi aizstāvējušas viedokli, ka tas ir cilvēks, kas rada laikmetu, bez cilvēka nav nekā un nevar būt. Cilvēks ir visu sociālo parādību alfa un omega. Bet ir arī cits viedoklis, kas apgalvo, ka cilvēka likteni nosaka laikmeta rata griešanās. Šā viedokļa pārstāvji aizrāda, ka naīvi

būtu domāt, ka cilvēks vairāk nosaka ar savu darbību un gribu nekā tam lēmuši tie iekšķīgie spēki, kas mūsu saprātam apslēpti un nezināmi. Katra cilvēka atklājumos, darbos, alkās izpaužas sava laikmeta diktētais nenovēršamais un negrozāmais liktenis. Laikmeta straumei nevar spītēt neviens, un ja kāds to dara, tad tas kā nieks un puteklītis aiziet bojā. Kas notiek šai pasaulē, tam tā jānotiek notikumu ritmā; pretestībās, reakcijās un bojāejās izveidojas un nostiprinās cilvēces raksturs. Nav vainojams Bordža, nav vainojams Napoleons, bet gan apstākļi, kas viņus izvirzījuši, kas viņiem ierādījuši vietu vēsturē. Nav vainīgs indivīds, bet laikmets, kas šo indivīdu pamudina darboties un izpaust šī laikmeta gribu.

Abi šie apstākļi man vienmēr likušies iesniedzamies galējībās. Tie nonāk strupceļā un neatrisina to problēmu, kādu mēs gribētu atrisināt, ja ir runa par indivīda un laikmeta attiecībām. Pirmā gadījumā indivīdam piešķirta pārāk liela nozīme; ir tā, it kā gleznotājs, neievērodams pareizu perspektīvu, ainavu piepildītu ar pārmērīgu viena priekšmeta zīmējumu, citiem priekšmetiem neatstādams vietu. Šis zīmējums, lai cik pilnīgs tas būtu, skatītājā tomēr atstāj nomācīgu iespaidu. Priekšmets pareizā ainavas perspektīvā iegūst plastiku, un skatītājā tas atstāj atraisītu iespaidu. Ja nu indivīds ir

tas, kas nosaka laikmeta rata griešanos, tad būtu jāpieņem, ka laikmeti veidotos taisni tā, kā cilvēks to iecer un tiecas realizēt. Mēs pazīstam vēsturē lielas personības, kas ar lieliskiem plāniem izgājuši veidot vēsturi un raudzījuši laikā iekaldināt savu darbu. Bet, diemžēl, cilvēka ieceres gaužām reti nonāk līdz tādām piepildījumiem, kādu tas vēlēties. Te mums pamats būtu runāt par vēstures irracionālītāti. Pēdējā mirklī, kad liekas, ka nu piepildīsies mūsu ieceres, tās gandrīz jau sataustāmas ar roku, tūlīt mēs tās redzēsim, tās baudīsim, ar to saturu pildīsim savu dzīvi. Bet — viens mirklis, viens putna spārna pieskāriens, un viss, kas šķita tik tuvs un piepildāms, sabrūk un aiziet bojā. Tas liecina, ka individa nozīme laikmeta veidošanā nav absolūta, bet gan tikai relatīva.

Bet tie, kas izslēdz individa nozīmi laikmeta veidošanā, liek visu svaru uz atziņu, ka tas ir laikmets, kas vada, nosaka un piepilda cilvēka dzīvi. Šis fatālistiskais ieskats izslēdz kuŗu katru individa pašierosmi, gribu, darbību; individs it kā kļūst par rīku kāda neredzama ārpus cilvēka esoša spēka varā. Šis uzskats kļūst ērts tiem, kas negrib uzņemties personīgo atbildību, kas negrib atbildēt par saviem darbiem nākotnes audžu priekšā.

Abi šie viedokļi būtībā nav pareizi, jo pirmais, piešķirdams absolūtu nozīmi individam,

otrs — laikmetam, izdzēš sintezes iespēju. Te vietā būtu jāatgādina Hēgeļa (Hegel) ģeniālais atklājums — teze un antiteze. Pareizāk būs, ja pieņemam, ka indivīds ietekmē savu laikmetu, un laikmets — indivīdu. Šai mijiedarbībā veidojas kā cilvēku, tā laikmetu liktenis. Trešais, ko mēs varētu saukt par sintezi, tas ir nepiepildāmais pilnības ideāls, ideāls, ko Hēgelis, līdzīgi Platonam, meklē metafizikā: Platons to meklē ideju pasaulē, Hēgelis — Dievā.

XIII

Florences vīzija

Redzīga acs Florencē var saskatīt to, ko meklē katra jauna sirds, par ko daudzās valodās un daudzi rakstnieki caur putekļu kārtām runā no bibliotēkām. Te cilvēka darbs, ilūzijas un sapņi parādās kā raķete, ko svētku dienās raida gaviļnieki.

Ufficiju galerijas ar savām kolonnu ailēm un slaveno vīru nišām mūs tur savā varā; tur drūmst sevis mocītājs, nemierīgais trimdinieks Mikel-Andželo; tur gaiši raugās asais dzīves vērotājs un pazinējs, cilvēka zināres simbols — Leonardo da Vinči. Viņš pratis savu dzīvi skaisti dzīvot, bet vēl skaistāk piepildīt. Tur domās grimusi raugās Galilēja seja, kas pirmā

iedrīkstējusies pavērties debess sarežģītajā mehanikā; viņš pirmais, šausmās nodrebot, aptvēra tos maldus, kādos cilvēks dzīvo. Un kad viņš 69 gadus vecs, inkvizīcijas priekšā, ceļos nometies, noliedza to, ko viņa paša acis bija redzējušas, viņš izmisis kļiedza: „*Eppur, si muove!*” Tur Donatello, kas ar stingru roku akmenī un bronzā iemūžināja cilvēka neatkarīgo lepnumu, pirmatnējo spēku un gara virmojošo enerģiju; tur Džotto, kas savu gleznu zeltaino krāsu siluetos un tēlos ieplūdināja dzīves burvīgumu; tur Dante, kas lielā klusumā savā sirdī glabā rūgtumu, un kas, par spīti ellei, prata lepni stāigāt savu dzīves ceļu, visgrandiozākā kārtā sev uzceldams pieminekli Dievišķīgajā komēdijā; tur Petrarka, kas liegi prata izburt no savas līras skaņas un uzmeklēt sirdis, kam tās veltīt; tur Bokačo smīnīgs un reizē labvēlīgs. Viņš prata tiesāt, bet prata arī piedot. Viņa satira nebija Zoila vai Aretino indīgā pātaga, ar kuŗu šausmais neatlabis aizgāja bojā. Bokačo satira apvienojusies ar humoru, viņš tic cilvēka dievišķai līdzībai, viņš pātagoja tos, kas savās rīcībās bija kļuvuši lopiem līdzīgi. Tur Makiavelli, drūms, saīdzis, noraugās uz ļaudīm. Viņš neticēja cilvēka cēlākajām tieksmēm. Viņš cilvēku uzskatīja par nenovīdīgu, neuzticīgu, zemisku, nepateicīgu, glēvu, zvērisku un nežēlīgu būtni, ko savaldīt var vienīgi neaprobežota vara. Tur sv.

Frančesko, kas prata mīlēt pat brāli vilku, viņš pateicībā cēla rokas pret debesīm par to, ka varēja skatīt sauli un basām kājām sajūst rasoto zāli; tur Čelini, renesanses pašapziņa, nesalaužamais vīrišķības iemiesojums, mūžīgā nemiera simbols. Viņš ir renesanses dvēsele, kas bija aizmirsusi ceļu uz Dievu un staigāja ceļu uz sevi pašu, kā visa sākumu un galu.

Lūk, Palazzo Vecchio, kuŗas zobveidīgais un slaidais tornis gadsimtiem ilgi noraugās cilvēku audzēs. Tas savā sirmajā galvā glabā atmiņas par to dienu, kad viņa priekšā sadedzināja viduslaiku personifikāciju — Savanarolu, šo kvēlo, tēraudaino mūku. No šī torņa zvanu rīklēm ir atskanējuŗas skaņas, kas tautu aicinājuŗas pie ieročiem.

Lūk, Ponte Vecchio ar savām vecajām mājiņām, galerijām, kas kā noslēpumaina eja Ufficijas savieno ar Palazzo Pitti, Arno otrajā krastā. Santo Croce ar saviem kapu akmeņiem. Tur audžu audzes ir nākuŗas un tempļa mierā meklējuŗas mieru savām dvēselēm. Tur Dantes tukŗšais sarkofāgs, kas uzcelts nevis Dantem par godu, bet par dekorāciju paŗu florencieŗu godkārības apmierināŗšanai. Tur dus Mikel-Anđelo, Galilēja un citu Itālijas slaveno dēlu piŗŗi. Kaut kas nekustīgi drūms, vēss un stindzis mājo šī mauzoleja sienās. Kaut kas niecīgs, noŗēlojams un traģisks mostas klusā vērotāja sirdī, kas

neko vairāk nemeklē šajā kapu un altāru sabiedrībā, kā vienīgi pats sevi. Aukstie un vecie akmeņi stāv nekustīgi un mēmi gadu lēnajās gaitās; bet arī akmens sadilst, sadrūp un pārvēršas putekļos. Telpā un laikā nav saglabājama mūžības līdzība. Pāri kapiem, pāri svēto nišām, pāri altārim pleš savus neredzamos spārnus lielo pārvērtību nesējs — laiks. Viņa skreja ir kaut kas sāpīgs, kaut kas neatpestīts un drūms. Dzīve, tā ir īsa nopūta, īss acumirkļis, īsa satikšanās un šķiršanās ar lietām un cilvēkiem. Kas radījis šo un citas pasaules izplatījumā, tam jābūt drūmam, kā cilvēkam miršanas un bērnam dzimšanas brīdī.

Kalni un saules svelmīgais skurbums Florencei piešķir mūžīgi ziedošās, kautrās un nekad neiegūstamās jaunavas līdzību. Katra tuvošanās viņai ir bezgalīga, un katrs iegūšanas mēģinājums ir veltīgs. Viņa kautri un vēsi smaidīdama aicina, viņas lielajās un zaļajās acīs mirdz dīvains, aizplīvurots smaids, tas saista neredzamām saitēm, un nemierīgākās dvēseles ļaujas šai varai un uz brīdi atrod mieru. Florence cilvēku apstādina, bet šajā apstājā viņš negaŗlaikojas un neiemieg, viņš garīgi kļūst jūtīgāks, redzīgāks, un viņā mostas ziņkāre. Ja Florence nevar pālīdzēt atbildēt uz visiem jautājumiem, tad tomēr te ceļotājs sevi apmierina aistētiski un viskaidrāk varbūt sāk izprast vēstures nozīmi.

Florencē bez liegā daiļuma, bez noslēpmainā smaida vēl mājo savāda nopietnība, ko visdziļāk izjūtam Mediči kapellā. Mikel-Andželo te cēlis vairāk pieminekli savam nemirstīgajam garam nekā Mediči slavai un pīšļiem. Te atradusi izpausmi Mikel-Andželo lielā vientulībā, un šie marmorā cirstie tēli skatītāju pilda ar to vientulību, ko mēs varam izjust vienīgi augstos kalnos. Šī vientulība mūs paņem savā varā un mūsu apziņā izdzēš sīko, nesvarīgo, nenozīmīgo, mēs paceļamies pāri ikdienai, mēs redzam pasauli attālināties un pazūdām no mūsu redzes loka. Mēs ielidojam it kā lielā neaptveramā templī, kur mūžība iešalcas, un cilvēks nezina vairs laika, notikumu; viss tas viņa galvā izzūd. Tas ir metafiziskais pārdzīvojums, ko mūsos izraisa Mikel-Andželo tēli. Bet tas būtu vienpusīgs Mikel-Andželo gara pārdzīvojums. Viņa tēlos ir arī kaut kas cilvēcīgs; ja mēs tā dziļāk ieklausāmies, tad dzirdam, ka kaut kas rūgti raud, brīžiem kaut kas smejas un klusi aicina... Mēs gribam paklausīt šim aicinājumam, mēs gribam piecelties un steigties, bet mūsu locekļi kā svina pielietī, un galva smagi sveras uz krūtīm. Gribas runāt, jautāt, bet vārdi atsakās klausīt, jautājumi liekas zaudējam savu nozīmi.

Kādēļ traucēt to, kas savā vientulībā gribēja

būt kā akmens, kas gribēja dusēt un nevēlējās, lai viņu kāds traucētu?

Mikel-Andželo gara klātieņe uzdod vienreizīgus jautājumus par cilvēka garu un tā robežām. Mikel-Andželo pasaulē ir kaut kas sevī neatpēstīts un bezgala vientuļš. Viņš prata akmenī izteikt savas domas, bet personīgā dzīvē nespēja atrast to pilnības punktu, kas cilvēkā rada līdzsvaru starp personīgo un pārpersonīgo, starp īstenību un sapņiem. Viņš, kas juta dziļāk un sevi piepildīja vairāk nekā viņa laikmeta biedri, tomēr nespēja atrast pats sevi, nespēja savu iekšējo dzīvi piepildīt ar to ģenija lielisko gaismu, kas viņam bija dota. Viņš aizgāja un atstāja par sevi stāstu, kurā klausoties mēs lielās skumjās apzināmies, ka cilvēka darbs tiek sākts, bet netiek pabeigts. Nevienu darbu, ko Mikel-Andželo bija sācis, viņš neizveidoja līdz galam. Varbūt, tas tādēļ, ka viņš gribēja vairāk nekā cilvēks iespēj; un tiešām, Siksta kapella liecina nevis par cilvēka, bet kāda titāna cīņu un veikumu. Bet statuja, kas visvairāk līdzinās pašam Mikel-Andželo ģenijam — tas ir viņa Mozus.

Florences vīzija mūsu acīm vispilnīgāk atveŗas, kad lēniem soļiem, kāpnes skaitīdami, kāpjam San Miniato kalnā. Tās ir tās pašas kāpnes, pa kurām Dante ir kāpis no elles šķīstīšanās kalnā. Un mēs, kas esam noguruši paši no sevis, kas neesam atraduši vai arī pazaudējuši vi-

sus draugus, kas jūtamies vientuļi, kad bezcerīgā garlaicība nolaiž pār mums savus spārnus, tad mums jāatstāj savas dzīves ieleja un jākāpj pa šīm kāpnēm, lai aizmirstu to, ka mūs neviens nesaprot un ka mēs nevienam neesam vajadzīgi. Klausoties uzmanīgi, skatoties gaiši mēs dzirdēsim, ka sienāzīša dziesma ir kaut kas no kosmiskās simfonijas un olīvu koku mirdzošajās lapās atspoguļojas labo ģeniju acis. Vientuļie koki laipni noliec savus čemurainos zarus un sarga mūs no elles, ko esam atstājuši lejā. Debesis tad šķiet mums tuvākas, un sirds, šī mūžības zinātāja, atveras tam spēkam, kas radījis lietas un cilvēkus, visam piešķirdams vienreizības nozīmi šai nemitīgajā dzīves plūsmā, kas aizšalc no tālajiem pagātnes gadsimtiem uz nerasniezamajiem nākotnes kalngaliem.

XIV

Mikel-Andželo un Dante

Viens mīlēja grieķus, otrs romiešu gara sintezi — Virgiliju. Viņi abi prata apbrīnot, pielūgt, nekopdami savus meistarus. Viņi iekšķīgi palika uzticīgi savam ģenijam un savai ticībai. Mikel-Andželo un Dantes kristiānisms bija pilns drosmes, tas nebija mūsdienu aukstais un ierēdnieciskais kristiānisms, tas bija jaunības apgaro-

tais spēks, tas nebija tikai morāliskais vai reliģiozais pienākums, bet sirds neatvairāmais aicinājums.

XV

Skumjas

Skumjas ir emocijas, kas visgrūtāk noteicamas un vismazāk pašas par sevi iedomājas. Tās saistītas ar visu mūsu garīgo un organisko dzīvi. Skumjas vispilnīgāk ietvežas četros vārdos: sāpēs, mokās, bailēs un ilgās. Tās ir katram cilvēkam pazīstamas. Platons Erotu sauc par nabadzības un bagātības bērnu, proti, katrai mīlai jābūt arī nelaimīgai, jo tās pamatelements ir ilgas, un tās mūsos nezūd arī apmierinājuma brīdī. Tādēļ īstās mīlas meklējumos nevar atrast patiesu apmierinājumu. Protams, apmierinājums iespējams vēlmju robežās, bet šis apmierinājums parasti pārvēršas par garīgā stulbuma pazīmi. Cilvēka dzīves gaitas tinas skumju plīvurā, tāpat kā augstās kalnu gāles miglā. Skumjas cilvēkā un migla dabā ir mūsu radības sākums.

XVI

Atmiņa un apziņa

Varbūt kopš mūžu mūžiem ir eksistējušas lietas, bet tas, kas eksistēja, bija akls un tumšs, un par šo tumsu un aklumu nav uzglabājušās nekādas atmiņas. Tāpat dzīve, varbūt, ir bijusi kopš mūžu mūžiem, bet mēs to nezinām, un to varējām uzzināt tikai tad, kad sākām atcerēties, kad nebijām vairs pirmais un pēdējais cilvēks, bet bezgalīgās pagātnes un nākotnes ķēdes loceklis.

Radīšanas vēsture nesākas ar apziņas atmošanas. Apziņa eksistēja jau rudimentārajā laikmetā: izjūtas un emocijas ir aklas, sāpes kurlas, vēl trūka atmiņas, kas tās apgaismotu. Pasaules radīšana nesākas ar apziņu, bet gan ar atmiņām.

Jautājums par apziņu radās tikai inteligences nobrieda laikā, bet ar šo jautājumu nesākas neviena kosmogonija. Vispirms bija mīts, kā tāla atmiņa, un tikai daudz vēlāk cilvēks iemācījās apzinīgi jautāt.

XVII

Kanta padoms

Kants mēdza teikt saviem skolniekiem: es jums neiemācīšu noteiktu filozofiju, bet gan domāšanu. Manuprāt, tas ir labākais padoms,

kādu var filozofs ieteikt tiem, kas to klausās vai lasa. Ja mēs pazīstam kādu noteiktu filozofiju, bet neesam iemācījušies domāt tā, lai izteiktu sevi, tad filozofija ir bijusi veltīga. Filozofija netiecas mācīt, bet rauga izteikt to, ko kāds filozofs ir sapratis vai gribējis teikt, jo nav noteikta ideāla, kurā mēs varētu sevi iedzīvināt. Nav tāda stāvokļa, raugoties no dabas viedokļa, kurā cilvēks varētu palikt absolūti nemainīgs. Viss attīstās un veidojas savstarpējā sakarībā, un kur tas tā nav, tur beidzas dzīve. Neviens nevar dzīvot pēc kaut kāda parauga, jo katrs ir vienreizīgs dzīves loceklis, un katram ir sava vērtība. Tikai tur būs iespējams augstākā cilvēka tips, kur tiks atzīts cilvēks kā dzīves loceklis pats par sevi ar savu dzīves neaizstājamo centru. No šejienes izriet arī nepieciešamība pēc cita cilvēka; cienīšana un godāšana vienmēr iemājo to cilvēku sirdīs, kas atraduši savu vietu dzīvē, saprot, cik grūti par šo vietu bija jācīnās, un tādēļ tas godā un cieni tos, kas, līdzīgi viņam, ir meklējuši savu vietu šai dzīvē un raudzījuši to apliecināt ar savu darbību. Lietas iegūst vērtību, kad mēs tās uztveram pašas par sevi. Bet lai šī uztvere varētu notikt mūsu apzinīgajā dzīvē, tad mūsos jāizkopj saprašanas spēja. Saprašana visam piešķir nozīmi, un tās gaismā atmirdz vissīkākā un vislielākā lieta kosmā.

Tikai zināmas teorētiskas un filozofiskas at-

ziņas pārstāvim ir sistēma, bet filozofam, kuŗa apziņa centrēta saprašanā, tāpat kā mīlētāja apziņa mīlestībā, nav noteiktas sistēmas.

XVIII

Laikos, kad zūd dzīves pamati

Laikos, kad zūd ierastās dzīves pamati, kad tikumi lielāki par cilvēku mērķiem un nodomiem, kad vienā mirklī gadu simtiem aizstāvētie uzskati un dievišķotie cilvēki pārvēršas par kāju pameslu, kļūst par izsmieklu un nievājumu, tādos laikos cilvēks izjūt savu bezgalīgo niecību, savu nenozīmību: tie, kas paliek patiesībai uzticīgi, vientuļi kļūst šai nepārredzamajā gruvešu pasaulē, zem kuŗiem dus viņam dārgie aizgājēji un nepielūdzamajā dzīves cietsirdībā rauga saglabāt sevī savu cilvēcisko cieņu; bet tie, kas ierauti chaotiskajās kaislībās, pazaudē paši sevi, metas dzīves straumē, uzpeld tās virspusē un visur, kur vien iespējams, atgādina savu esmi, to rādīdams tādā gaismā, runādams tādu valodu, kāda acumirklīgajā situācijā izdevīgāka. Tas ir chaoss, tas ir pūlis. Labākie cilvēki paliek savā vientulībā un iemācās klusēt. Pūlis, atbrīvojies no sevis kā lielākā sloga, izposta savu vienību vispārējā chaosa vairošanai. Cik daudz cilvēku nav aizgājis bojā šajos likte-

nīgajos gados. Āziātiskais chaoss aizrāva sev līdzīgi tos, kas sevī nesa pūli, kas bija pūlis, kas neizturēja savu vientulību, kas salūza un tika ierauti pūļa radītajā varmācības ellē.

XIX

Cilvēks ir kaut kas konkrēts vienīgi pats sev. Citam tas nav nekas vairāk kā gažām slīdoša doma. Kas citam mana pieredze, manas ciešanas, manas ilgas? Nekas vairāk kā doma vai tukšums, ko ne pārdzīvo, ne apzinās, ne saprot.

*

Cilvēkā varbūt visizteiktākā tieksme ir: sevi noenkurot kādā vērtībā, kas būtu drošāka nekā viņš pats. Lūk, tādēļ mēs gribam piederēt sievietei, bērniem, idejai, tautai . . . Piederot kaut kam, cilvēks klusina savas vienpatības ciešanas, remdina savas alkas pēc atpestījuma.

XX

Labāka nākotne būs iespējama tai gadījumā, kad cilvēkam būs lemts sekot savai dabai. Laupot cilvēkam šo iespēju, mēs viņam laupām visu: viņa personīgo brīvību, visdārgāko, ko cilvēks nemitīgā un smagā cīņā iekaņojis. Personīgās brīvības apziņa cilvēkā izraisa viņa pozitīvākos spēkus, viņā mostas dzīva veikt darbus, kas aplie-

cinātu viņa personību. Ir neticami, ka mūsdienu cilvēks var pieņemt masu par pasaules pārveidošanās principu. Masā individam ir piešķirta tikai lietas vērtība, tanī cilvēks tikai kaut kam der, bet pats sevī nav itin nekas. Izkopt sevī individuālās īpatnības un tās aizsargāt iepretī masai nozīmē sevi paglābt nākotnei.

*

Kā atsevišķā cilvēkā, tā veselās tautās ir spēcīga dzīve saglabāt savu vienību. Ja šī dzīve apsīkst, tad sākas sairums — bojā eja. Individuālisms — atsevišķa cilvēka saglabāšanas veids, nacionālisms — veselas tautas; universālisms — visas kultūrālās pasaules solidaritātes apliecinājums.

XXI

Ja vārdi nesaskan ar patiesību, tad kultūras dzīve valstī nevar zelt: dzeja, filozofija, mūzika, reliģija, tradīcijas; likumi tad nav vairs cieņā, attīstās spekulanta tips; māksla un zinātne vairs netiek turēta godā. Jo augstāka kāda valsts iekārta, jo vairāk vārdiem jāskan ar darbiem; ja šīs skaņas trūkst, tad valsts lietās iestājas demagoģija un likumu vietā anarchija. Vārdos nedrīkst būt nekā tāda, kam nebūtu īstenības nozīmes. Laba valsts iekārta nevar iztikt bez kār-

tības, likumiem un apzinīgas likumu pildīšanas. Kur tas netiek ievērots, tur zūd hierarchija, sākas sairums un chaoss. Vārdiem jābūt saskaņā ar darbiem, tikai tādā veidā valsts pierāda savu stiprumu un tās vīru augsto kvalitāti.

XXII

Ideālu izvēles ekskluzīvitate, ideālu dogmatisms mūsdienu cilvēku noved līdz nepiedzīvotam antagonismam, līdz katastrofālai eksplozijai. Citu ideālu nesaprašana izraisa tās nežēlīgās cīņas, kas aprij un iznīcina cilvēces kultūrālās un materiālās vērtības. Mūsdienu antagonisms aizsniedzis galvu reibinošas nesaprašānās virsotnes, pasaule caur nesaprašanos iemesta vislielākā cilvēces postā — kara ķetnās. Atrast pareizas mērauklas pasaules pareizas kārtības uzturēšanai nozīmē atrast universālu ideālu, kura vārdā atsevišķi cilvēki un tautas varētu saprasties. Iekām tas nebūs noticis, tikmēr kaņam nebūs beigu zemes virsū. Universālas patiesības atklāšana un tās realizācija ir nākotnes cilvēces uzdevums. Ja tā neizpratīs šā uzdevuma svarīgumu, tad tā, līdzīgi mums, grims postā un asinīs. Cilvēce patiesi atdzims saprašānās garā.

XXIII

Mūsdienu laiku var salīdzināt ar vislielāko pārvērtību laiku pasaules vēsturē, proti, kad pagānisko ēru aizstāja kristīgā ēra. Tagad kristīgo ēru aizstāj jaunais laikmets — sociālā ēra.

Sociālās ēras sākumi rodas 18. gadsimtā un tā top, briest veselus divi gadsimtus, līdz tā izkristalizēties noteiktās sociālās formās. Kristīgā ēra jāuzskata par mirstošu ēru, tā savu vietu nodod sociālajai ērai, kuņas izveidošanās un reālizācija ir nākotnes uzdevums.

XXIV

Mūsdienu jaunatne

Mūsdienu jaunatne lielo notikumu, smago ciešanu līdzgaitniece, nes sevī dīvainu pasauli: neticību ārējām varām, neticību ideāliem: tā stāv dzīves dienvidū un alkst konkrētu mērķu. Aktīvais cilvēks nedomā, bet paklausot dažādiem impulsiem — darbojas.

Jauni cilvēki pazīst to rūgtumu, kas vēlākos gados pamazām atkrīt, proti, nesaprašanas rūgtumu... Šo rūgtumu vairāk vai mazāk mēs visi reiz esam pārdzīvojuši. Ir laiks, kad domājam, ka esam izslēgti no visas pasaules un citu saprašanas. Liekas, it kā mēs dzīvotu ledainā vientulībā. Šai laikā rodas vislielākā nepiecie-

šamība pēc sevis izteikšanas, un tādēļ jaunībā gandrīz visi esam mēģinājuši sevi izteikt vai nu savā dienas grāmatā, vai rakstīdami dzejas. Jaunatne tādā kārtā meklē ceļu uz ārpasauli un rauga atbrīvoties no savu pārdzīvojumu pārpilnības. Pirmbūtībā cilvēks ir vientuļš. Šī vientulība kļūst kā nasta un, no tās atbrīvojoties, mēs tiecamies savu pārdzīvojumu izteikt vārdos: cilvēka visprimitīvākais izteiksmes veids ir ritmisks pantiņš, un jaunatne neapzinīgi, sava pirmatnējā impulsa varā atrodoties, sāk rakstīt dzejas. Tas ir dziļš pārtapšanas brīdis, proti, kad cilvēks atstāj savu vientulību un meklē ceļu uz konkrēto pasauli, kas pirmajā laikā liekas tukša, neapdzīvota. Tie, kas dzīvo ar mums, liekas mūsu intimākajām tieksmēm naidīgi un nelabvēlīgi. Tādēļ kļūst saprotama tā nesaskaņa, kas bieži rodas starp vecākiem un bērniem, starp skolotājiem un skolniekiem. Topošs cilvēks ir bezgalīgi trausls instruments, un kas to pareizi grib ieskaņot dzīves lielajā orķestrī, tam jābūt piesardzīgam savos vārdos un savās rīcībās attieksmē pret jaunajiem cilvēkiem.

Mūsdienu jaunatnei trūkst garīgās intimitātes, tā tiek ievirzīta pārāk racionāli, novesta tai stāvoklī, kur dvēsele pati sevī sāk noslāpt. Intimitātes trūkums vairo garīgo nabadzību. Ja mēs gribam savu jaunatni redzēt garīgi bagātu, tad tā jāpamudina kultivēt garīgo intimitāti. Šī inti-

mitāte vēlākā dzīvē ir nepieciešama ģimenes radišanai un tās nostiprināšanai.

XXV

Vienlīdzība

Nekas man nav licies tik aplams kā vārds „*égalité*“, ko lasām pazīstamajā franču republikas devīzē. Par vienlīdzību varētu runāt tikai tai gadījumā, kad pēkšņi pasaules organiskā attīstība apstātos un visus cilvēkus izgatavotu pēc slīdošās lentas sistēmas: ar vienādu reaģēšanu, domāšanu un jušanu. Kad pasaules skatuvē parādītos šie „sērijas cilvēki“, tad viņu devīze varētu būt „*égalité*“. Daba pazīst hierarchiju, tai sastopami kalni, ielejas, līdzenumi, dzelmes un sēkļi. Leonardo da Vinči ir pētījis un atzinis, ka visā savā dzīvē nav atradis divus vienādus kastāņus, kaut gan visi tie auguši uz viena koka, saņēmuši vienlīdzīgu barību gan no koka sulas, gan no gaisa un saules. Jo organiskāk kāda tauta vai cilvēks ir attīstījies, jo asāk tas apzinās savu vienreizību citu tautu un individu vidū. Dzīvo cilvēku vidū realizēt vienlīdzību nozīmētu to pašu, ko dabā nolīdzināt kalnus, aizbērt ielejas, piepildīt dzelmes un visu pārvērst par līdzenumu, vai arī brīnišķīgi diferencētu dzīvnieku vai stādu valstību pārvērst vienā sugā. Dabas bū-

tība raksturojama ar visraibāko kontrastu ainavu: blakus bezgalīgi daiļiem radījumiem mājo nejauki, derdzīgi radījumi, blakus ielejai paceļas kalni, blakus kalniem izplešas klajumi. Bet visneparastāko kontrastu ainavu atklāj cilvēku izskats, viņu iekšķīgās dzīves reaģences, domāšana, pārdzīvojumi.

Vienlīdzības princips valsts dzīvē nozīmē kādas tautas individuālo nāvi. Šī principa pret dabīgo iedarbību tautas attīstībā rāda Perū valsts iekārta. Perū valstī dzīvoja tikai viens cilvēks — karalis Inka — zemes saule; pārējie cilvēki bija tikai viņa ēnas. Viņš vienīgi īstenībā esošais, pārējie — tikai šķitums; viena esme — visu neesme. Inka mācīja vienlīdzību: visiem jābūt kā gaismai. Viņš savā valstī bija realizējis komūnismu, vienlīdzības principu.

Bet nāca diena, kad spāņu kara kuģi piestāja pie krasta un no tā nokāpa 300 konkistadori — Francisko Pizarro vadībā. Rūdīto, bezbailīgo spāniešu saujiņa iekaroja Inkas valsti. Inkas pavalstnieki nespēja izrādīt pretestību, jo patiesi esošais bija vienīgi karalis, bet visi pārējie tikai uzpūstas mūmijas, un tās sabira, tikko pieskārs spāniešu īstenībā rūdītais zobens.

Pakļaut cilvēkus vienlīdzības principam nozīmē tiem izoperēt dvēseles. Perū karalis saviem pavalstniekiem bija izņēmis dvēseles, un

tie bija kļuvuši par dzīvajiem miroņiem. Valstī bija tikai viens dzīvais cilvēks — karalis; kad tas tika uzveikts, bija uzveikta visa valsts.

XXVI

Dzīves vienreizība

Mēs esam dzimuši ne tikai tādēļ, lai cīnītos, bet arī lai dzīvotu. Cīņa ir tikai līdzeklis dzīvei. Mēs gribam dzīvot, pirms mirstam. Nāve mums ir droša, bet dzīve ir visnedrošākā no visām lietām, tādēļ mēs to par visu vairāk mīlam, tādēļ par to visvairāk esam norūpējušies, vairāk par citu tai veltījam savu uzmanību. Dzīves vērtība ir vienreizīga, un tādēļ tā mums jāargā, jātaupa, jāizkopj, jāizveido līdz iespējamai pilnībai. Ir tikai viens bauslis dzīvē: pareizi nodzīvot savu dzīvi.

Manis vērotā dzīve ir nebeidzama tieksme turpināties laikā: to mēs izjūtam mīlot, to mēs pārdzīvojam veicot savu darbu, par to mēs cīnāmies un . . . mirstam, kaut gan negribam mirt. Visvarenākais kļiedziens, kas pilda cilvēces gadtūkstošu vēsturi, ir — dzīvot! Kristīgie, kas sludināja atsacīšanos no dzīves, kas miesu mērdēja un garu gremdēja drūmās pārdomās par dzīves niecīgumu, prasīja no Dieva mūžīgo dzīvošanu. Kas gan ir šīs mūžīgās dzīvošanas alkas, ja ne

šīs pašas dzīves sublimētās dzīvotalkas, kas savā dzīvošanas pārmērībā tiecas sevi iznīcināt. Mūsdienu morāle lai ir: dzīvot bez atlikuma šo zemes dzīvi, pieņemt to kā ciešanās, tā priekā.

XXVI

Spēcīgas dabas, kas kūsā savā garīgajā pārpilnībā, labprāt satiekas ar vientiesīgiem un viduvējiem cilvēkiem. Spēcīgais vājiem dod to, kā tiem trūkst, šai došanā viņš asi apzinās savas personības parākumu un spilgti pārdzīvo tās labvēlīgo iedarbību citos; vientiesīgos viņš varbūt tādēļ mīl, ka tie bez īgnuma un skaudības prot dzīvot. Šie garā spēcīgie pret pasauli izturas vai nu ar labvēlīgu zobgalību vai rezignētām skumjām. Viņi zina, ka nevienam nebūs lemts mūžīgi dzīvot un ka visiem reiz vajadzēs samierināties ar nāves nenovēršamo brīdi. To ieska-tījuši, viņi rauga savu dzīvi piepildīt un izteikt īstenības robežās, jo skaists ir tikai īstena, reālības robežās iespējama.

XXVII

Par viedokļiem

A tziņas teorija mums pierādījusi, ka loģika, svārstīdamās starp skepticismu un dogmatismu, vienmēr raudzījusi aizstāvēt uzskatu, ka indi-

vida redzes viedoklis ir pareizs. Reālitate atklājas individuālās perspektīvās: kur viens saskata beigas, tur otram tas pats var būt sākums. Dabas ainava, gan no mūsu redzes, gan no mūsu sirds viedokļa redzētājam uzliek akcentu. „Individuālais redzes viedoklis, man liekas, ir vienīgais redzes viedoklis, no kuŗa var saskatīt pasauli tās patiesībā”, saka Ortega (*Espect. t. I, 22. lpp.*) Te, protams, nav jāaizmirst, ka ir pārindividuālais redzes viedoklis, no kuŗa visi var vienādi skatīties uz pasaules ainavu, bet šis viedoklis ved vai nu pie ideālistiskā vai materiālistiskā dogmatisma. Un dogmatisms, kā ne vienu vien reizi esmu aizrādījis, ir mūsu personīgās dzīves vislielākais ienaidnieks. Cilvēces augstākā kultūra aizvien izpaudusies personīgās dzīves rāmjos; kur personīgais tiek iedragāts, tur kultūra nivelējas un tās vērtības vairs nav vienreizības apdvestas.

Kas skaidrs, par to jārunā skaidri, bet kas sapnis, par to tad jāsapņo. Bez saprotamās pasaules ir nesaprotamā pasaule, bez uztveramās pasaules, ir neuztveramā pasaule. Mēs dzīvi pavadām gan nomodā, gan sapņū stāvoklī. Kuŗš reālāks no šiem stāvokļiem — nomoda vai sapņa? Pieņemt kādu nemainīgu viedokli pret pasauli nozīmētu to pašu, kā kad mēs lūkotos no vienas noteiktas vietas uz kādu ainavu. Tad tā mūsu skatam kļūtu kaut kas līdzīgs fotografijai. Bet ainava ir dzīva, un tai ir daudzas sejas; mēs

to atklājam mainot gan vietu, gan perspektīvu. Ir tādi pasaules skatītāji, kas ieteic torni, resp. putna perspektīvu. Šo torņa un putna perspektīvu ir iemīlējuši teorētiskie filozofi, bet šī perspektīva ir tikpat mainīga, cik mainīga ir to perspektīva, kas savu sirdi izvēlējušies par augstieni, no kuŗas aplūko pasaules ainavu. Es uzskatu par labāku nesaistīties ne ar kādu noteiktu viedokli, patiesības pasaulē jābūt līdzīgi Don Huanam, proti, nesaistīties ne ar vienu lietu, nepalikl nevienā tornī pārāk ilgi, neuzkavēties līdz gaŗlaicībai vienās un tais pašās domās, aizvien atrasties ceļā uz lietu un cilvēku pasauli. Katra apstāšanās, katrs sastingums ir pretrunā ar dzīves būtību. Donhuānisms dziļākā būtībā ir pati daba: caur maiņu veidiem, pa dažādiem ceļiem, dažādos apstākļos, savai būtībai aizvien pienest jaunu barību.

XXIX

Zaudējot ticību cilvēka nākotnei, mēs zaudējam gribu darboties. Ticības nestundās mums jāpārdzīvo rūgtas ciešanas, mēs ienākam tukšumā, kur sākas chaoss. Lai pārvarētu sevī chaosu, nepieciešama ticība dzīves labākajām iespējamībām. Mums jānojauž jaunais un jārauga tas apliecināt dzīvē. Mēs dzīvē esam nodoti pašī sev, un neviens mums nevar palīdzēt, ja

mēs ar savu personīgo piepūli nekļūstam paši sevī nozīmīgi. Zaudējot ticību sev, mēs esam pazaudējuši to centru, no kuŗa izejot varam iegūt īstenības zemi. Ja neesam spējuši to iegūt, tad neesam pratuši dzīvot. Tādēļ par svarīgu jāuzskata tas darbs, tas veikums, kas mūsos stiprina šo iekšpasaules centru, kas kalpo par mūsu esmes izejas un atgriešanās punktu. Lai to panāktu, mums daudz jāiedrīkstas. Iedrīkstēšanās nepieciešama ne tikai lēcienam patiesības, bet arī maldu zemē. Drosme tātad vajadzīga katram, kas īstenībā grib sevi realizēt, vienalga kādā virzienā un kādā nozīmē.

XXX

Īstenības mīlestība

Āmācās mīlēt īstenība un nevis dzīvi pavadīt skrejot pakaļ zelta briedim, par ko stāstīts pasakā. Dzīve nav pasaka, bet īstenībā atrisināms uzdevums. Un mums ir jāpazīst īstenība, tā ir jātēlo, jāveido, jāpieņem, un vienalga, vai ciešanās vai priekā jāapliecina. Tie, kas paliek ar īstenību, lai tā būtu laba vai slikta, paliek uzticīgi sev, savai zemei, saviem draugiem un visai cilvēcei. Ja mēs aizejam bojā īstenības robežās, tad šī bojā eja ir skaistāka nekā dzīve, ko pavadam „dzenot zelta brieža pēdas”. Ja mums ir

lemti sapņi, tad tie ir tikai tādēļ, lai tos pārvērstu īstenībā. Un ja to nespējam, tad labāk šī pati brīnišķīgā zeme ar savu bardzību un maigumu, šie paši spurainie un nepilnīgie cilvēki nekā paradīze un eņģeļi ideju pilnīgajā pasaulē. Raudzīsim iztikt ar īstenību, tā reizumis sevī ietveŗ vislielākos brīnumus, tikai jāmacās staigāt atvērtu sirdi un atvērtām acīm: jābūt pašiem par īstenības daļu; tā kā īstenības pasaule ir dziļa un skaista, tad to iegūt un paturēt ir grūts uzdevums. Dažs labs sapņos lido kā burvis, bet paskataities, īstenībā viņš neprot staigāt, viņš rāpjas, viņš neprot lāgā noturēties kājās. Jāsvētī īstenība, lai tā būtu tumša un nabadzīga, drūma un ciešanu pilna, — tā ir mūsu dzīve. Un dzīve, par spīti šķēršļiem, nevarībām un nelaimēm, ir liela lieta. Visa mūsu esme iekļauta īstenības vienreizībā, tā nav ne līdzeklis, ne pārejas stāvoklis, bet pašmērķis, pašrealizācija. Māksla, zinātne, dzeja, filozofija ir tādēļ, lai kalpotu īstenības padziļināšanai un saprašanai. Kur tā tas nav, tur nav ne mākslas, ne zinātnes, ne dzejas, ne filozofijas. Tie, kas iedomā mākslu vai filozofiju par kaut ko augstāku nekā dzīves īstenību, neradīs neko lielu, neko tādu, kas būtu vajadzīgs dzīvei. Īstenība ir tas svētums, kuŗas dēļ vērts ziedot mākslu, filozofiju, un ja tas tā nav, tad ne māksla, ne filozofija nav nekā daudz vērtā.

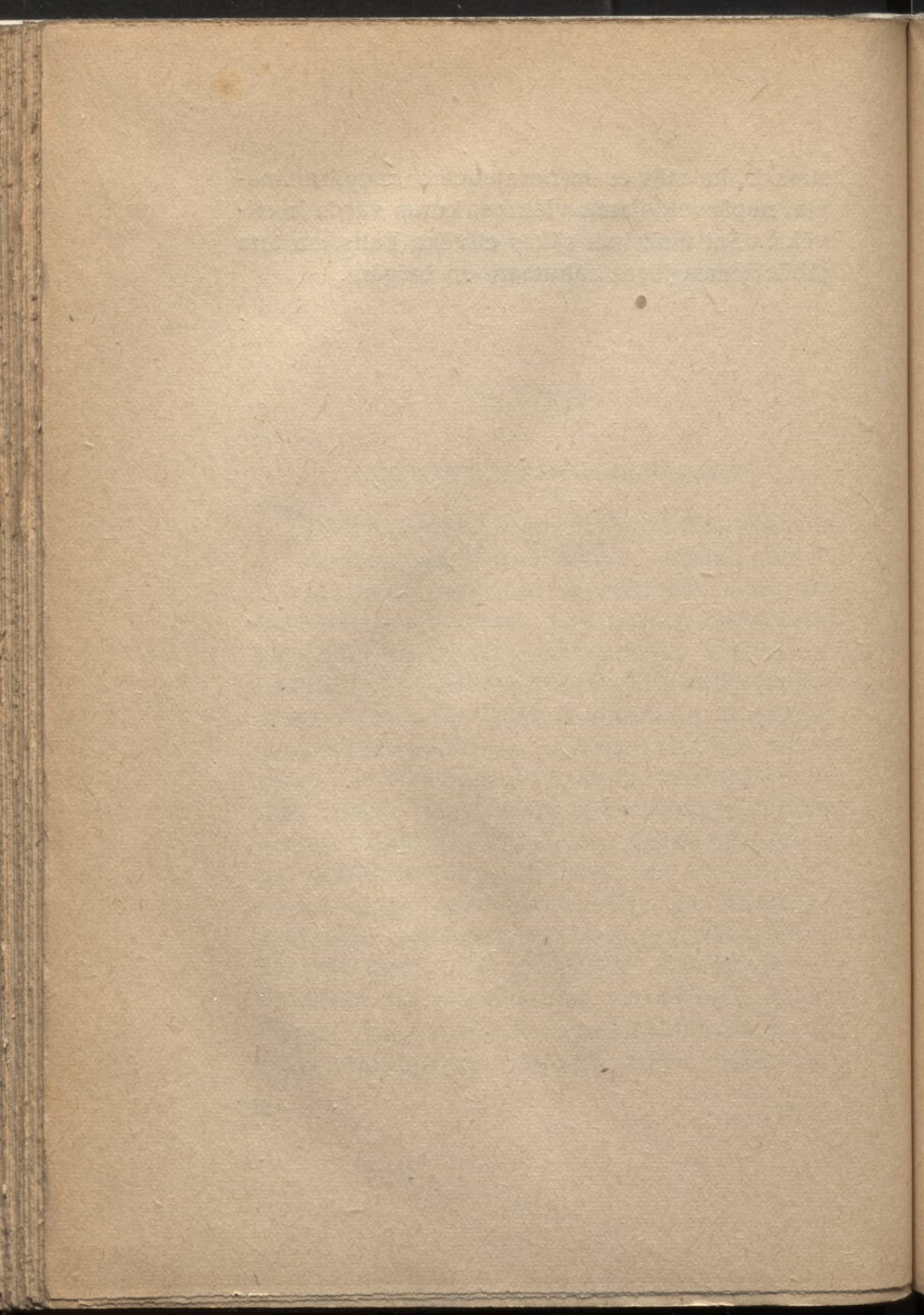
Ļaužu lielākā daļa dzīvē klīst kā rēgi ēnu valstī; par viņiem Dante saka, ka tiem jādzīvo bezcerīgās ilgās (*Inf. IV, 40*). Tas ir elles stāvoklis, ko mēs sevī varam pārvarēt, mīlot īstenību.

XXXI

Cilvēks ir līdzsvara noslēpums

Par cilvēka dabu ir mesti vārdi visos vējos, tas saukts gan par cilvēku — dievu, gan par plēsīgu zvēru, gan par sabiedrisku dzīvnieku, bet retāk īstajā vārdā. Spriedumi par cilvēku ir pārspīlēti vai nu virzienā uz augšu, vai virzienā uz leju. Cilvēks ir taisna parallēle starp šiem diviem virzieniem: viņš ir līdzsvara noslēpums starp zvēru un Dievu. Lai šo līdzsvaru nezaudētu, tad jācīnās par to, un šai cīņā jānostiprinās cilvēka cieņai starp šīm abām galējībām. Tiklīdz līdzsvars zūd, cilvēks zaudē savu cieņu, tad viņš kļūst vai nu par zvēru ar ielauztiem zobiem, vai par pasaules lāpītāju ar aizlauztiem spārnēm. Ne zvērs, ne Dievs ir cilvēka būtības izteicēji, bet gan pats cilvēks. Kas zaudē savu cilvēcību, tas zaudējis visu, lai tad viņš ietu kur iedams, lai meklētu kur meklēdams, pats sevi vairs neatradīs ne zvērā, ne Dievā. Mūsu mak-

sima ir, ka mēs esam nesajaucama, nepārmaināma, nepārveidojama vienība, kuŗas vārds ir cilvēks. Šai maksimā sākas cilvēka kults, un tam jābūt zemes jēgas sākumam un beigām.

SPĀŅU TĒMAS

Mēs dzīvojam kaŗu laikmetā. Spāņu pilsoņu kaŗš, kuŗa aculiecinieks esmu bijis, man atklāj baigu īstenības vīziju: vecā Eiropa, kas bija vēl saglabājusies Spānijā un ko nebija skāris pirmais pasaules kaŗš, iestenas kā ievainots zvērs; un es nezinu, vai šī stenēšana ir bojā gājēja vaidi, vai jaunās pasaules radīšanas mokas. Spāņu pilsoņu kaŗš ir epizods kādā vispārīgā chaosā, kam jādzemdē vai nu jauna dejojša zvaigzne, kā to teicis Nīcše, vai visam jāklūst par bezcerīgu un aklu iznīcības tumsu. Spānijas zvaigzne norietēja 19. gadsimtā un tāpēc pilsoņu kaŗā vai nu galīgi apdzīsīs, vai iedegsies jaunām dzīves iespējamībām.

Nekas neatstāj tik baigu iespaidu kā lielpilsētu tukšās ielas. Varbūt tādēļ, ka ielām nav cita mērķa un uzdevuma kā cilvēkus uzņemt un tos vadīt viņu gaitās. Kādreiz nemierīgā un ļaužu drūzmas pārpilnā Barselonas Rambla izskatījās kā upe, kuŗā pēkšņi ūdens nozudis pazemē vai pacēlies gaisā, aiz sevis atstādams dubļainu, netīru un gļotainu gultni. Kā ūdens ir upes, tā cilvēki ir ielas dvēsele. Lūkojoties tukšā ielā, es pirmo reizi apzinājos, cik bezcerīgi drūma ir tā cilvēka mītne, ko sauc par pilsētu.

Tā izskatījās kā beigta, likās tā iesnaudusies miegā, un vai kādreiz vēl atmodīsies?

Barselona ir īsta ostas pilsēta; tā drošsirdīgi izslējusi savu krūti pret jūru, tā ir bagāta, lielīga, rupja, bet toreiz tās iedzīvotājus bija sagraušas neizdibināmas bailes: tā dzīvā radība slēpjas negaisam tuvojoties. Un šis negaiss pamazām tuvojās. Pirmais ārprāta viesulis pāršalc, un melni tautas spēki ceļas, lai postītu to, ko pacietīgi un rūpīgi cēlušī ilgus gadsimtus, lai izlaupītu no baznīcām to, ko nesen bija pielūguši, lai nogalinātu tos, kam padevībā bija klausījuši. Naida stichijām piemīt liels spēks, bet tam nav noteikta mērķa; tā ir postīšana bez uzvaras, tā ir sadegšana bez liesmām. Vai Barselona ir pirmā vai pēdējā, kas pakļauta šīm ārprāta stichijām? Kas savaldīs pasauli viņpus Pirenējiem, vai tai būs lemts sadegt bez liesmām, zaudēt savu izskatu un aiziet no sava lieluma bez atgriešanās?

Spānija un Francija ir divas valstis, kuŗām trūkst stipras politikas un veselīgas saimniecības. Kas Spānijā sācies, tas Francijā turpināsies vēlu vai agri. Spānieši un francūži mīl brīvību, bet lai to saglabātu, jāmīl dzimtene. Veselīgā valsts dzīvē galvenais — brīvība un dzimtene; ja apziņa par šīm vērtībām zūd, tad tauta pārvēršas neatbildīgā barā. Brīvības apziņa izraisa tautas radošos spēkus. Dzimtene pamudina šos spēkus realizēt.

Neiespējamā alcēji

Migelam de Unamuno par visu svarīgāka ir personība; no filozofiskā viedokļa Unamuno filozofija ir pārāk vienkārša; ar to arī izskaidrojams, ka mazāka vēriena cilvēki, kā, piemēram, Ortega i Gassē, kā filozofs stāv pāri Migelam de Unamuno. Unamuno centrējas cilvēkā, bet visas vērtības, kas saistītas ar cilvēku, ir pārejošas, mainīgas un iznīkstošas. Centrējoties vienīgi cilvēkā, mēs nonākam pie Šekspīra atziņas: esam veidoti no sapņu koka; Pindara: Dzīve ir ēnas sapnis; Kalderona: dzīve ir sapnis. Unamuno aicina nevis atmosties, bet sapņot no gadsimta uz gadsimtu. Tā ir viena no spāniskākām atziņām, un tā aizķērusies spāņu mākslā, literatūrā, filozofijā un sociālajā dzīvē. Spānietis zināšanām nav piešķīris lielu nozīmi. Unamuno dvēseli visvairāk moka doma: kāda nozīme pazīt lietas tādas, kādas tās ir, ja mums jāmirst un jāzaudē sajēga par tām. Dzīves pārejošajā, mainīgajā ainavā Unamuno prasa neiespējamo: dzīvot nenozīmē mainīties, zust, bet aizvien būt, aizvien sevi uzglabāt. Visa Unamuno dzīve ir personības projekcija, visas viņa grāmatas — autobiografiskas piezīmes.

Šīs alkas pēc nemirstības, alkas pēc mūžīgās dzīves ir veidojušas Spānijas vēsturi, gan laicīgās, gan mūžīgās varas nozīmē. Nekas spā-

niešus tik cieši nesaista, kā alkas pēc nemirstības, pēc slavas, pēc varoņdarbiem. Tā ir zeme, kuŗā Dievs mirdams nekad nenomirst, zeme, kuŗā slava liek aizvien tiekties pēc tādiem darbiem, kādus ir veicis Servantess savā Don Kichotā, vai tāda, slavas vainagota varoņdarba, kādu ir veikuši Alkasaras varoņi, kas par spīti vispārcilvēciskajiem pārbaudījumiem — gribēja izturēt līdz galam, vienalga, vai aplenkums beigšies ar uzvaru vai zaudējumu. Tas atgādina garu, kas vadījis spāniešu konkistadorus: nokļuvuši līdz Dienvidamerikas krastiem, viņi sadedzināja savus kuģus — tas nozīmē uzvarēt vai zaudēt. Šis lepnaiss, pārmērīgais un kompromisus nepazinējs gars veidojis Spānijas vēsturi. Un tā ir vairāk varoņīgu cilvēku nekā politikas vai saimniecības vēsture.

Vīru vēsture

Spānijas raksturīgais pārstāvis valsts dzīvē ir cilvēks līdzīgs vai nu Filipam II vai Don Karlosam; garīgā dzīvē — kaut kas līdzīgs Servantesam vai Unamuno. Spānijas vēsture pazīst lielus spraiguma brīžus, pazīst arī sāpīgus atslābumus, bet viena lieta, kas nemainās, tā ir vīru vēsture. Tie ir gan mazāki gan lielāki, bet tie ir vīri, kas šai zemei piešķir toni un nokrāsu. Kad Spānijas politiskās varas laiks beidzās, kad

tās zelta kuģis kopā ar kolonijām nogāja dzelmēs, tad likās ka Spānija arī kultūrāli kopā ar Goju aizies bojā. Bet nepagāja ilgs laiks, kad Spānija ārkārtīgās mokās un cīņās izvirzīja jaunus vīrus gan zinātnē, gan dzejā, gan filozofijā. Viss bija sakustējies, nekas nepalika uz vietas, un Spānijas slava atkal atmirdzēja Eiropas saulē, un tā tas būs arī nākotnē, jo spānieši savas dzīves izšķirīgākos brīžos vienmēr prasījuši kvalitāti. Tas ir Spānijas liktenis, to nevarēs pārgrozīt ne racionāli, ne sentimentāli, tā tam jābūt. Sociālā mizēra Spānijā vēl nenozīmē garīgo mizēru. Apbrīnojamā kārtā spānietis saglabā suverēnitāti pret sociālās dzīves postu un to rauga garīgi pāraugt. Spānijā plebējs negūst triumfu. Tā ir kabaļeru, t. i. bruņinieku zeme, tiem netrūkst gaumes un it sevišķi apgarotības. Kur ir šīs lietas, tur var runāt par augstu kultūru, un tās lielumu nevar aizēnot sociālais posts, kādu Spānijai lemts pašreiz pārdzīvot. Spānija ir rēdzīga, jo tā ir drosmīga, tās cilvēki nesirgst ar aklību un bailību.

Caballero

Cik īpatnēja Spānija ir ģeografiski, tikpat neparasta tā garīgi. Spānijā Afrikas tveice sastopas ar Sjerras Morēnas sniegotajām gālēm. Spāniešu raksturs sevī vieno gan šo afrikānisko

kvēli, gan Sjerru vēsumu. No vienas puses spānietis ir vēss, reālistisks, viņš visu redz, visu apsver, no otras puses — nevaldāms, dzīvotkārs, brāzmais un donkichotisks ideālists, kas atmet visu un patur vienīgi savu mērķi. Spānietis no vienas puses visu aprēķina — kustības, vārdus, no otras puses viņš zaudē katru reālītātes sajēgumu un liekas, ka visu pasaules telpu pilda vienīgi viņa gars. Spānietis ir neapslāpējams individuālists un tādēļ nekad nespēs ierindoties ganāmpulkā. Spānietis ir pretstats visiem dienvidniekiem, kas vairāk vai mazāk ir barā cilvēki, un bara cilvēki ir pretstats iekšējai brīvībai, pretstats spāniskajam individuālismam, kas pats sev pavēl, kas pats sev palīdz, kas sev sprauž lielos mērķus. Spānieši nekāro tik daudz pēc panākumiem, cik pēc tā iekšējā stāvokļa, ko viņi saprot ar vārdu *caballero*, jo būt *caballero* spānietim nozīmē vairāk nekā dzīvot.

Spāniešu intimās dzīves mistika

Spāņu kultūras attīstībā ir zināma radniecība ar mūsu kultūru: Spānijā tāpat kā pie mums, sastopas austrumu kultūra ar rietumu, un šai mijiedarbībā veidojusies spāņu kultūrālā seja. Arābu ietekme Spānijā ir liela; tā vērojama ne tikai alkasaros, mošejās, pilīs, dārzos, bet arī intīmajās dzīves paražās. Ģimenes dzīve Spānijā aiz-

vien vēl atrodas aiz septiņām atslēgām. Tai ielūkoties ārzemniekam nenākas viegli. Ja sievietes būtību mēs vislabāk uzminam tā sakot vērojot kā viņa kalpo pavarda dieviem, tad spāņu sievieti gaužam reti izdodas vērot šai kalpošanā. Viņu mēs varam vērot ielas pastaigās ar augsti uzsprausto mantiņu, kafejnīcās, kur spāniešu sieviete atplaukst koķetērijas mākslā, teātros, vēršu cīņās, kur viņa nepamirkšķinādama acis, noskatās toredora vērsa nogalināšanas pēdējā aktā, un ja tas izdodas pēc visiem vēršu cīņas noteikumiem, tad spāniete savu sarkano neļķi, kas grezno viņas melnos matus, met toredoram pie kājām, kā savas cieņas un apbrīnas zīmi. Un tomēr, šie spāniešu sievietes vērojumi ir pavirši, sekli un konvencionāli, minētos piemēros mēs viņu redzam tikai publiski, un katra publiskā attieksme sevī slēpj zināmu konvencionālismu, proti, personīgā, individuālā, vienreizīgā aizplīvurojumu. Ja mēs par kādu tautu vai cilvēku gribam izteikt spriedumu, tad tā jāpazīst personīgā, resp. intimajā dzīvē. Un tā kā Spānija cītīgi norobežojusi no publiskās dzīves savu intimo dzīvi, tad Spānija vienmēr tēlota zināmas mistikas apdvestā skatījumā. To darījuši visi ieceļotāji, kas rakstījuši par Spāniju, piem., amerikānietis Irvings, Teofils Gotjē, Baress un citi. Viņiem visiem Spānija ir vispirms leģendu un mistikas zeme. Šī Spānijas uztvere ja ne gluži nepareiza,

tad nekādā ziņā nav īstenā Spānija, bet gan poētizētā, proti, vairāk skatīta iztēlē nekā īstenībā. Un šo īstenību no ārzemniekiem spānieši noslēpj, norobežodami savu publisko dzīvi no intīmās dzīves, kas ir visu cilvēcisko problēmu atrisinājuma galvenais avots. Interesanti, ka spāniešu literātūrā vairāk izveidojies mistiskais, noslēpumainais, dēkainais tips nekā intīmais, psiholoģiskais sevis atklājējs tēls. Piem., Don Huāns, šis spāniešu vitalitātes simbols, vairāk pazīstams ar savas dzīves ārējiem faktiem, proti, piedzīvojumiem nekā pārdzīvojumiem. Mēs nezinām, vai pareizāk, mēs ļoti maz ko zinām par Don Huāna iekšķīgo biografiju, viņa iekšķīgajām reaģencēm, ko viņā izraisījušas tās sievietes, tie cilvēki, kas ar viņu dzīves gaitā saskārušies. Don Huāns gan Tirso de Molino, gan Espronsedas uztverē ir mistiskais Don Huāns, baiguma apdvestais Don Huāns, bezpersonīgais Don Huāns, jo kā viena, tā otra rakstnieka tēlojumā Don Huāns ir un paliek romantisks dēkainis un romantiskie tēli aizvien vairāk projecēti iztēlē nekā īstenībā. Interesants ir arī Don Kichota tēls, kurā mēs īpaši redzam dēkaini, piedzīvojumu meklētāju. Don Kichotā arī svarīgāks ir piedzīvojums nekā pārdzīvojums; viņš aiz sava ārprāta slēpj savu intīmo, personīgo dvēseli. Lasot par Don Kichota piedzīvojumiem, mēs aizmirstam Don Kichotu cilvēku, mēs nezinām ko

visdziļākā būtībā viņš domā, mēs neredzam viņu iekšķīgo notikumu norisē, bet gan ārēju notikumu sadursmē ar viņa ārprātīgajām vīzijām. Don Kichota ārprāts ir arī zināms romantisms, zināma īstenības aizplīvurošana. Autors, aizslēpies aiz Don Kichota, mums kļūst noslēpumains, nesaprotams, vārdu sakot, par pasauli, kas noslēgta ar septiņām atslēgām. Ir tādas grāmatas, kurās rakstnieks atklājas; lai tas tēlotu ko tēlodams, mēs visur jūtam viņa personības klātieni, bet ir autori, kas aiz savām grāmatām aizslēpjas, mēs redzam visu citu, bet tikai ne pašu rakstnieku. Servantess pieder šai otrai rakstnieku grupai. Šī tieksme noslēgties sevī, nerādīt sevi publiski, iezīmīga visai spāniešu kultūrai, šo tieksmi spāniešos kultivēja gan arābu ietekme ar savu noslēgto mājas dzīvi, gan klosteri. Un šī noslēgtība spāņu literatūrā un mākslā izpaužas visiem gadsimtiem cauri un šī tieksme atrod savu izpausmi gan Pio Barochas anarchistiskajā mākslā, gan Valle — Inklāna aistētiski pārsmalcinātajos darbos, gan Unamuno šaubu nomāktajos dialogos, gan Ortegas kultūrālajos spriedumos. Šai iekšķīgajā noslēgtībā aug un attīstās spāniešu kultūra, kuŗas iznākumu apsargā rigorozās un nesalaužamās spāniešu gadsimtu tradīcijas. Es teicu, ka spāniešu intīmās dzīves veidotāju, pavarda priesterieni, mēs redzam tikai publiski, tradīciju un koķetērijas

plīvurā ietītu. Spāniešu sieviete savu plīvuru noņem dziļā ģimenes vientulībā. Mēs nezinām, vai ļoti maz zinām, kāda spāniete izskatās virtuvē, savā guļamistabā, bērnu pulciņā u. t. t. Vienīgais spāniešu liela vēriena mākslinieks — Goja glezno spāņu sievieti kailu savā gleznā *Macha desnuda*, bet ielūkojoties dziļāk, mēs tomēr esam pārsteigti, ka viņas ķermenis gan kails, bet viņas acīs, viņas vaibstos, viņas izteiksmē spoguļojas smaids, un mēs nezinām, vai šis smaids mūs noraida vai aicina, mēs nezinām, vai šī sieviete mūs pieņem vai atstumj. Lai šo smaidu uzminētu, lai saprastu tā nozīmi īstenībā, tad mums šī pati *Macha desnuda* būtu jāredz viņas intimajā mājas dzīvē, būtu jāvēro viņas smaids, kad viņa uzlūko savu vīru, savu mīļāko, savu māsu, brāli, vai kad viņa noliecas pār šūpuli un paceļ uz rokām savu bērnu un tam sniedz savu madonnīgo krūti. Lūk, šo zināšanu trūkums mums rada zināmas grūtības, runājot par spāniešu kultūras jautājumiem, runājot par tās dvēseli, tās lielumu un mizēru.

El Greko problēma.

Viena no interesantākām problēmām spāniešu glezniecībā ir El Greko problēma. El Greko, kā zināms, ir dzimis un jaunību pavadījis noslēpumainajā Krētas salā, kuņas kultūra jau seniem

grieķiem bija nevis īstenība, bet mīts. 1900. gadā angļu archeologs Ivenss, vācu tirgotāja Šlīmaņa pamudināts, sāka rakt Krētā un atrada slaveno Knosas pili, to pašu mītisko pili, ko grieķi sauca par labirintu. Grieķu mītos Krēta ir valsts, kurā valda noslēpumainais ķēniņš Minojs. Mītam par septiņu jaunu meiteņu sūtīšanu uz Krētas salu Minotauram par barību acīm redzot ir reāls pamats, jo mīts ir tālās īstenības atspulgs. Grieķu iztēlē briesmonis Minotaurs bija milzīgi stiprs, un ķēniņš Minojs, to slēpdams no pasaules, turēja labirintā, ko bija uzcēlis Daidāls. Un ja kāds no mirstīgajiem iekļuva labirintā, tad vairs nevarēja atrast izeju. Tezejs ir pirmais grieķis, kas ienāk labirintā. Viņš ar ķēniņa meitas Ariadnes mīlestības atbalstu uzveica briesmoni Minotauru un izkļuva ārā no labirinta. Vai Tezejs nesimbolizē tos pirmatnējos grieķu kara pulkus, kas iebruka Krētas salā un iznīcināja gan Krētas valsti, gan Krētas kultūru, ko vēlākie gadsimti apklāja ar putekļiem un kas noslēpās zemes dzīlēs? Krētas kultūras īstenība pārvērtās par mītu, un tikai Ivensa atrakumi atklāja Krētas kultūras augsto līmeni. Krētas kultūra nav salīdzināma ne ar vienu citu mums zināmu cilvēces kultūru. Izrakumu klasifikācija un vērtēšana ļauj secināt, ka Krēta savus ziedu laikus pārdzīvojusi ap 2000. g. pr. Kristus, bet jau 600 gadus vēlāk Krētas pilis pārvēršas drupās,

kultūru vai nu deformē iebrucēji, vai arī tā aiziet bojā uz visiem laikiem, un par to palikuši tikai mīti un nojausmas, ko izjūtam vērojot, pētījot archeoloģiskos izrakumus. Krētas kultūras burvība samina un izpostīja grieķu toreiz mežonīgās ciltis, kas, saskaroties ar Krētas kultūru, attīstīja un izveidoja savu īpatnējo kultūru. Kāda ainava mums atklājas, iemetot skatu Krētas salas bagātīgajos izrakumos? Vispirms mēs redzam, ka Krētas salā pazinuši un izkopuši tos kultūras smalkumus, ko grieķi un romieši sasniedza tikai daudzus gadsimtus vēlāk. Krētas salā pazīst mūziku, teātri, gandrīz vai moderna teātra skatuvi, ko var atrast Grieķijā tikai klasiskā laikmetā. Izrakumi runā par Krētas iedzīvotāju tieksmi ne tikai uz deju, mūziku un teātri, bet arī uz architektūru. Knosas pils ir viens no interesantākajiem atklājumiem visā archeoloģijas vēsturē. Tāpat glezniecība, skulptūra liecina par Krētas kultūras izsmalcināto gaumi, ko vēlāk sastopam vienīgi Eiropas kultūras augstākajos posmos, piem., Francijā, Luija XIV, vai Florencē Mediči valdīšanas laikā. Krētas mākslas būtību nosaka romantiskais vai emocionālais elements. Šķiet, tā nebūs nejaušība, ka Krētas dižā dēla El Greko mākslas būtība slēpjas taisni romantiskajā un emocionālajā elementā. Acīm redzot Krētas daba, Krētas klimats, Krētas noslēgtība cauri gadu tūkstošiem ietekmē turienes

iedzīvotājus un savā būtiskajā izpaudumā tie nes radniecīgas iezīmes. El Greko dzīve un ierašanās Spānijā ir ietīta noslēpumainībā, un šo noslēpumainību veicinājusi Domeniko Teotokopolos, saukts El Greko (grieķis), rakstura noslēgtība. Viņa biografi stāsta, ka viņš bijis sava laika noslēpumainākais un noslēgtākais tolēdietis, pār viņa mājas sliekšni gaužām retais draugs vai paziņa spēris kāju. Nav nekas lāgā uzglabājies par El Greko intimo dzīvi. Mēs nezinām, kādas sievietes viņš mīlējis, mēs nezinām, cik bērnu viņam bijuši, mēs nezinām viņa personīgos uzskatus ne par Fīlipu II., kuŗa aicināts viņš ieradies kā Ticiāna protežē, lai piedalītos spāņu karaļa fantastiskā plāna realizācijā — Eskoriāla izveidošanā. Eskoriālu pilnā vārda nozīmē var saukt par Spānijas labirintu, par otro Knosas pili. Mēs nezinām, ko El Greko domājis vispār par spāniešu mākslu, par spāniešu rakstniecību, par Don Kichota autoru, par Lope de Vegu. El Greko atrada adekvātu vidi sava rakstura saglabāšanai un izpaušanai daudz vairāk Spānijā nekā Itālijā, no kurienes viņš bija ieradies. Spānijas, vecās Iberijas pussalas iedzīvotāji vēsturiski ir vecāki nekā romieši. Iberiešus uzskata par vecākajiem Eiropas iedzīvotājiem, un tiem jau bija augsta kultūra, kad tos romieši iekļāva savā imperijā. Iberieši bijuši kaislīgi deļotāji, pazinuši vēŗšu cīņas un mūziku. Ibe-

riešu kultūras šūpulis nav zināms. Piem., Merežkovskis domā, ka iberiešiem tālajā senatnē bijis sakars ar jūrā nogrimušās teiksmainās Atlantīdas iedzīvotājiem. Visdabiskāk būtu domāt, ka iberiešu kultūrai bijis sakars ar tā saucamo Aigejas kultūru, kuŗas centrā atradusies Krētas sala. Ja šo hipotezi varētu paturēt kā faktu, tad varētu teikt, ka iberiešu kultūra ir vecākā kultūra Eiropā un iberiešu pēctečus — spāniešus varētu uzskatīt par vecāko Eiropas kultūras zemi. Bet lai būtu kā būdams, spāniešu kultūras attīstībā saskatāmas visas tās īpašības, ko jaunākie pētījumi liecina par Aigejas kultūru, un krētiētis Domeniko Teotokopolis nekur tik labi nav juties kā spāniešu kultūras atmosfērā. Tāpat kā senajā Krētā, Spānijā bija augstā godā sieviete, tur bijuši jau savi trubadūri un bruņinieki, tur sieviete nav verdzene kā austrumu zemēs, bet mājas un sabiedriskās dzīves veidotāja un pavēlniece. El Greko bruņinieku zemē jutās tik labi, ka bez sevišķa iemesla iekšķīgi saistīts ar Toledas ainavu, Toledas vidi, to izvēlējās par sava mūŗa dzīves vietu. Toledas ainalva vairoja El Greko romantisko un emocionālo mākslinieka elementu. Toleda no visām pilsētām, ko esmu redzējis, ir tā pilsēta, kas radusies it kā ne īstenībā, bet iztēlē. Toleda ir pati romantika, un visas tās īpašības, kas zīmīgas romantikai, ir zīmīgas arī Toledai. Toledo nav da-

bas attīstības pārtraukums, bet gan tās fantastisks turpinājums. Un šai dabas fantastiskajā klēpī aug un veidojas Krētas dēla ģenijs, par ko Husepe Martiness liecina, ka Greko sarunās licis saprast, ka nav tādas lietas pasaulē, kas būtu augstāka par viņa darbiem. Grūti ticēt, ka El Greko to teikdams būtu gribējis lieļties savam sarunas biedram, jo El Greko bija tik liels, ka tas viņam nebija jādara, to izdarīja jau citi. Bet šai El Greko ieskatā es dzirdu runājam pašu dabu, jo daba sevī vienmēr ietver vienreizības neatkārtošanās noslēpumu. Daži Greko apcerētāji domā, ka El Greko atkarīgs no Bizantijas, un kas nepazīst Bizantijas mākslu, tas nevar izprast El Greko. Šim spriedumam nenoliedzami ir sava taisnība, bet meklējot El Greko noslēpumu tikai austrumos, nozīmē attālināties no svarīgākā, no paša El Greko. El Greko, nepiederēdams ārēji ne spāniešiem, ne grieķiem, ne bizantiešiem, pieder vienīgi pats sev. Un šai ekskluzīvajā sevis piederēšanā tad arī meklējams El Greko noslēpums.

Ramons Gomecs de la Serna El Greko nosaucis par dzīvu personu atracēju. Tas ir brīnišķīgi teikts: El Greko materiā atklāja mūžīgās dzīvības liesmu, kas cilvēku loka un veido pēc saviem iekšējiem likumiem. Šim Krētas dēlam Spānija bija materiā šķīstītava. Venecijas krāsu orgija viņa gleznās deg gan zili zaļgos, gan

pelēki gaišos toņos. Tāda krāsu intensīvitāte nav atrodamā nevienā spāņu gleznotājā, ne Velaskesā, ne Murillo, ne Gojā. El Greko nepazīst visspāniskāko rakstura īpašību — humoru un satīru. Servantess un Velaskess, Kevedo un Goja vieni literātūrā, otri glezniecībā rāda spānieša dvēseli. Viņu uztverē tā ir spējīga smieties, zoboties, spējīga saskatīt īstenību un to atveidot gan no iekšienes, gan no ārienes skatītu, gan smieklīgu, gan nopietnu, gan svētu, gan grēcīgu. Turpretī El Greko, ierodoties Spānijā, noslēdzas sevī un ar katru gadu kļūst iekšīgāks, dedzīgi pētī cilvēka dvēseli un kļūst par Spānijas XVI gadsimta mistikas lielāko paudēju. Mistikas krēslainībā iegrimst El Greko glezniecība. El Greko dzīvo laikmetā, kad Spānija pārdzīvo smagu krīzi. Spānijas zelta laikmeta kūģis jau svērās uz sāniem un draudēja aiziet bojā. El Greko to ir sapratis un pārsteigts gleznoja šo bojā eju. Visa viņa glezniecība ir atvadišanās no dzīves un nostāšanās Dieva priekšā. Spānija šai laikā noasiņoja reliģijas kaņķos, Eskoriāla monarha fantastiskais sapnis — apvienot visas valstis zem Kristus karoga — beidzās ar neveiksmi ārpus Spānijas robežām. Nīderlande atdalījās, un šai notikumā sākās Spānijas imperijas sairums. Indijas zelts uzmeklēja citus īpašniekus, Seviļa vairs nebija Eiropas finansu pilsēta, un Madridē sāka norietēt spāņu imperijas saule.

Māksla galu galā ir ieausta savā laikmetā, un tā sevī atspoguļo šā laikmeta dvēseli. Veltīga ir sacelšanās pret likteni, ko nav iespējams novērst. Varbūt El Greko māksla būtu citādāka, ja viņš būtu palicis Itālijā vai Nīderlandē. El Greko ģenijam bija lemts atspoguļot Spānijas dvēseli, un viņa vārds uz visiem laikiem būs saistīts ar Spāniju.

Kalderona pasaulē

Ja glezniecība, kas liekas visuniversālākā māksla, ir neatkarīga no laika un vietas, tad visvairāk ir atkarīga literatūra, kuŗas dvēsele ir tautas valoda. Tulkojot mēs varam zināma darba saturu un idejas glābt, bet tulkojamā darbā zūd visraksturīgākais, visdzīvākais — valoda. Ir maldīgi domāt, ka vienalga kādā valodā mēs lasītu Servantesu vai Kalderonu; tos lasījuši tulkojumā, mēs neesam redzējuši, izjutuši, pārdzīvojuši šo autoru valodu, kuŗā dreb viņu dvēseles visdziļākā būtībā. Pats Servantess izteicies, ka „tulkot no vienas valodas otrā . . . ir gluži tas pats, kas skatīties flāmu grīdsegas no kreisās puses: kaut gan ir redzamas figūras, tad tomēr tās ir aizmiglotas ar diegiem, kas tās klāj, un tā zūd labās puses krāšņums un gludums“. Tulkojumā mazāk vai vairāk vienmēr zūd tas, ko mēs saucam par rakstnieka stilu, kas ir grāmatas

krāšņums un spārni, un ja šis krāšņums tiek izdzēsts, pārvērsts pelēkā vienmuļībā, tad spārni ir aplauzti, tad vislabākās idejas, visdzīvākie tēli, viskrāšņākās ainavas kļūst vienmuļas un nogurdinošas. Un tādēļ bieži brīnāmies, kādēļ šis te un tas tur izslavētais klasiskais darbs lasās tik bezgala gurdi un mēs bieži jūtamies vairāk vilušies nekā pacilāti. Patiesi dziļa kultūra rodas tajos attīstības posmos, kad tauta ekskluzīvi spēj izteikt savas nacionālās īpatnības savā valodā. Šo nacionālā ģenija augstspraiguma izpausmi ārkārtīgi koncentrētā veidā pazīst spānieši tā saucamajā zelta laikmetā, kuŗā dzīvojis arī Kalderons. Literatūras pasaulē Kalderons varbūt ir spāniskā ģenija visaugstākais uzlidojums tīri spāniskajā nozīmē. Kalderons ir atkarīgs gan no ainavas, kuŗā tas dzīvo, gan no laika gara, kuŗam tas veltī savu ģeniju.

Ceļojot Spānijā, mūsu skatam atklājas šāda ainava: akmeņi, iesarkani tuksneši, nabadzīgas mājiņas un ciemati, viens no otra atdalīti milzīgām aizām, reti ceļi, kas bieži pārvēršas takās: nekur neredz ne mežu, ne pļavu, ne ūdens. Nevilus rodas jautājums, kādā kārtā šīs zemes ļaudis varējuši valdīt četrās debess pusēs? Kur varējuši smelties tik daudz spēku šai izkaltušajā un tuksnešainajā ainavā? Spānijas ainavu apņem dīvaina vientulība, pasaules radišanas mistika: pāriniecīgajām mājiņām, kuŗas

no vispārējās ainavas grūti atdalīt, pāri olīvu birzītēm, pāri fantastiskajām, sniegainajām un miglā tītajām galotnēm jumjas zilās debesis ar patētiskajiem un saplosītajiem mākoņiem. Šī ainava ziemeļniekam šķiet irreāla, viņš jūtas, it kā būtu iekļuvis citā planētā. Šai neparastajā ainavā ir augusi un veidojusies spāniešu kultūra, kas sevī ietvērusi tās īpatnības, kas pārējai Eiropai liekas nesaprotamas un pārspīlētas. Mums liekas dīvains gan Don Kichota, gan Don Huāna, gan Sigismunda tēls. Viņi kļūst saprotami, kad mēs viņus iesaisītām spāniskajā ainavā un dzirdam tos runājam viņu pašu valodā, kas tik labi iederas spāņu skarbajā ainavā: spāņu valodā ir kaut kas skarbs un patētisks, kaut kas trauksmains un bezmērīgs. Spāniešu gars izpaudies varbūt vairāk Kalderonā nekā Servantesā, kaut gan pēdējo mēs vairāk pazīstam. Par Kalderonu runājot vispirms jārunā kā par spānieti, viņš ir savas tautas simbols, viņš savās drāmās parāda spāniešu rakstura īpatnības dzīvos tēlos, kuŗus vada aizvien kāda didaktiska tendence. Un jāsaka, ka didaktika vispār raksturīga spāniešiem. Kalderons izaug no spāniešu tradīcijām, un viņš ir pirmais spānietis, kas visspāniskāko īpašību ir padarījis par drāmu varoni — proti, goda jēdzienu. Savos labākajos darbos — Salamejas tiesnesis, sava goda ārsts — Kalderons par galveno varoni izvirza godu.

Viņš ir schēmatizējis un stilizējis goda jūtas, ko bija mantojis no saviem priekšgājējiem. Tautas ieražas ir viņa galvenais temats: spānietis alkātīgi tiecas atriebt savu godu. Gods ir augstāka vērtība nekā dzīvība, gods jāaizstāv vai jāmirst, cita ceļa nav. Bez tīri nacionālā elementa Kalderons sevī uzņēmis, varbūt, pilnīgāk nekā cits spāniešu rakstnieks, katolicisma garu. Ja mums zustu viss, ko katoļu baznīca radījusi 2000 gados, un paliktu tikai Kalderons, mēs tomēr katolicismu nebūtu pazaudējuši, tā iekšķīgā būtība atrodama Kalderona drāmās, svētā sakramenta mistērijās. Viņa drāmās katolicisms identificējas ar spāniešu nacionālo īpatnību. Katoliskais ir spāniskais un otrādi. Nevienu tautu kristiānisms nav tik dziļi ietekmējis kā spāniešus. Ko spānietis ieskatījis un atzinis un ar savu ticību apliecinājis, no tā viņš tik viegli neatkāpjas, tam kalpo, ziedodams savu dzīvību. Viņš savā ticībā ir ciets un nelokāms. Spāniešu katoliskais gars summējas un koncentrējas Inigo de Lojolas personībā, par kuŗu daži vārdi mazliet vēlāk. Kalderons sākot ar 51. gadu līdz 81. mūža gadam, tā sakot, savus vīra un nobrieduma gadus veltījis katolicisma būtības interpretācijai. Viņš radīja tēlus, kas viņa domas izteica spontāni un dzīvi. Šo darbu veiksams, viņš ir sacerējis 70 mistērijas vai, kā spānieši saka, *los autos*. Alegorijas un tēli, kas sevī iedzīvina kādu ideju,

ir apvesti ar lielu poēzijas spēku un dziļu cilvēcību. Viņš tiecas skatītājā izraisīt pārdzīvojumu, labi zinādams, ka atzīts tiek tikai tas, kas ir pārdzīvots īstenībā. Un Kalderons raudzīja katoļu mācības visabstratākās lietas, kā, piemēram, svētā sakramenta mistēriju, iztulkot konkrētās, cilvēciskās ainās.

Bet ja Kalderons būtu tikai spānietis, tikai katolis, tad viņš nebūtu tuvs un saprotams pārējai pasaulei. Bet Kalderons spēja pārāugt tīri spānisko un katolisko elementu un ietiekties vispār cilvēciski nozīmīgajā atziņu pasaulē. Asi un neatvairāmi viņš cilvēka apziņā paceļ jautājumu, kas ir dzīve. Šo domu mocīts, viņš rada vienu no ģeniālākajiem un dziļākajiem drāmas darbiem — „Dzīve ir sapnis”. Šai drāmā mūs vairāk interesē Kalderona idejas nekā saturs. Šī darba sižets ir ārkārtīgi nabadzīgs un vienkāršs. Te vairāk redzami cilvēka profili nekā raksturi. Velti te arī meklēt psiholoģisko dziļumu, kāds ir Šekspīra Hamletā vai Makbetā. Šai darbā galvenais varonis ir ideja par to, kādēļ cilvēks dzīvo un kas ir viņa dzīve. Un šī problēma, neatkarīgi no tautības, neatkarīgi no konfesijas ir nodarbinājusi visus gaišākos cilvēka prātus. Šopenhauers kādreiz teicis, ka bez Kalderona nebūtu saprotama tā gigantomachija, ko cilvēks izcīnījis par savu brīvības apziņu. Kalderons visu savu ģenija spēku ir veltījis cī-

ņai par cilvēka gribas izpaušanu, par individuālo neatkarību. Šai cīņā ir Kalderona mūžīgais cilvēcīgums, viņa mūžīgais lielums. Viņš atzina: dzīve atkarājas no tā, kā mēs to vadām, un nevis no tā, kā mūs kāds vada, tādēļ cilvēkam visvairāk sev jāieaudzina brīvības apziņa; kur trūkst šīs apziņas, tur nav ne dzimtenes, ne ticības, ne kultūras, jo vergam nav savas gribas, nav savas brīvības, un kur nav šo divu īpašību, tur nav nekā. Sigismunds, galvenais tēls traģēdijā „Dzīve ir sapnis” — iekalts važās, līdzīgi Prometējam, ciešanās saistīts, nomokās ar jautājumu: kā tas iespējams, ka cilvēkam, kam vairāk dvēseles nekā pārējām radībām, dota mazāka brīvība nekā putnam, zvēram, zivij, upei, vulkānam. Saistīto Sigismundu neviens nevar atbrīvot, atskaitot vienīgi sapni. Un ieskatot šīs atziņas dzelmainību, Sigismunds sevī jūt tādu kaislību, ka gribētu krūtīs sirdi saplosīt gabalos. Sigismunda vislielākās mokas ir apziņa, ka cilvēks nejūtas brīvs. Un ar Kalderonu kopā šī apziņa nomāc katru cilvēku, un proti:

*Pues estamos en mundo tan singular,
Que el vivir solo es soñar.*

— Mēs mītam tik dīvainā pasaulē, un tas, ko mēs saucam par dzīvi, ir sapnis. Un beidzot pasaulē visi sapņo par to, kas viņi ir, kaut gan neviens to nesaprot.

Kalderons, uzstādījis šo asi griezīgo problēmu, mūs neatstāj bez padoma, šai pašā lieliskajā darbā viņš saka:

*Que estoy soñando y que quiero
obrar bien, pues no se pierde
el hacer bien, aun en sueños.*

— Kaut gan es sapņoju, tad tomēr gribu labu darīt, jo labais darbs nezūd arī sapņos.

Kalderona ētiskais spēks ir tik liels, ka labu darīt ir vienmēr labi, vienalga, vai šī dzīve ir patiesība vai tikai sapnis. Bet spāniskā gara aina-va Kalderonā nebūtu pilnīga, ja no tās būtu izslēgts sievišķīgais elements. Lai Kalderons runātu par ko runādams, lai kādas filozofiskas un teoloģiskas problēmas viņu nodarbinātu, aizvien viņš kavējas pie sievietes. Mīlestība uz sievieti Kalderona darbiem piešķir to maigumu, kādu mēs izjūtam Muriļļo madonnās. Spānietis jūtas pilnvērtīgs cilvēks tikai tai gadījumā, kad tas apvienojies ar sievišķīgo elementu. Un šī spēcīgā tieksme radījusi to tēlu, ko pārējā pasaule pazīst ar Don Huānu. Spāniešiem Don Huāns nav tikai sieviešu „mednieks”, kā tas vulgārizētā kārtā tiek saprasts pārējā kultūras pasaulē. Don Huāna Tenorio leģenda ir mistiska. Erotiskais moments pakļauts reliģiozām pārdzīvojumam. Kā dzejnieka Soriļļas, tā teologa Tirso de Molino darbā Don Huāns ir reliģioza, misterioza per-

sonība, kas valdzina un saista tautu. Don Huāns ir mūžīgais meklētājs, nerimstošā, vīrišķīgā elementa tieksme pēc sievišķīgā. Tā ir dabas un dzīvības mistērija, tai nav cita mērķa kā atrasties mūžīgā kustībā, jo dzīvība ir līdzīga ugunij, kas nedeg pati sevī, bet gan pārmetoties no viena priekšmeta uz otru. Don Huāns nav radīts, lai degtu pats sevī, bet lai dzīvības liesmām dedzinātu citus. Don Huāns ir kāpināta vitālitate, dzīvības sublimācija. Viņam nav cita mērķa kā vienīgi paklausīt pašai dzīvībai. Don Huāna tēlā savienojas askētiski kristīgais ar pagāniski vitālo. Don Huānu var atpestīt vienīgi sievietes mūžīgā mīlestība, un šai sievietes atpestītājai mīlestībai kalpo arī Kalderona ģenijs.

Spāniskā gara reālizācija

Es teicu, ka katolicisma būtība visspāniskāk ietveras Inigo de Lojolas personībā, visspēcīgākajā 16. gadsimta personībā Spānijā. Viņš ir spāniskās vīrišķības, kareivīguma un galējību simbols. Viņa personībā mēs atklājam ne tikai pozitīvās, bet arī negatīvās spāniešu dvēseles īpašības. Viņā summējas 16. gadsimta ticība un šaubas, fanātiskā pielūgsme un baznīcas naidis, sacelšanās un padevība, vārdu sakot, visas tās kaislības, kas veido Spānijas kultūru. Viņš bija sava laika visanarchistiskākais cilvēks. Viņš

fanātiski apliecināja un fanātiski noliedza, ja viņa „jā” prasīja kādu reālizāciju, tad tika atzīti par labiem visi līdzekļi, kas šo reālizāciju sekmeja, neizslēdzot inkvizīciju un sārtu. Lojolas negācijā ir kaut kas ārprātīgs, kaut kas līdzīgs Don Kichota neprātam, kas to pamudina mesties virsū vēja dzirnavām. Lojolas rīcībās, viņa dīvainībās ir kaut kas tāds, ko nešaprata viņa laika biedri un kas likās pat smieklīgs. Jo dziļāk Lojola nokāpj savā personībā, jo pārmērīgāks viņš kļūst savās prasībās gan pret citiem, gan pret sevi. Viņš ir patiess, cik tas zīmējas uz viņa ideālu, viņš tam pieder ar visu savu būtību. Šī spēja absolūti piederēt savam ideālam Lojolu dara lielu, bet ne cilvēcisku. Viņa apziņa tik lielā mērā sašaurināta, ka viņš neredz ne pa kreisi, ne pa labi, viņš redz tikai savu ideālu un tam kalpo baigā cietsirdībā gan pret sevi, gan pret citiem. Viņa ideāls ir Kristus valsts zemes virsū, un šī ideāla vārdā viņš rada iestādījumu, ko sauc par Jezuītu ordeni. Šī ordeņa mērķis ir ar visiem iespējamajiem līdzekļiem tautās un cilvēkos nodrošināt Kristus idejas uzvaru. Priesteris un mūks kļūst par kareivi, kļūst par konkistadoru — iekarotāju. Un visu to viņš dara, dzīvojot Kristus idejā vairāk kā neviens pirms viņa. Viņš dzīvo Kristū, lai tas triumfētu. Inigo de Lojola ir pirmais Kristus valsts politiķis, pirmais kareivis, viņš ir līdzīgs lielajam Dienvidamerikas kon-

kistadoram Pizarro vai Fernandeno Kortesam. Lojola bija izvilcis zobenu par Dieva valstību zemes virsū. Un kas ir šī Dieva valstība, to Lojola iedomājās Kristus mācības pilnīgā realizācijā zemes virsū. Te rodas jautājums, kādēļ tas Inigo de Lojolam nav izdevies, kādēļ viņa ordeņa brāļiem vajadzēja atkāpties klosteru mūros. Dzīve viņiem bija pieteikusi savu cīņu. Inigo de Lojola, kā visi politiķi, dzīvi tiecas vairāk veidot pēc teorijas nekā pēc pašas dzīves principiem, viņš dzīvei gribēja uzņemt savu gribu, resp. savu teoriju, bet dzīve dumpojās un neiekļāvās viņa teorijās. Cilvēks nav tikai līdzeklis, bet arī pašmērķis. To neievērojot, mēs atradīsimies mūžīgā karā ar pašu dzīvi, neatradīsim līdzsvaru starp mūsu jā un nē, starp mūsu naidu un mīlestību. Mēs nevaram liegt savu apbrīnu Inigo de Lojolas inteliģencei, viņa nesalīdzināmajai darbībai. Viņš ir radījis veselu pasauli, un šī pasaule ietekmējusi visu modernās vēstures tālāko attīstību gan negatīvā, gan pozitīvā nozīmē. Ģētiskais cilvēks, kas pazīst līdzsvara burvību, nevar atzīt Lojola parādību, jo personības pašvērtība ir augstākais, ko mūsdienu kultūra izcīnījusi. Lojolas pazīstamā devīze — mērķis attaisno līdzekli — ir pārprastais ideālisms, kuŗa dēļ cilvēcei nācies tik daudz ciest. Tiesa, Lojola nekā negrib pats sev, negrib nekā pat Spānijai, viņš varbūt ir visizcilākais sava laika askēts.

Visa viņa personības varenība ir veltīta savam ideālam. Neticama ir uzņēmība, ar kādu Lojola realizē savu ideālu. Viņš ne mirkli pret to nav vienaldzīgs, ne vienu vien reizi tam nepaliek neuzticīgs. Viņa ideāls un viņš ir nedalāmi, bez ideāla nav viņa, nav Inigo de Lojolas. Jo vairāk viņš šā ideāla apsēsts, jo niknāks kļūst tā realizētājs. Viņa ordenis nav vairs reliģioza apvienība, kāds ir, piemēram, Frančesko ordenis, bet tā ir politiska apvienība, mūsdienu valodā runājot, politiska partija. Lojolam tikumu stingrība, askētisms nav vairs morāliskas vērtības, bet gan politiskas varas līdzeklis. Ja viņa apvienības locekļi ir izslēgti no katra veida dzīves ērtībām, tad tam jau ir dziļāka nozīme nekā tīri reliģioza: askētisms un atturība, disciplīna un grūtības norūda cilvēka raksturu. Un lai kaut ko lielu realizētu pasaulē, tad vajadzīgi dzelžaini raksturi, un taisni tādus radījis jezuītisms. Lojola gars ir varens gan valdīšanas, gan kārtības ziņā. Iekaŗoto var paturēt tikai ļaudis, kuŗos izkopts kārtības gars, tādēļ arī Lojola sava ordeņa locekļus izskolo par kārtības nesējiem, par kārtības uzturētājiem Kristus ideāla vārdā. Lojola ir visvīrišķīgākais no visiem katoļu baznīcas vīriem. Viņa ordenī sievišķības elementam nav piešķirta ne mazākā nozīme. Tai valda kaŗa nometnes gars, kur runā nevis vārdi, bet ieroči. Viņa mācība izpauŗas pavēlēs un instrukcijās. Ja Mārtiņš Lu-

ters sacēlās pret Romu un tiecās to satriekt, tad Lojola tiecās lielā padevībā atdzemdēt Romas pagātnes ticību un katoļu baznīcas gadsimtiem veco tradīciju. Un viņš par šo lietu cīnās nevis kā priesteris, kā teologs, bet kā kareivis. Viņa gribas spēks ir tik milzīgs, ka viņš otrā mūža pusē beidz augstāko teoloģisko izglītību un māca citiem visaskētiskāko, visstingrāko kristietības morāli: viņš pats dzīvo trūkumā, nežēlīgā disciplīnā kalpodams citiem par paraugu. Viņa klātie ir vislabākā mācība viņa skolniekiem, viņš nerunāja daudz, un tomēr viņa skolnieki entuziasmā izpildīja katru viņa norādījumu. Viņa personības ietekme bija milzīga. Tā viņš izvērtās par katoļu baznīcas visredzamāko kareivi, viņš atzina, ka baznīca ir Kristus sieva, un svētā Jumprava ir tās māte. Un pats Inigo de Lojola ir baznīcas bruņinieks, tās dēļ viņš dzīvo lielā stingrībā, atsakās no visa personīgā, pavada bezmiega naktis, nenoguris veido savu ordeni, katoļu baznīcas armiju. Šai aizrautīgajā kalpošanā viņš nejūt savu slimību, nejūt sāpes, ko viņam sagādā karā gūtais ievainojums kājā. Arī viņa aknas bijušas slimas un kuņģis pilnīgi ruīnēts. Viņš varējis panest vienīgi sacukurotu ūdeni un apelsīnu sulu. Militārā disciplīna un reliģiozā apgārotība uzturēja viņa dzīvību. Viņš ir pirmais baznīcas vīrs, kas savā reliģiozitātē neaiziet no pasaules, bet gan uzņemas tās va-

dību. Viņš grib to vadīt ar stingru un vīrišķīgu roku, grib, lai pasaule dzīvotu viņa idejas garā.

Lojola cīņa nebija par pasaulīgo varu, bet par personīgās dvēseles nemirstību. „Ko man līdz iegūt pasaules imperiju, ja es pazaudēju savu dvēseli?” Tā ir viena no zīmīgākajām Lojolas sentencēm, kurā izskan ne tikai viņa paša, bet visas tā laikmeta domas. Ar šīm pašām domām ir nodarbināti visi tā laika lielākie spāniešu mistiķi: svētā Teresa, San-Huan de la Kruss. Lojolas ideāls prasa individuālās dvēseles nemirstību, un viss, kas tiek darīts, tiek darīts šīs dvēseles glābšanai. Šī doma jāuzskata par visspāniskāko, jo tā nodarbina visu laiku spāniešu domātājus un dzejniekus. Visa Unamuno filozofija, galu galā, veltīta šim jautājumam un nomokās ar domām par individuālās dvēseles likteni. Jā, kam tad der viss, ja nav individuālās dvēseles, kas pārdzīvo šīs pasaules lietu nepastāvību un iznīcību? Mūsdienās, kur vismazāk domā par individuālo dvēseli un tās likteni, der atcerēties šo spāniešu cīņu. Tagad vairāk cīnās par ķermeņa nekā dvēseles likteni. Tagad bieži visu dzīves jēgu reducē apgērbā un materiālās dzīves formās. Bet kam visas šīs norūpes par mūsu materiālo labklājību, ja mums trūkst vissvarīgākā — savas dvēseles? Spāņu tauta cilvēces attīstībā var būt par pamudinājumu iekšējās dzīves

izkopšanai, jo Spānija ir vienreizīgu paraugu zeme. Ja mēs sintētiski vērtējam spāniešu kultūras veikumu, tad varētu teikt, ka tā tiekusies kalpot individuālās dvēseles glābšanai un Dieva godāšanai zemes virsū: *ad majorem Dei gloriam*.

Saturs

	Lpp.
Pirmā daļa	
Priekšvārdi	7
I Mūsu uzdevums	11
<i>Masas un individa sadursme. — Ista un neīsta tautas vadonis. — Boļševisma nihilisms. — Cilvēku veido kultūrālā atmosfērā. — Mūsu uzdevums. — Nožēlojamības mijkrēslis. — Kādus spēkus boļševisms organizēja? — Boļševisms — nabadzīgas iztēles auglis. — Boļševisma dogmatiskā daba. — Individa iznīcināšana. Ko kolektīvisms nozīmē Eiropā? — Boļševisma sātāniskā ekstāze. — Boļševiks — mēchaniskā laikmeta reprezentants. — Esam savu ciešanu bērni.</i>	
II Krievu tautas bankrots	23
<i>1. Tolstojsma un ļeņinisma sadursme. — Ļeņina varmācība. — Baiļu ekspluatācija. — Eiropas meklējumi. — Krievu pasīvitāte. — Krievu tautas glābiņš. — Krievu revolūcijas pārsteigums. — Krievu dvēseles īpatības. — Krieva dvēselē sastopas Āzija un Eiropa. — Pēterja Lielā parādība. — Krievu attieksme pret Pēteri Lielo. — Apokaliptiskais un nihilistiskais. — Nihilisma uzvara. — 2. Dostojevskas attieksme pret revolūciju. — Revolūcijas izpratne Dostojevskas uztverē. — Slavofīli neatklāja nacionālo Krieviju. — Narodņiku kļūda. Tolstoja kritiens — no personības masā. — Dostojevskis — lielais vientulis. — Dostojevskas uzvaras.</i>	
III Kultūras un civilizācijas konflikts	45
<i>Kultūras un civilizācijas raksturojums. — Ķīniešu kultūras morāle. — Nīčē un kristīgā morāle. — Ei-</i>	

ropas morāles drāmatiskā cīņa. — Ķīna — klasiskā kultūras zeme. Cilvēka daba ir laba. — Nīčšes morāliskais credo. Ēģipte — klasiskā civilizācijas zeme. — Ēģiptes dzīve — celta uz mākslīgas bazes. — Ēģiptes dzīvi nosaka vīrišķīgais elements. — Ēģiptes literatūras utilitārais raksturs. — Ēģiptieši nepazīst mītu par pasaules galu, nepazīst vēsturi, biogrāfiju. Ēģiptiešu konservātīvisms. — Ēģiptiešu attieksme pret nāvi. Ēģiptietis nepazīst privāto dzīvi. — Ierēdņu tauta. — Mūsdienu civilizācijas zeme — Amerika. — Civīlizācijas iebrukums Eiropā. — Eiropas aizsargāšanās pret civīlizāciju. — Eiropas kultūras pamatvirzieni — klasiskais un romantiskais. — Klasiskās un romantiskās kultūras sadursme. — Renesanse — mūsu laikmeta tēvs. — Renesanses cilvēka raksturojums. — Eiropas cilvēka traģiskā izjūta. — Jaunās kultūras iecerētāji — Nīčše, Ibsens, Dostojevskis. — Tolstoja sociālisma nodevība. — Nīčše — Eiropas kultūras paglābējs. — Noslēgums.

IV Istenības cilvēks 73

Eiropas kultūras ideāls. — Mūsdienu cilvēka bailes no vientulības. — Ko Eiropas kopības ideāls prasa? — Eiropas cīņas galvenā jēga. — Istenības cilvēks. — Vientulības svarīgums. — Atsevišķā cilvēka tikumi ietekmē kopības tikumus. — Griba — Eiropas cilvēka ētoss. — Morāliskais spēks svarīgāks par materiālo. — Garā vulgārā pārvarēšana. — Istenības zeme. — Optimisms — gļēvo bruņas. — Pārprastais pesimisms. — Hēroiskā cilvēka attieksme pret istenību. — Traģiskā izjūta.

V Daiļums un patiesība 87

Sokrata daiļā un patiesā uztvere. — Patiesības problēma T. Celma skatījumā. — Šopenhauera un grieķu daiļuma izpratne. — Daiļuma un patiesības atšķirības. — Kanta morāle. — Patiesības agresivitāte. — Takta izjūta. — Daiļuma ideāls — cilvēces inspirē-

tājs. Nicšes sacelšanās pret Sokratu. — Platons — daļuma noliedzējs. — Kristiānisms un daļums. — Sieviete — daļuma sargātāja. Patiesības kults. Civilizācija — pārprastā patiesības kulta sekas. — Civilizācija un daļradīšana. — Dogmatizētā „patiesības” kulta sekas. — Boļševisms — civilizācijas iznākums. Mūsdienu cilvēks un jaunas daļuma kultūras vajadzība. Līdzsvara nepieciešamība.

- VI Par dvēseles mieru katastrofu laikā 101
1. Aktīvais miers. — Pasīvais miers. — 2. Tagadnes apzināšanās. — Steiga — tagadnes lielākais ienaidnieks. — Tagadne — mūsu esmes reālitate. — Pagātnes un nākotnes cilvēks. — Uailds un Nicše. — Tagadnes apzināšanās svarīgums. — 3. Cilvēks top savas esmes iekšķīgumā. — Kas ir un nav no mums atkarīgs. — Cilvēks ir radības līdzstrādnieks. — 4. Totālā ainava — iekšķīgā miera priekšnoteikums. — Iekšķīgā diferencēšanās. — Mūsu esmes centrs — raksturs. — Rakstura būtība — mūsu esmes princips. — Rakstura aicinājums. — Aicinājums atklāj individa vai tautas vienreizību. — Gudrības tikums — pacietība. — Negatīvā un pozitīvā pacietība. — Pasaule jāuzskata tā, it kā to redzētu pirmo reiz. — Ieraduma briesmas. — Patiesība un mēs.
- VII Par kontemplāciju. 115
- Kontemplācijas nozīme un svarīgums — Kontemplācija — vārti uz iekšķīgo dzīvi. — Šopenhauera ieskats par kontemplāciju. — Koncentrācija — pirmā kontemplācijas pakāpe. — Sv. Terēzas atklāsme. — Kontemplācija — iekšķīgās dzīves māksla. — Iekšķīgā neievainotība. Indiešu leģenda par pacietību. — Kontemplācija — augstākais dvēseles stāvoklis. — Gribas svarīgums. — Kristīgā un modernā cilvēka kontemplācija.
- VIII Spriedumu relatīvitāte 127
- Ieražu loma mūsu dzīvē. — Lielo pasaules reformatoru vientulība; Kolumbs, Paracelzs, Nicše. — Kon-

vencionālisma žņaugi. Jauno ideju nesēju gara struktūra. — Jauno ideju nesējs — cilvēces attīstības avangarda kareivis.

IX Par grāmatas misiju 133

1. Ievadam. — Bibliotēkārs — starpnieks starp mūsdienu svētnīcu — grāmatu un tautu. — Kas ir misija? — Kā atklāt savu misiju? — 2. Bibliotēkāra misija. — Bibliotēkāra vēsture. — 3. Par grāmatas misiju. — 4. Kā izvēlēties grāmatu. — 5. Cilvēka un grāmatas attiecības. — 6. Konflikts starp grāmatu un lasītāju. — 7. Ko drīkstam saukt par grāmatu.

X Pārejas laikmeta cilvēks. 143

„Nihil desperare, nulli rei fidere”. — Marka Aurelija bezcerīgums. — Pārejas laikmeta traģika. — Špenglera bailes no bojāejas. — Organiskās radīšanas svarīgums. — Žurnālistika — caurmēra cilvēka garīgā iezīme. — Špenglers un nacionālsociālisms. — Merežkovskis — mūsu pārejas laikmeta cilvēks. — „Antikrista kucēns” — Ļeņina sludinātais boļševisms. Leonida Andrejeva varonis „Sava”. — Dieva iznīcināšana. — Noslēgums.

XI Eiropas gara simbols 155

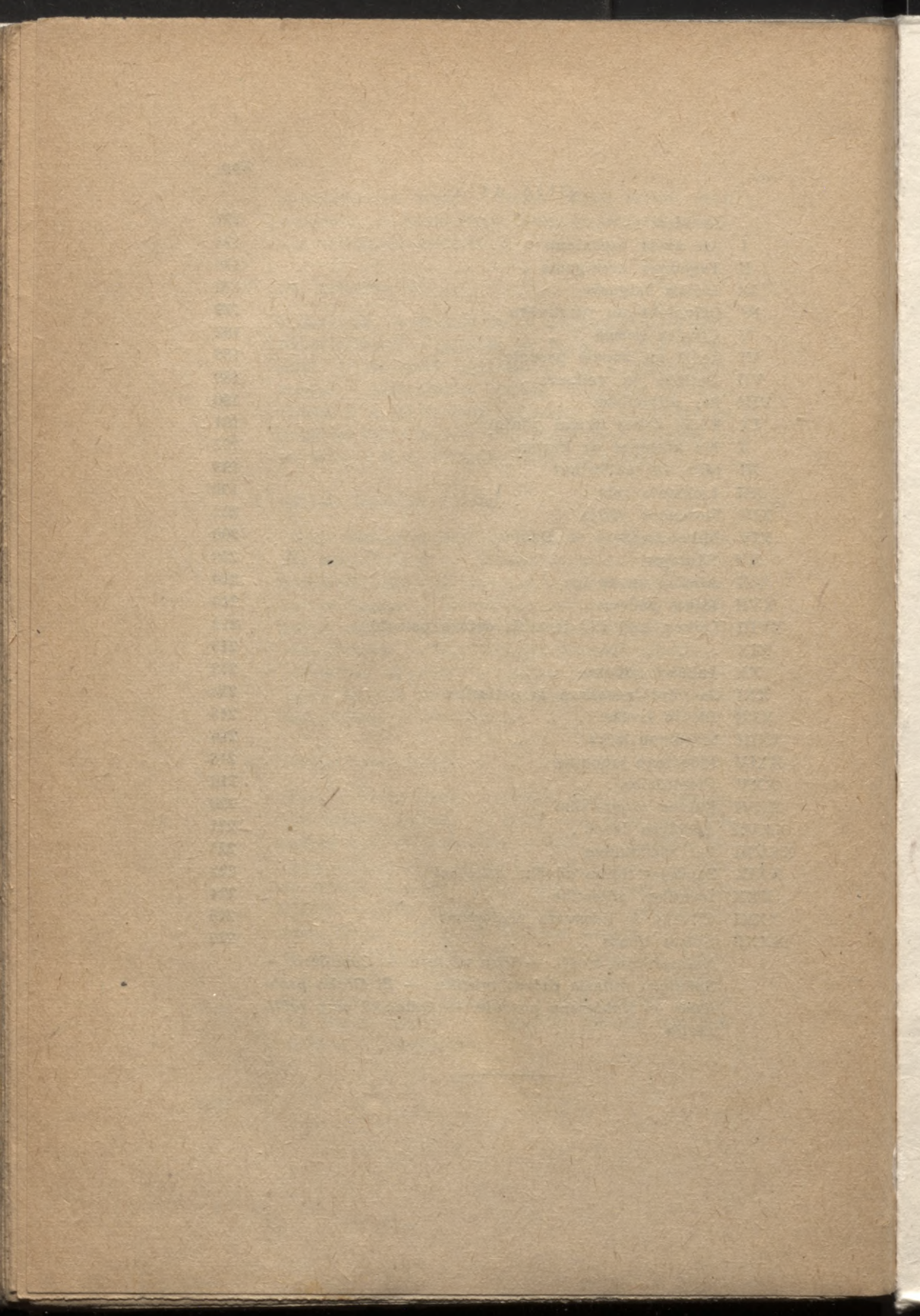
Gētes (Goethe) ģenijs — mūžīgā jaunība. — Faustiskās dvēseles būtība. — Gēte — cilvēka gara duālistiskā principa ieskatītājs. — Gēte — tagadnes cilvēka apliecinātājs. — Gēte un Napoleons. — Gēte un dzīves filozofija. Takta izjūta — īstās kultūras būtība. — Gētes jaunā morāle. — Jāprot būt skolniekam. Gētes uzskats par mākslas pamatu. — Labā un jaunā tieksmes cilvēkā. — Cilvēka trīs kaislības: mīlestība, daļums, vara. — Istenība — cilvēcisks dzīves papildītāja. — Iekšķīgā gaisma. — Kas mūs šodien atpestī? — Faustiskā cilvēka centrālās vērtības. — Noslēgums.

Otrā daļa

lpp.

Ievadam	171
I Par sevis saprašānu	175
II Tagadnes svarīgums	176
III Lielais baigums	178
IV Dzīvnieks un pārcilvēks	179
V Cilvēks kosmā	182
VI Reālā un irreālā pasaule	186
VII Dotības un veikums	189
VIII Par attiecībām	190
IX Kādēļ dabas likumi pilnīgi	191
X No kurienes uz kuriēni	192
XI Mīts vai patiesība?	193
XII Laikmeta rats	199
XIII Florences vīzija	202
XIV Mikel-Andželo un Dante	208
XV Skumjas	209
XVI Atmiņa un apziņa	210
XVII Kanta padoms	210
XVIII Laikos, kad zūd ierastās dzīves pamati	212
XIX	213
XX Labāka nākotne	213
XXI Ja vārdi nesaskan ar patiesību	214
XXII Ideālu izvēle	215
XXIII Mūsdienu laiks	216
XXIV Mūsdienu jaunatne	216
XXV Vienlīdzība	218
XXVI Dzīves vienreizība	220
XXVII Spēcīgas dabas	221
XXVIII Par viedokļiem	221
XXIX Zaudējot ticību cilvēka nākotnei	223
XXX Istenības mīlestība	224
XXXI Cilvēks ir līdzsvara noslēpums	226
XXXII Spāņu tēmas	229

Neiespējamā alcēji. — Viru vēsture. — Caballero. — Spāniešu intīmās dzīves mistika. — El Greko problēma. — Kalderona pasaule. — Spāniskā gara reālizācija.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306077818

0,26

Vāku zīmējis
E. Ābele

28. AUG. 1942